

DISSIDÈNCIES SEXUALS

Jordi Samsó

“Es comença a entendre que la diversitat d'orientació sexual és present a tots els àmbits de la vida”

Una conversa amb Carme Porta

FUNDACIÓ

JOSEP IRLA

Calàbria, 166 entresòl
08015 Barcelona
Telèfon 93 567 78 63
info@irla.cat

PATRONAT

PRESIDENT

Joan Manuel Tresserras

DIRECTOR EXECUTIU

Josep Vall

TRESORER

Jordi Roig

SECRETARI

Eduard López

DIRECTOR ACADÈMIC

Lluís Pérez

VOCALS

Josep Huguet
Georgina Linares
Enric Marín
Isabel Nonell
Miquel Pueyo

EQUIP TÈCNIC

COORDINACIÓ

Guillem Dorca

ADMINISTRACIÓ

Joan Almacellas

PROJECTES

Pere Sàbat

IMATGE

Carme Pujol

eines³²

El contingut dels articles és responsabilitat dels seus autors i **eines** no s'hi identifica necessàriament.

Per reproduir un article cal demanar autorització per escrit a la redacció d'**eines**.

En enviar el seu treball a la redacció d'**eines**, l'autor cedeix a l'editor els drets de reproducció, publicació i comunicació, tant per a l'edició impresa en paper com per a una versió electrònica que la farà accessible per mitjà de la xarxa d'Internet.

Els interessats en matèria de drets de propietat intel·lectual es poden adreçar a: **eines@irla.cat**

DIPÒSIT LEGAL
B-31564-2007

ISSN PAPER
2013-1518

ISSN ELECTRÒNIC
2013-5505

PROJECTE GRÀFIC
Suki Design

DISSENY GRÀFIC
Carme Pujol

CORRECCIÓ
LINGÜÍSTICA
Sofia Lozano

IMPRESSIÓ
Gràfiques Cuscó

EDICIÓ
Josep Vall
jvall@irla.cat

DIRECCIÓ
Lluís Pérez
lperez@irla.cat

COORDINACIÓ
Guillem Dorca
gdorca@irla.cat

REDACCIÓ
Pere Sàbat
psabat@irla.cat

SUBSCRIPCIONS
Joan Almacellas
jalmacellas@irla.cat

sumari

DISSIDÈNCIES SEXUALS

4

PORTAL

El moment de fer més i millor

Mireia Mata

6

CONNEXIONS

Dret a estimar, dret a ser:

Consolidació dels drets

de les persones LGBTI

com a drets humans

Ton Mansilla

16

Feminismes i lluites LGBTI:

vincles en la teoria,

lligams en la pràctica

Alba Medrano

26

Les identitats trans com a mirall

de les normes de gènere

Teo Pardo

36

D'on venim i on som

les famílies LGBTI: drets

del col·lectiu i diversitat familiar

Elisabet Vendrell

46

NAVEGADOR

L'infern txetxè a l'ombra

de Vladímir Putin

Anna Moyà

56

FÒRUM

Jordi Samsó:

"Es comença a entendre que la

diversitat d'orientació sexual és

present a tots els àmbits de la vida"

Una conversa amb Carme Porta

68

VARIABLES

Feminització de la pobresa

Iolanda Fresnillo

78

FULL DE CàLCUL

**Catalunya davant el repte
de la transició energètica**

Pep Salas

90

ARXIU

**70 anys de la Declaració Universal
de Drets Humans. Orígens
i —algunes— claus de la
seua resiliència**

Maria José Añón

100

EXPLORADOR

**Apàtrides, refugiats
i apàtrides refugiats**

Adrià Reyes

110

FINESTRA

**“Com poden provocar canvis
positius els esdeveniments
esfereïdors”**

Naomi Klein

116

CLÀSSIC

**La declaració de la vaga de fam
del 13 de maig de 1989 a Tiananmen**

118

TRIBUT

Marin Sorescu

Clàudia Rius

120

FILMOTECA

Hidden Figures

Anna Bertran

122

LLIBRERIA

portal

El moment de fer més i millor

Mireia Mata

Directora general d'Igualtat de la Generalitat de Catalunya

@MireiaMata_DGI

En el llarg camí cap a la justícia social, una de les passes principals és el reconeixement dels drets individuals i col·lectius. Els drets de les dones, els de les persones de diferents orígens, de diferents creences, de diferents capacitats. També els drets de les persones d'identitats sexuals i expressions de gènere que no corresponen a l'heteronormativitat. Els drets de lesbianes, gais, bisexuals, transsexuals, intersexuals formen part indissoluble dels Drets Humans i com a tals hem de fer-ne defensa activa i militant, des de les institucions, com a societat, i a títol individual.

El camí per a que societats com la nostra entenguessin una veritat tan evident ha estat llarg i feixuc. Com sempre, les persones més valentes van haver de ser les primeres en obrir camí, enfrontant-se a molt més que el menyspreu i l'ostracisme social: amenaces, agressions, presó i tot sovint la mort ha sigut el preu que molts activistes han hagut de pagar per aconseguir que la causa dels drets LGTBI s'obris pas en societats construïdes sobre cultures rabiosament homòfobes des del seu mateix origen.

La llum que aquests activistes van portar als carrers tard o d'hora havia d'entrar, també, a les institucions. En el cas concret de Catalunya, com a país garant de drets a la diversitat, es va aprovar, al 2014, la Llei 11/2014 per a garantir els drets de lesbianes, gais, bisexuals, transgènere i intersexuals i per a eradicar l'homofòbia, la bifòbia i la transfòbia. Una llei impulsada per la societat civil i el món associatiu després de molts anys de reivindicació i treball —sovint fet sota repressió, sovint fet en solitari—, i que esdevé una tasca que ens cal reconèixer i agrair sempre. Perquè, com hem dit, ha estat la societat civil la que ha posat la qüestió LGTBI a l'agenda política, a casa nostra i arreu del món.

A Catalunya tenim una llei pionera i de referència internacional per la seva transversalitat, que abasta tots els àmbits de la vida de les persones. El desplegament de polítiques públiques de visibilització i posada en valor de la diversitat sexual i d'expressió de gènere, i de prevenció i lluita contra qualsevol mena de discriminació, no és un tema opcional o discrecional, no depèn de la sensibilitat a l'afinitat amb el col·lectiu o

la tendència ideològica. És llei. I el context és favorable: una ciutadania sensibilitzada, uns agents socials disposats, unes institucions amb voluntat política manifesta, i una majoria parlamentària que ha fet possible una llei que no només empara sinó que promou les polítiques positives i proactives. Però la plena acceptació de les sexualitats alternatives al model heteropatriarcal dominant encara està lluny de ser una realitat. Ens cal més activisme, més política i, també, més reflexió i debat com a país. Ens cal més reflexió i debat per aconseguir nous avenços que mantinguin el nostre país com a referent europeu i mundial en la defensa del dret a la llibertat sexual en la seva expressió més àmplia. Ens cal més reflexió i debat, en definitiva, per a esdevenir la República que volem, la del respecte als drets LGTBI, uns drets que són, cal insistir, els Drets Humans. ■

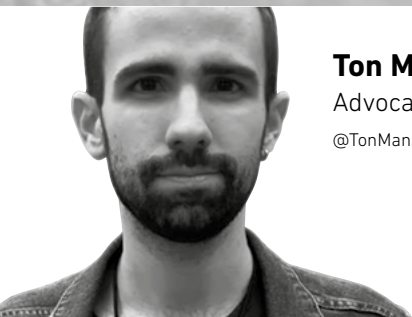

connexions

Dret a estimar, dret a ser: consolidació dels drets de les persones LGBTI com a drets humans

vista prèvia >

«Gay rights are Human rights». Aquesta proclama pot resultar òbvia, però respon a la lluita de dècades del moviment LGBTI per aconseguir que estimar lliurement no sigui un delicta. La mobilització pel reconeixement, social i legal, i per la igualtat no s'ha acabat, ja que la LGTBIfòbia segueix persistint fins i tot en aquells països avançats i que tenen legislacions amb tendència a la defensa dels drets d'aquest col·lectiu.

Ton Mansilla

Advocat especialitzat en Drets Humans i activista LGBTI

@TonMansilla

La situació del col·lectiu de persones lesbianes, gais, bisexuals, transgènere i intersexuals (LGBTI) ha experimentat un canvi global de paradigma durant els últims temps. Mentre que les persones amb orientacions sexuals i identitats de gènere no heteronormatives han estat històricament víctimes de vulneracions sistemàtiques de drets humans, en els últims anys hem presenciat l'aprovació de lleis per part d'un considerable nombre d'estats que reconeixen i protegeixen els drets d'aquesta comunitat. A nivell internacional, s'han desenvolupat instruments amb l'objectiu de garantir els drets humans de totes les persones, amb independència de la seva orientació sexual o la seva identitat de gènere. Així mateix, l'aplicació igualitària dels drets humans en relació al col·lectiu LGBTI ha estat reconeguda per diferents organismes a nivell global.

La inclusió dels drets de les persones LGBTI en el sistema internacional de drets humans és quelcom considerablement recent, i fins i tot pot arribar a sonar encara com a quelcom estrany en algunes regions del planeta. Si bé els drets LGBTI com a tals han estat considerats com

a categoria autònoma en les últimes dècades, en realitat no són més que un retorn a la concepció original dels «drets humans, ja que deriven dels anomenats drets de primera generació»: dret a la llibertat d'expressió i associació, dret a la intimitat, dret a la no discriminació...¹ D'aquesta manera, quan parlem de drets LGBTI, no estem davant d'una «categoria nova» de drets, sinó de l'aplicació igualitària —sense discriminació per raó d'orientació sexual o identitat de gènere— dels drets humans reconeguts des de fa dècades en els tractats internacionals.

Tot i la vital importància de les relacions sexuals i afectives en la vida de les persones, i el rol essencial del gènere en relació a la identitat humana, els drets LGBTI han estat sistemàticament ignorats en el moviment internacional dels drets humans fins fa ben poc. No obstant, el reconeixement d'aquests drets ha experimentat un avanç considerable en un breu lapse de temps, tot obrint-se camí en el marc internacional de protecció de drets humans en diferents nivells.

1 HEINZE, *Sexual Orientation, a human right*.

Sens dubte, la pedra angular de la protecció dels drets LGBTI a nivell internacional són els Principis de Yogyakarta. Aquests principis, elaborats a la ciutat indonèsia homònima al 2006, van suposar un reconeixement de l'existència de greus vulneracions de drets humans basades en l'orientació sexoaffectiva o la identitat de gènere de les persones arreu del món.² Aquests principis plasmen a la perfecció la idea que els drets LGBTI no són més que una aplicació de les categories clàssiques de drets humans, sense fer distincions ni discriminacions basades en les identitats no heteronormatives. Així doncs, més que una nova declaració de drets, aquests principis estableixen com s'han d'aplicar els drets humans ja reconeguts en relació a les persones LGBTI. És a dir, els principis de Yogyakarta no creen noves categories de drets: simplement estableixen l'aplicació dels drets humans —ja reconeguts i protegits— en relació a l'orientació sexoaffectiva i la identitat de gènere. I ho fan en base a allò ja establert en diferents tractats internacionals i regionals, la jurisprudència dictada en la matèria

2 O'FLAHERTY, «The Yogyakarta Principles at Ten».

Els principis de Yogyakarta van suposar un reconeixement de l'existència de greus vulneracions de drets humans basades en l'orientació sexual o la identitat de gènere

i les pràctiques dels estats. I és que el reconeixement dels drets LGBTI a nivell global ha trobat un gran aliat en els avenços duts a terme a nivell estatal.

Cadascun dels 29 Principis de Yogyakarta conté una declaració legal, la seva aplicació en relació a la orientació sexual i identitat de gènere, i una clarificació de les obligacions dels estats respecte a aquesta qüestió. A tall d'exemple, el cinquè principi ens recorda el contingut general del dret a la seguretat personal, i estableix que els estats tenen l'obligació d'adoptar totes les mesures necessàries per prevenir tota forma de violència i maltractament motivada per l'orientació sexual o identitat de gènere, i a prestar la protecció necessària. D'aquesta manera, els Principis de Yogyakarta concreten en què s'hauria de traduir el dret a la seguretat personal en el cas específic de les persones LGBTI.

Si bé és cert que aquest document no té força vinculant —ja que no és un tractat internacional— cal posar en consideració que compta amb l'autoritat d'haver estat redactat per experts internacionals en la matèria.

Els Principis de Yogyakarta estan orientats, per tant, a clarificar les obligacions internacionals dels estats, ja que són els principals responsables de la protecció dels drets humans; i van dirigits a totes les institucions i autoritats estatals: governs i els seus departaments, cossos policials, aparell judicial, administracions públiques... Però els destinataris dels Principis de Yogyakarta no es limiten a les autoritats estatals: aquest document està destinat també a servir d'ajuda als organismes internacionals, i a ser un recurs per a les activistes en la seva lluita. És important recordar que els Principis no són un simple desideràtum, sinó un reflex del que estableix el dret internacional referit als drets humans. Aquest fet proporciona una base sòlida per efectuar reclamacions davant dels estats, ja que com que es tracta de drets humans ens trobem davant d'autèntiques obligacions internacionals.³

3 QUINN, «An Activist's Guide to the Yogyakarta Principles».

Les Nacions Unides: una assignatura pendent

Una fita històrica en relació als drets de les persones LGBTI va ser al 1994 quan el Comitè de Drets Humans de la ONU va aprovar una resolució en el cas Toonen contra l'estat d'Austràlia. En la resolució, el Comitè establia que les lleis que criminalitzaven l'homosexualitat —com les encara vigents avui en dia a 72 països del món— suposaven una intromissió desproporcionada al dret a la privacitat, reconegut en el Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics. En aquesta mateixa resolució històrica, el Comitè va declarar que la categoria de «sexe» en les clàusules antidiscriminatòries d'aquest pacte internacional s'havia d'interpretar en el sentit que també incloïa l'orientació sexual.

Tot i aquest significatiu avenç en la dècada de 1990, avui en dia els drets LGBTI segueixen sent una gran assignatura pendent en el si de les Nacions Unides. Actualment, no hi ha referències específiques a l'orientació sexual ni a la identitat de gènere en cap dels principals tractats de drets humans de l'ONU.

Actualment no hi ha referències específiques a l'orientació sexual ni a la identitat de gènere en cap dels principals tractats de drets humans de l'ONU

Tanmateix, no són pocs els autors que consideren que el sistema de protecció internacional de drets humans no està limitat a aquells grups específicament mencionats en els instruments internacionals. La flexibilitat ha demostrat ser un dels elements clau del sistema internacional de drets humans, i ha permès incloure grups minoritaris i vulnerables en l'àmbit d'aplicació dels tractats internacionals sense necessitat de modificar-los ni de crear «noves categories de drets».⁴ Al cap i a la fi, les persones LGBTI han estat objecte de contínues vulneracions de drets humans i d'hostilitat social i política durant la major part de la història, una persecució com a mínim comparable amb la patida per altres minories relacionades amb la raça, la religió o l'ètnia. Es pot afirmar que aquest fet hauria de justificar el reconeixement de l'orientació sexual i la identitat de gènere com a categoria vulnerable especialment protegida pel sistema internacional de drets humans, de la mateixa forma que ho estan els membres d'altres minories.

Tot i no comptar amb una referència explícita en els tractats internacionals, la protecció dels drets de les persones LGBTI en el context de l'ONU ha avançat en els últims anys. Per exemple, el 2011, el Consell de Drets Humans va dictar la seva primera resolució en relació a «drets humans, orientació sexual i identitat de gènere».⁵ Així mateix, l'Alt Comissionat de les Nacions Unides pels Drets Humans publicava al 2012 una guia sobre drets LGBTI anomenada «Nascuts lliures i iguals: orientació sexual i identitat de gènere en el dret internacional dels drets humans». Aquesta guia estableix les obligacions principals dels estats en relació a les persones LGBTI. Resulta especialment significatiu que l'Alt Comissionat s'inspirés en la coneguda expressió que dona inici a la Declaració Universal de Drets Humans —«Tots els éssers humans neixen lliures i iguals en dignitat i drets»— per donar un títol a la guia esmentada.

Europa, pionera en drets LGBTI

Les primeres lleis de l'era moderna que garanteixen que tothom tingui dret a accedir al matrimoni, sense cap discriminació a les parelles del mateix sexe, van veure la llum al vell continent. Bèlgica, l'Estat espanyol o els Països Baixos es col·locaven a l'avantguarda del reconeixement dels drets LGBTI amb l'aprovació de les lleis esmentades, a principis del segle XXI. En l'actualitat, no només el dret al matrimoni s'ha vist reconegut a gran part del territori europeu, sinó que Europa ha estat escenari de significatives conquestes de drets per al col·lectiu LGBTI. Avui en dia setze estats europeus garanteixen el matrimoni igualitari, dinou permeten l'adopció a parelles del mateix sexe i 42 compten amb instruments legals diversos per fer front a la discriminació per LGBTIfòbia.

Aquest avenç a nivell estatal s'ha vist reflectit en òrgans judicials supranacionals com el TEDH. Situat a Estrasburg i encarregat d'interpretar la Convenció Europea de Drets Humans, ha desenvolupat un cos jurisprudencial significatiu en

4 O'FLAHERTY, «Sexual orientation and gender identity».

5 ONU. Resolució del Consell de Drets Humans de l'ONU 17/19, «Human rights, sexual orientation and gender identity».

La flexibilitat ha demostrat ser un dels elements clau del sistema internacional de drets humans, i ha permès incloure grups minoritaris i vulnerables en l'àmbit d'aplicació dels tractats

relació als drets LGBTI. Sentències històriques com les de Dudgeon al Regne Unit o Norris contra Irlanda van marcar un abans i un després en la despenalització definitiva de les relacions homosexuals al continent europeu en plena dècada de 1980.⁶ En relació al dret a la privacitat, el Tribunal d'Estrasburg ha reconegut que també inclou el dret a establir i desenvolupar relacions amb altres persones, sense interferències injustificades. Això va suposar un veritable avenç en una època en què els drets LGBTI tot just començaven a guanyar força a nivell europeu.⁷

⁶ Abans que el Tribunal d'Estrasburg pronunciés les referides sentències, tant al Regne Unit com a Irlanda existien lleis que criminalitzaven alguns actes sexuals entre persones del mateix sexe. En ambdós casos, van ser ciutadans que, a títol individual, van demandar als seus respectius estats per l'existència i aplicació de les mencionades lleis, després que els tribunals domèstics desestimessin les seves peticions. El Tribunal Europeu de Drets Humans va considerar que la criminalització de les relacions homosexuals vulnerava el dret a la vida privada, garantit en l'article 8 de la Convenció Europea de Drets Humans, atès que interferia de manera continuada en la vida privada de les persones mitjançant una amenaça de detencions i acusacions.

⁷ Com mostren els casos «Niemietsz» contra Alemanya i «Brüggemann i Scheuten» contra Alemanya.

Avui en dia, però, el TEDH es troba davant d'un important impediment per a avançar en l'harmonització dels drets de les persones LGBTI en tots els països europeus. Això és degut a l'anomenada «doctrina del marge d'apreciació» dels estats: quan el tribunal considera que no hi ha suficient quòrum a nivell europeu quant a la interpretació d'un determinat dret, deixa que els estats decideixin sobre l'aplicació pràctica d'aquest. Aquest ha estat el cas del matrimoni igualitari: el Tribunal d'Estrasburg ha considerat en diverses sentències que no hi ha un quòrum suficient entre els països europeus com per declarar que la Convenció Europea de Drets Humans obliga tots els estats membres a aprovar lleis que permetin el matrimoni entre persones del mateix sexe. Això es tradueix, a la pràctica, en el fet que una minoria present de ciutadans a tot el continent europeu —les persones LGBTI— només veurà reconeguts els seus drets si una majoria d'estats així ho consideren oportú.

Tot i així, l'activisme LGBTI confia en el fet que una altra famosa doctrina del tribunal, concretament la del principi «d'interpretació evolutiva»

dels drets de la Convenció, acabarà fent decantar el tribunal per obligar tots els països europeus a garantir per llei el matrimoni igualitari. Precisament aquest principi va contribuir a una històrica sentència del tribunal en relació als drets de les persones trans, la del cas de «Goodwin» contra el Regne Unit, que obligava l'Estat a permetre a les persones trans a canviar el seu nom als registres públics d'acord amb el gènere sentit.

Sens dubte, serà necessari que continuï la tendència als països europeus cap al progressiu reconeixement dels drets LGBTI per acabar forçant el Tribunal d'Estrasburg a homogeneïtzar aquests drets a tot el continent.

Amèrica com a bressol de les noves conquestes de drets

El 9 de gener del 2018, a instància de Costa Rica, la Cort Interamericana de Drets Humans (CIDH) va dictar una històrica opinió consultiva en què considerava que els països que reconeixen la seva jurisdicció hauran d'aprovar lleis que garanteixin l'accés al matrimoni igualitari, i també a garantir el re-

El Tribunal d'Estrasburg ha considerat en diverses sentències que no hi ha quòrum suficient entre els països europeus com per obligar els estats membres que permetin el matrimoni entre persones del mateix sexe

coneixement jurídic de les identitats de gènere de les persones trans. Si bé és cert que es tracta d'una opinió consultiva sense efectes vinculants, la CIDH estableix quines mesures administratives, legislatives i judicials haurien d'emprendre els estats que es troben sota la seva jurisdicció per tal de donar compliment a la decisió.⁸

Es fa difícil comparar la realitat sociojurídica del continent americà amb la del continent europeu. Si bé Europa va ser pionera quant al matrimoni igualitari, alguns països americans com l'Argentina i el Canadà també ho van ser, i avui dia les parelles del mateix sexe es poden casar a la majoria de països del continent, incloent la totalitat dels EUA. Tanmateix, és raonable argumentar que el reconeixement del matrimoni igualitari per part de la CIDH suposa la culminació d'un sòlid llegat progressista d'aquest tribunal. En anteriors ocasions, la Cort havia dictat importants resolucions que condemnien estats com Colòmbia per no reconèixer una pensió al supervi-

vent d'una parella del mateix sexe; o a Xile, per privar a una mare lesbiana de la custòdia dels seus fills.⁹

Precisament, la Cort es basa en la seva pròpia jurisprudència —segons la qual es prohibeix la discriminació per raó d'orientació sexual o identitat de gènere per a efectuar la següent consideració històrica: resulta estigmatitzant el fet de crear una institució diferent al matrimoni per a les persones del mateix sexe, discriminant-les respecte a les parelles heterosexuales.¹⁰

El costat fosc de la visibilitat i l'empoderament

Tanmateix, aquest ràpid progrés en el reconeixement i visibilitat del col·lectiu també ha tingut el seu costat fosc. Mentre que esdevenir més visibles i reconeguts a nivell legal ha implicat un canvi positiu en la percepció social de les persones LGBTI, també ha pro-

vocat reaccions contràries. En alguns països, això s'ha traduït en una persecució encara més brutal per part de les autoritats: 72 països criminalitzen avui en dia l'homosexualitat, vuit dels quals amb la pena de mort. En d'altres, l'augment de la visibilitat i el reconeixement ha implicat reaccions violentes per part d'alguns individus, seguint el patró dels delictes d'odi. L'organització Internacional LGBTI Association (ILGA-Europe) ha reconegut que els delictes d'odi suposen una de les preocupacions principals per a la comunitat LGBTI a nivell europeu.¹¹ De fet, una enquesta publicada per la European Union Agency for Fundamental Rights [Agència Europea de Drets Fonamentals] (FRA) al 2012 apuntava que un 26% de les persones LGBTI enquestades havien estat atacades o amenaçades en els últims cinc anys, mentre que el 66% dels enquestats manifestaven tenir por de donar-se la mà amb la seva parella del mateix sexe. En el cas dels homes, aquest percentatge s'enfilava fins a un 75%.¹²

El missatge implícit en els incidents homofòbics, bifòbics, i transfòbics

8 «Histórico empujón de la Corte Interamericana de Derechos Humanos al reconocimiento de la identidad de género y al matrimonio igualitario en América».

9 «América adelanta a Europa en derechos LGTBI. Por qué la decisión histórica de la Corte Interamericana no ha llegado aún al continente europeo?».

10 CORTE INTERAMERICANA DE DERECHOS HUMANOS, «Opinión consultiva sobre la identidad de género y no discriminación para parejas del mismo sexo».

11 ILGA EUROPE. «Hate crime and hate speech».

12 FRA. «EU LGBT Survey Technical Report».

Per la Cort Interamericana de Drets Humans resulta estigmatitzant el fet de crear una institució diferent al matrimoni per a les persones del mateix sexe

no és altre que el de la negació del dret de la víctima a ser reconeguda i respectada com a igual, i suposa una greu amenaça a l'avenç dels drets LGBTI a nivell global. Sens dubte, la lluita contra l'odi constitueix un dels principals reptes del col·lectiu LGBTI arreu del món, també en els països més garantistes.

El dret a l'asil: refugiats LGBTI

Estem assistint a un procés de polarització mundial en relació als drets de les persones LGBTI. Concretament, podem observar com es formen dos blocs de països: aquells que entenen els drets d'aquest col·lectiu com a drets humans i avancen progressivament cap a la seva protecció i garantia; i aquells que —tal vegada en un intent de marcar diferències amb els primers— reprimeixen cada vegada amb més duresa les persones amb una orientació sexual o identitat de gènere no heteronormativa. Des del moment en que l'homosexualitat està criminalitzada en 72 països, i perseguida a nivell social en tants altres, el dret a l'asil i la protecció internacional de les persones LGBTI hauria de ser una

prioritat en l'agenda de defensa dels drets humans.

Tot i que encara hi ha molt per fer a l'hora de protegir les persones LGBTI que són perseguides en els seus països d'origen, la pràctica de les autoritats nacionals i internacionals en aquesta matèria ha evolucionat positivament en les últimes dècades. Diversos tribunals estatals i internacionals, i també organismes com l'Alt Comissionat de les Nacions Unides per als Refugiats (ACNUR), han interpretat de forma àmplia les disposicions internacionals que regulen el dret a l'asil per tal d'incloure aquelles persones que són perseguides per la seva orientació sexual o identitat de gènere. Així mateix, l'escassa jurisprudència i literatura jurídica dedicada a aquest tema ha vist gradualment augmentat el seu volum en els darrers temps.

Per altra banda, la violència homòfoba, bifòbica i transfòbica segueix augmentant a moltes parts del món. Actualment, la situació del col·lectiu LGBTI en llocs com Txetxènia és més que pertorbadora. Davant d'aquesta situació, les regions del món que entenen els drets d'aquest col·lectiu

com a drets humans, tenen el deure moral d'esdevenir un port segur per a tota aquella gent que pateix greus vulneracions dels seus drets per ser qui són o estimar a qui estimen. Mentre que aquesta actitud s'està estenent a diferents països europeus, no és menys cert que els sol·licitants d'asil LGBTI moltes vegades han de suportar noves formes d'homofòbia, bifòbia o transfòbia quan arriben, per exemple, a territori continental per a demanar asil. Segons apunta un estudi de la Vrije Universiteit d'Àmsterdam, una de les causes d'aquesta situació és la manca d'una interpretació homogènia a nivell europeu dels estàndards internacionals en relació als sol·licitants d'asil per LGBTIfòbia.¹³ Recau en els estats europeus, doncs, la responsabilitat d'harmonitzar les seves regulacions en aquest sentit.

De la mateixa manera, els estats més proclius a protegir els drets de les persones LGBTI haurien de modificar les seves pràctiques i legislacions per tal d'adaptar-les

¹³ JANSEN i SPIJKEBOER, *Fleeing Homophobia: asylum claims related to sexual orientation and gender identity in Europe*.

El desenvolupament d'un enfocament més protector i garantista davant les sol·licituds d'asil per raó LGBTI avui dia és, principalment, una qüestió d'humanitat i de dignitat col·lectiva.

als estàndards internacionals en relació a persones refugiades LGBTI. Per exemple, tal com han requerit l'ACNUR i diversos tribunals internacionals, els estats haurien de formar les seves autoritats d'asil en temes LGBTI, i actualitzar les seves bases d'informació sobre la situació d'aquest col·lectiu arreu del món, amb l'objectiu d'adoptar una política molt més garantista en relació a les sol·licituds d'asil d'aquelles persones que són perseguides per la seva orientació sexual o identitat de gènere. Per altra banda, cal adoptar mesures per tal de prevenir que aquestes persones tornin a ser víctimes de violència o discriminació un cop es troben ja en el país on demanen asil.

El sistema de protecció internacional de les persones refugiades és, al cap i a la fi, un reconeixement formal i oficial d'un principi universal i etern: aquell que ens obliga a obrir les portes i oferir un refugi a aquells qui ho necessitin. El desenvolupament d'un enfocament més protector i garantista davant les sol·licituds d'asil per raó LGBTI avui dia és, principalment, una qüestió d'humanitat i de dignitat col·lectiva. ■

■ Bibliografia

«América adelanta a Europa en derechos LGTBI. Por qué la decisión histórica de la Corte Interamericana no ha llegado aún al continente europeo?» [en línia]. A *Dos manzanas*, 17 de gener del 2018. Disponible a: <www.dosmanzanas.com>.

CORTE INTERAMERICANA DE DERECHOS HUMANOS. «Opinión consultiva sobre la identidad de género y no discriminación para parejas del mismo sexo» [en línia]. A *Corte Interamericana de derechos humanos de 9 de gener del 2018*. Disponible a: <www.corteidh.or.cr>.

FRA. «EU LGBT survey» [en línia]. A *European Union Agency for Fundamental Rights*. Disponible a: <www.fra.europa.eu>.

HEINZE, Eric. *Sexual Orientation, a human right*. Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers, 1995.

«Histórico empujón de la Corte Interamericana de Derechos Humanos al reconocimiento de la identidad de género y al matrimonio igualitario en América» [en línia]. A *Dos manzanas*, de 12 de gener del 2018. Disponible a: <www.dosmanzanas.com>.

ILGA EUROPE. «Hate crime and hate speech» [en línia]. A *LGBTI equality and human rights in Europe and Central Asia*. Disponible a: <www.ilga-europe.org>.

JANSEN, Sabine; i SPIJKEBOER, Thomas. *Fleeing Homophobia: asylum claims related to sexual orientation and gender identity in Europe*. Amsterdam: Coc Nederland i Vrije Universiteit Amsterdam, 2011.

O'FLAHERTY, Michael. «Sexual orientation and gender identity», a MOECKLI, Daniel; SHAH, Sangeeta; i SIVAKUMARAN, Sandesh (eds). *International human rights law*. Oxford: Oxford University Press, p. 313, 2014.

O'FLAHERTY, Michael. «The Yogyakarta Principles at Ten», A *Nordic Journal of Human Rights*, núm. 33 (4), p. 281, 2015.

ONU. «Human rights, sexual orientation and gender identity» [en línia]. A *Resolució del Consell de Drets Humans de l'ONU 17/19*, de 14 de Juliol de 2011, Disponible a: <www.documents-ddsny.un.org>.

QUINN, Sheila. «An Activist's Guide to the Yogyakarta Principles» [en línia]. A *The principles in action*. Disponible a: <www.ypinaction.org>.

TRIBUNAL EUROPEU DE DRETS HUMANS. «Bruggemann i Scheuten contra Alemanya» —App. núm. 6959/75—, 12 de juliol de 1977 [en línia]. Disponible a: <www.globalhealthrights.org>.

TRIBUNAL EUROPEU DE DRETS HUMANS. «Dudgeon contra Regne Unit» —App núm. 7525/76—, 22 d'octubre de 1981 [en línia]. Disponible a: <www.hudoc.echr.coe.int>.

TRIBUNAL EUROPEU DE DRETS HUMANS. «Goodwin contra Regne Unit» —App. núm. 17488/90—, 27 de març de 1996 [en línia]. Disponible a: <www.legaltoday.com>.

TRIBUNAL EUROPEU DE DRETS HUMANS. «Niemietz contra Alemanya» —App. núm.

13710/88—, 16 de desembre de 1992 [en línia]. Disponible a: <www.es.scribd.com>.

TRIBUNAL EUROPEU DE DRETS HUMANS. «Norris contra Irlanda» —App. núm.10581/83—, 26 d'octubre de 1988 [en línia]. Disponible a: <www.hudoc.echr.coe.int>.

FUNDACIÓ JOSEP IRLA

ESTUDIS POLÍTICS I SOCIOECONÒMICS

www.irla.cat/publicacions

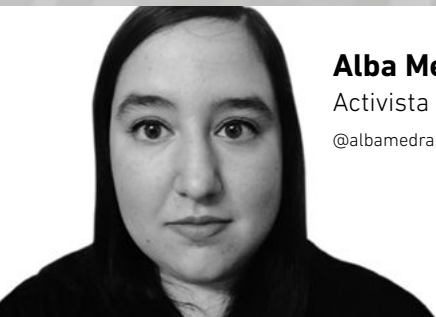

connexions

Feminismes i lluites LGBTI: vincles en la teoria, lligams en la pràctica

vista prèvia >

No tots els moviments són homogenis. La lluita LGBTI tampoc. El camí cap a la no discriminació, la igualtat i el dret de tota persona a viure tal com és, té un llarg recorregut a les seves esquenes. Un camí que ha fet conjuntament amb les diferents teories i moviments feministes, interrelacionant-se i bastint una resposta a la normativitat heteropatriarcal imperant a la nostra societat.

Alba Medrano

Activista feminista i LGBTI

@albamedrano13

En els últims anys, els discursos LGTBI i feministes s'han situat al centre de l'agenda política. El feminisme ha passat de ser una qüestió relegada a cercles d'activistes a ser un eix transversal a la societat, fet que ha generat una demanda social cap a les institucions per promoure mesures que garanteixin la igualtat, els drets sexuals i la no-discriminació per raó de gènere entre altres reivindicacions. Des de la política s'han impulsat diverses lleis i accions que, tot i estar lluny encara d'algunes demandes, han suposat una millora evident en els drets de les dones i de les persones LGTBI. Però com hem arribat a aquest punt? Quins són els engranatges que s'han estat movent i qui ho ha estat fent? Com s'han embrancat les lluites feministes i les lluites per l'alliberament LGTBI? A aquestes alçades, té sentit plantejar aquestes lluites com lluites separades o pel contrari és impensable que no s'articulin juntes?

És el moment de parar-nos a reflexionar i definir les diferents lluites feministes i LGTBI; aquest article pretén ser una fotografia d'aquestes lluites que permeti donar llum i respondre aquestes qüestions, fent una

reflexió sobre els vincles existents entre ambdós moviments, particularment a nivell teòric.

El(s) feminisme(s)

Al contrari del que sovint es considera, la lluita feminista i la lluita pels drets LGTBI no són dues lluites individuals i paral·leles, sinó que s'han anat interrelacionant al llarg del temps. Per entendre com s'han articulat aquests moviments intentarem fer un dibuix de les diferents onades feministes per a poder analitzar la qüestió de manera històrica. La primera onada feminista és aquella que busca la igualtat formal i legal entre homes i dones, i apareix a finals del segle XIX i principis del segle XX. Algunes de les reivindicacions d'aquesta onada van ser el dret al sufragi femení, la possibilitat del fet que les dones poguessin tenir els mateixos drets formals que els homes —com el dret a la propietat— i la igualtat jurídica, entre d'altres. Mary Wollstonecraft (1759-1797), una de les autores més influents pel feminisme de la primera onada, ho plasma d'aquesta manera a la seva obra de 1792 *Vindicació dels drets de*

la dona: «per tant, deixin-nos assolir la perfecció corporal permetent-nos fer el mateix exercici que als nens, no només durant la infància, sinó també durant la joventut, i podrem saber fins on s'estén la superioritat natural de l'home».¹

La segona onada feminista, que podem situar entre les dècades de 1960 i 1990, va més enllà de les reivindicacions de la primera onada i té com a objectiu anar a l'arrel del problema de la desigualtat entre homes i dones per tal d'erradicar-la. El feminisme ja no és un únic moviment, es diversifica i es desmarca de l'individualisme en el que es basava la primera onada. El que tenen en comú aquests feminismes és que consideren que la desigualtat no només ve donada per les lleis sinó que va molt més enllà i que se sustenta en un sistema social, cultural, històric i econòmic d'opressió de les dones: el patriarcat. Una de les principals teòriques d'aquesta onada és Kate Millett (1934-2017), que explica fins on arriba la influència de la opressió patriarcal: «la institució del patriarcat és una constant social tan

1 WOLLSTONECRAFT, *Vindicació dels drets de la dona*.

Els feminismes volen donar resposta a les reivindicacions de tots aquells subjectes que estan fora dels marges de l'hegemonia patriarcal i que d'alguna manera estan oprimits pel sistema

profundament arrelada que es manifesta en totes les formes polítiques, socials i econòmiques, ja es tracti de les castes i les classes o del feudalisme i la burocràcia, i també en les principals religions».²

En aquesta onada trobem dos corrents principals de pensament: el feminisme de la igualtat i el feminisme de la diferència. El primer corrent lluita per aconseguir que les dones ocupin el mateix lloc que els homes a la societat, considerant que, essent el gènere una construcció social, no hi ha diferències entre homes i dones i és per això que han de tenir el mateix estatus social, econòmic i cultural. El segon corrent, el feminisme de la diferència, defensa —com el seu nom indica— la diferència entre homes i dones, i vol acabar amb l'opressió de les dones posant en valor i reivindicant els «valors femenins». Per fer això proposa noves maneres de permetre a les dones desenvolupar-se com a dones fora de les estructures històricament masculines i patriarcal en què es basen les societats.

2 MILLETT, *Política sexual*.

Finalment, la tercera onada feminista, que comença a la dècada de 1990 i en què encara estem immerses, neix per donar resposta a les reivindicacions de tots aquells subjectes a qui els feminismes de la segona onada no emparaven. Aquesta onada reivindica la multiplicitat de subjectes davant la idea única de «dona» sobre la que fins aleshores s'havia treballat i reflexionat, assenyalant que les vivències i les necessitats són diferents en funció de la classe social, l'ètnia, la nacionalitat, l'orientació sexual entre d'altres. També és en aquesta onada que s'obre la porta a repensar qui és o qui són els subjectes del feminisme; fins aleshores només s'havia entès un subjecte del feminisme: la dona —com a subjecte homogeni i sense diferències entre si—, però amb la proliferació de noves teories, especialment la teoria *Queer*, s'obre un ventall de subjectes que va més enllà de la «dona» blanca heterosexual i occidental: parlem de dones, parlem de persones trans, parlem de lesbianes, de gais, de bisexuals, parlem des de la decolonialitat. En definitiva, aquests feminismes volen donar resposta a les reivindicacions de tots aquells subjectes que estan fora dels mar-

ges de l'hegemonia patriarcal i que d'alguna manera estan oprimits pel sistema.

I ara ens trobem en aquest punt, on els feminismes són múltiples i diversos, i on podem trobar aliances entre diferents subjectes amb una mateixa lluita: sobreviure en un món cisheteropatriarcal.

La norma cisheteropatriarcal i les que queden fora

De què parlem quan diem «la norma cisheteropatriarcal»? Fins fa pocs anys la paraula que utilitzàvem per definir el sistema estructural que subordinava les dones als homes era «patriarcat», definida per Gerda Lerner (1920-2013) com «la manifestació i institucionalització del domini masculí sobre les dones i nens i nenes de la família, i l'ampliació d'aquest domini sobre les dones en la societat en general».³ Així doncs, i partint de la idea de l'estructura familiar on l'home era el cap de família, es defineix el patriarcat com

3 FONTELA, *Diccionario de estudios de género y feminismos*.

El terme «patriarcat» ha servit per a desnaturalitzar rols de gènere, estereotips i dinàmiques, i així poder establir teories, polítiques i lluites per acabar amb les desigualtats

un sistema social que atorga el poder als homes, encarregats d'alguna manera de «tutelar» les dones, que estan subordinades a ells, fora i dins de les famílies.

El terme «patriarcat» ha estat una eina analítica fonamental per als estudis de gènere i per a l'articulació dels feminismes; ha servit per desnaturalitzar rols de gènere, estereotips i dinàmiques, i així poder establir teories, polítiques i lluites per acabar amb les desigualtats. De fet, segueix sent una eina analítica molt important, però molt sovint insuficient. Insuficient perquè, tal com hem vist al punt anterior, els feminismes ja no tracten únicament les demandes i problemàtiques associades a un subjecte «dona», sinó que hi ha una multiplicitat de subjectes que queden al marge i que pateixen l'opressió sistemàtica. Aquests subjectes són diversos en la seva ètnia, nacionalitat, religió... però aquest article se centra en analitzar uns subjectes concrets: aquells que anomenem LGTBI.

LGTBI —lesbianes, gais, trans, bisexuals i intersexuals— són unes sigles que han esdevingut en un terme que s'utilitza per designar de

forma global, precisament, aquelles persones que per motius d'orientació sexual o d'identitat de gènere, no encaixen en els paràmetres d'allò «acceptable» o «normal» que la norma patriarcal imposa.

El terme patriarcat, però, no és suficient per a articular les opressions i discriminacions que pateixen aquests subjectes. Tot i ser fonamental tenir-lo present com a norma social establerta, és necessari introduir altres eines d'anàlisi que tot i anar entrelaçades amb el patriarcat, operen sobre aquests subjectes. El que aquests subjectes tenen en comú és que s'escapen de la idea de l'home com a cap de família proveïdor i, per tant, que queden supeditats i subordinats a la seva figura.

És per aquestes raons que es va articular la categoria analítica cisheteropatriarcat. Probablement el prefix que resulta més problemàtic d'entendre en aquest terme és cis. Cis ve de cisgènere, que és el terme que s'utilitza per designar les persones que estan conformes amb el gènere assignat al néixer; és a dir, una persona que quan neix se li assigna el gènere «nena» o «nen» i que se

sent còmoda amb aquesta identitat i no la canvia. En cas que no existeixi aquesta conformitat de gènere, la persona és trans; trans és el terme paraigua per totes aquelles identitats que no estan còmodes amb el gènere assignat al néixer.

Quan es teoritza sobre la norma cisheteropatriarcal, parlem del conjunt d'estructures que donen el poder i la legitimitat a les persones que estan conformes amb la identitat que els van assignar al naixement, les persones heterosexuales i els homes. Per tant, podríem dir que el poder queda concentrat principalment en els homes blancs de classe alta, cisgènere i heterosexuales. Les persones que no s'adeqüen a les característiques d'aquest subjecte són aquelles que queden fora; les dones, les lesbianes, els gais, les persones trans... Aquestes habiten als marges i pateixen discriminacions i opressions de forma sistemàtica.

Desconstruint els subjectes: teoria queer

Durant la dècada de 1990 un nou corrent va guanyant terreny dins les

La teoria *queer* neix com una nova concepció del gènere i de les sexualitats que rebutja totes les categories fixes i inamovibles

teories identitàries, dins els feminismes i dins l'estudi de les diversitats afectives i sexuals. Aquesta teoria, la teoria *queer*, neix com una nova concepció del gènere i de les sexualitats que rebutja totes les categories fixes i inamovibles. Nega que el gènere i les sexualitats siguin categories inscrites a la naturalesa humana, sinó que, pel contrari, les descriu com a construccions culturals, de caràcter variable i diverses segons la societat i segons els individus. No sols això, sinó que el fet que siguin elements socialment construïts, fa que puguin deconstruir-se, i que per tant les identitats no siguin inevitablement fixes, sinó que poden fluctuar amb el pas del temps. És una de les principals teories que inclouen la idea de la multiplicitat de subjectes dins el feminisme i de la necessitat de noves categories de representació d'aquests subjectes.

Així, com ens explica Ángeles Sierra González, «Teresa de Lauretis parlarà d'una 'ruptura constitutiva del subjecte del feminisme', i de la producció d'una 'subjectivitat excèntrica', en la mesura en què s'entén que, en el nivell discursiu i teòric, la modernitat marca en el món

occidental la crisi i la decadència del sistema clàssic de representacions del subjecte, en el sentit polític, epistemològic i ètic de l'expressió. En altres paraules, en els orígens del pensament *queer* les convencions establertes sobre què és la subjectivitat i què implica són rebutjades radicalment per unes minories que reclamen representació en el sentit polític i discursiu».⁴

La paraula *queer*, que es tradueix com a «estrany», «rar», és una paraula que s'ha utilitzat per designar de forma despectiva i estigmatitzant les persones LGTBI als EUA. El fet que la teoria que defensa que els gèneres i les sexualitats no són fixes s'autoanomeni teoria *queer* és un exercici d'apropiació del llenguatge, per tal de buidar de contingut discriminatori, modificant el que era originàriament un insult en una categoria identitària pròpia. Judith Butler (1956), que és probablement l'autora més coneguda de la teoria *queer*, ho explica d'aquesta manera: «el terme *queer* va operar com una pràctica

lingüística excloent el propòsit de la qual va ser avergonyir el subjecte que anomena, o millor dit, engendrar un subjecte estigmatitzat mitjançant aquesta interpel·lació humiliant. La paraula *queer* adquireix la seva força precisament de la invocació repetida que va acabar vinculant-la amb l'acusació, la patologització i l'insult».⁵

Una de les aportacions bàsiques de la teoria *queer* és el rebuig a la dicotomia en què es basen les concepcions dels gèneres i les sexualitats; és a dir, en la construcció de categories binàries excloents, tals com ara home/dona o heterosexual/homosexual. Butler fa una proposta filosòfica, bevent de les teories de poder de Michel Foucault (1926-1984), on situa allò que es considera «natural» com una qüestió prescriptiva i no descriptiva. El que vol dir amb això és que el que considerem com «natural» dicta el que es considera «no natural» i li atribueix una càrrega negativa, perversa. Butler considera que aquesta idea està socialment construïda, i qüestiona que realment

4 SIERRA GONZALEZ, «Una aproximación a la teoría Queer: el debate sobre la libertad y la ciudadanía».

5 BUTLER, *Cuerpos que importan. Sobre los límites materiales y discursivos del sexo*.

la teoria queer és també un moviment polític que se situa en oposició a les polítiques normalitzadores i assimilacionistes del moviment LGBTI

existeixin categories «naturals», com serien home i dona per exemple, que considera categories culturals; a més, creu que les identitats formen un continu, que estan en constant moviment i no són estàtiques.

Un terme imprescindible per comprendre la teoria *queer* és la performativitat. Com que el gènere i la sexualitat són elements socialment construïts, Butler els considera accions sustentades a través de la repetició constant d'una sèrie d'actes performatius—tot allò que serien els rols, els estereotips— que degut precisament a aquesta repetició queden constituïts com a naturals.

És important saber que la teoria *queer* és també un moviment polític que se situa en oposició a les polítiques normalitzadores i assimilacionistes del moviment LGBTI. Crítica reivindicacions com el dret al matrimoni, per considerar-les homogeneïtzadores, pro-família tradicional i un obstacle per a la vertadera transformació. Una de les principals crítiques desenvolupades per la teoria *queer* en aquest sentit fa referència a que, en assimilar certs subjectes a allò considerat normal —per exemple,

a l'assoliment de certs drets de les persones homosexuals com el matrimoni entre persones de mateix sexe—, es perpetua la marginació i discriminació d'aquells subjectes que no poden o no volen ajustar-se a la norma social. És així com la norma absorbeix un model concret de persona LGBTI —discret, de classe alta, casat, monògam— que s'ajusta al model heteronormatiu de societat i deixa fora, un cop més, els subjectes que no compleixen aquestes característiques.

Transfeminismes: localitzant allò *queer*

La teoria *queer* arriba a l'Estat espanyol i a Catalunya a la primera dècada del segle XXI. No obstant això, el context en què emergeix aquí i el context dels EUA és molt diferent. Al contrari del que es podria pensar, després del franquisme, quan reneix el moviment feminista, no neix com un feminisme que lluita només per un subjecte «dona» heterosexual i amb unes característiques homogenies, sinó que el feminisme que sobresurt és múltiple i heterogeni; «[...] el feminisme reneix a mitjans

dels setanta, essent les lesbianes una part important activa pràcticament des dels seus inicis. També des de finals dels vuitanta reconeixem l'existència d'un moviment travesti organitzat».⁶

Al nostre context, sobretot en espais activistes, el feminisme està íntimament relacionat amb les lluites LGBTI i acostumen a entrellagar-se de manera sistemàtica i a tenir reivindicacions comunes, vehiculades principalment per allò que també són els postulats de la teoria *queer*; «la crítica *queer* s'ha assentat en el nostre context, i en la seva interacció amb el feminisme, el lesbianisme, el moviment marica i les lluites trans, ha afavorit la connexió de tota aquesta sèrie de formes organitzatives».⁷

Molt sovint l'activisme *queer* es coneix, a l'Estat espanyol, amb el terme «transfeminisme», un terme que pretén traduir, adaptada al context, la paraula en anglès per poder crear una producció discursiva i un activis-

6 SOLÀ, *Transfeminismos: Epistemes, fricciones y flujos*.

7 Íbidem 6.

Hi ha diferents feminismes que a vegades poden estar oposats entre si en algunes qüestions

me propi, localitzat i que no importi la terminologia d'altres contextos que aquí no tenen sentit —com dèiem, *queer* és una paraula que en un context angloparlant té força per la reapropiació del terme, una força que aquí no té. La primera vegada que s'utilitza el terme transfeminisme és al 2000, per part del Grup de Lesbianes Feministes de Barcelona, en una ponència anomenada *El vestit nou de l'emperadriu* que es va presentar a les Jornades Feministes Estatals a Còrdova: «S'han de crear ponts amb altres moviments i col·lectius: dones feministes no organitzades en el moviment feminista dominant, transsexuals, lesbianes no feministes, queers, gais... Cal començar a anomenar aquest discurs i pràctica pròpies dins del feminisme, potser amb el nom de transfeminisme».⁸

Al 2009, a les Jornades Feministes Estatals que van tenir lloc a Granada, el grup basc Medeak, juntament amb Guerrilla Travolaca i altres grups i individus, presenta el projecte transfeminista, que té molt a veure amb el que el Grup de Lesbianes Feministes

de Barcelona proposaven, amb un manifest: «ja no ens val només amb ser dones. El subjecte polític del feminisme se'ns ha quedat petit, és excloent per si mateix, deixa fora les bolleres, lxs trans, les putes, les del vel, les que guanyen poc i no van a la uni, les que criden, les sense papers, les marikes... Dinamitem el binomi gènere i sexe com a pràctica política. Continuem el camí que vam emprendre, "no es neix dona, s'arriba a ser-ne", continuem desemmascarant les estructures de poder, la divisió i la jerarquització. Si no aprenem que la diferència home dona és una producció cultural, igual com ho és l'estructura jeràrquica que ens oprimeix, reforçarem l'estructura que ens tiranitzà: les fronteres home/dona».⁹

És aquest moment el que considerem l'inici de l'activisme transfeminista conegut com a tal, amb la multiplicitat de subjectes que anomena, com un activisme i una lluita comuna que uneix diferents minories que es veuen oprimides per un mateix sistema.

Heterogeneïtat d'experiències, aliances estratègiques

Al llarg del temps el feminisme s'ha articulat de maneres variades, amb objectius diferents i amb un discurs que ha anat canviant. El subjecte, o els subjectes, del feminisme no han estat els mateixos i a l'actualitat no es pot llegir el feminisme com un discurs únic. Hi ha diferents feminismes que a vegades poden estar oposats entre ells en algunes qüestions. El que sí sembla clar pel transcurs de la història és que el feminisme amb un subjecte únic ha quedat enrere, i que avui dia no s'entén un feminisme que lluiti només per equiparar les dones —com a grup uniforme i homogeni— als homes —també com a grup uniforme.

De la mateixa manera tampoc podem entendre una lluita pels drets de les persones LGTBI allunyada del feminisme; hem pogut veure que, tot i que a vegades tenen poques coses en comú, l'aliança entre els subjectes oprimits és indispensable per combatre el sistema que els oprimeix a tots; el cisheteropatriarcat. La lluita LGTBI necessita els feminismes, necessita les eines analítiques que les

8 GRUP DE LESBIANES FEMINISTES, «El vestit nou de l'emperadriu».

9 «Manifiesto para la Insurrección Transfeminista».

La lluita LGBTI necessita els feminismes, necessita eines analítiques que les teòriques i activistes feministes han desenvolupat per entendre i intentar combatre el patriarcat

teòriques i activistes feministes han desenvolupat per entendre i intentar combatre el patriarcat.

L'aparició de la teoria *queer* també marca un punt d'inflexió; modifica completament com fins aleshores s'havia entès el subjecte de representació política del feminisme. El sistema sexe/gènere sobre el que s'havia treballat queda desmuntat i els feminismes s'han de reconvertir i reconfigurar constantment per donar cabuda a les noves teories i als nous conceptes que n'emergeixen. És així com s'inclouen nous discursos i noves pràctiques polítiques que pretenen la transformació social i l'eradicació del sistema cisheteropatriarcal, uns discursos i unes pràctiques dels quals els feminismes ni poden ni volen mantenir-se al marge.

És així com la lluita feminista i les lluites LGBTI esdevenen quasi una sola, lluites germanes que, mitjançant les aliances estratègiques aconsegueixen avenços polítics i discursius i que es retroalimenten l'una a l'altra per fer-se més fortes. Plantejar-les com lluites separades no faria altra cosa que afeblir-les, perquè el capital social, cultural, humà, teòric

i analític que tenen juntes és el que les dota de la potència i l'eficàcia que tenen; i és per aquest motiu que estan al centre de les agendes polítiques de manera constant i que s'han convertit en un eix transversal per a tota la societat. ■

■ Bibliografia

BUTLER, Judith. *Cuerpos que importan. Sobre los límites materiales y discursivos del sexo*, p. 313-340. Barcelona: Paidós, 2002.

DUQUE, Carlos. «Judith Butler y la teoría de la performatividad del género». A *Revista de Educación y Pensamiento*, p. 85-95, 2010.

DUQUE, Carlos. «Judith Butler: performatividad de género y política democrática radical». A *La manzana de la discordia*, núm 1, Vol 5, p. 27-34, 2010.

FONTENLA, Marta «Patriarcado». A GAMBA, Susana B. *Diccionario de estudios de género y feminismos*. Buenos Aires: Biblos., 2008.

GRAU, Arantxa. *Placeres políticos: el activismo transfeminista en el Estado español y la re-politización de la sexualidad como estrategia de disidencia*. A *Asparkia: Investigación feminista*, núm. 32, p. 45-64, 2018.

GRUP LESBIANES FEMINISTES. «El vestit nou de l'emperadriu». Ponència presentada a les Jornades Feministes Estatals que van tenir lloc a Còrdova al 2000.

«Manifiesto para la Insurrección TransFeminista», 2009.

MILLETT, Kate. *Política sexual*. Madrid: Ediciones Cátedra, 2017.

POSADA, Luisa. «Teoría queer en el contexto español. Reflexiones desde el feminismo». A *Daimon Revista Internacional de Filosofía*, núm. 63, p. 147-158, 2014.

SIERRA GONZÁLEZ, Ángela (2009). «Una Aproximación a la Teoría Queer: el debate sobre la libertad y la ciudadanía». A *Cuadernos del Ateneo*, núm. (26), p. 29-42, 2009.

SOLÁ, Míriam (editora). *Transfeminismos: Epistemes, fricciones y flujos*. Tafalla: Txalaparta, 2013.

WOLLSTONECRAFT, Mary. *Vindicació dels drets de la dona*. Barcelona: Laie, 2014.

SUAREZ, Beatriz (editora). *Feminismos lesbianos y queer: representación, visibilidad y políticas*. Madrid: Plaza y Valdés, 2014.

"IDEEES QUE CAL FOMENTAR"

Sisco Sapena
Lleida.net

Ja són molts els empresaris que han fet avançar el seu projecte amb l'assessorament i el suport de l'ICF.

Sí, com ells, vols impulsar el teu negoci, pots comptar amb l'ICF.

Inversió, crèdit i finançament per a emprenedors i empreses com la teva.

Entra a www.icf.cat

 **Generalitat
de Catalunya**

connexions

Les identitats trans com a mirall de les normes de gènere

vista prèvia >

Els costums són aquelles normes que tota societat té incorporades i que predisposen d'una determinada forma comportaments i maneres d'entendre la vida, com per exemple les celebracions, les tradicions i també, com entenem el gènere de les persones. Sortir de la norma generalitzada i celebrar la diversitat d'identitats és un deure de la societat. Passos com el de l'Organització Mundial de la Salut, que ha deixat de considerar la transsexualitat una malaltia mental, van en la direcció correcta.

Teo Pardo

Activista trans* i feminista, educador afectivo-sexual a Sida Studi

teo.pardo.trans@gmail.com

L'OMS deixarà de considerar la transsexualitat com un trastorn mental.¹Aquesta és, sens dubte, una notícia de gran transcendència, que apareix en ple 2018. El ventall de reaccions han anat des de la sorpresa de qui no sabia que es categoritzava com a tal i li sembla impensable, fins a la celebració, passant per la crítica de qui diu que és una passa insuficient. Podem dir que les respostes han estat tan diverses com ho és la comunitat trans*.² Tant l'anàlisi de l'anunci de l'OMS com el de les múltiples veus que li han donat resposta ens poden oferir una visió extensa de la situació de la transsexualitat —així com de la sexualitat en general— a nivell social i polític.

Unes pinzellades sobre les transidentitats

Les persones trans* som persones que no ens identifiquem o no ens

1 BORRAZ, «L'OMS deixa de considerar la transsexualitat com un trastorn mental».

2 Seguint PLATERO, *Transsexualidades. Acompañamiento, factores de salud y recursos educativos*, en aquest text utilitzem trans* —amb asterisc— com a categoria paraigua per referir-nos a la immensa diversitat d'identitats i vivències que formen part del que tradicionalment s'ha anomenat transsexualitat.

sentim especialment còmodes per algun motiu o altre amb el sexe que se'ns va assignar en néixer. Dins del calaix trans* hi caben moltes identitats i vivències diferents, com persones transsexuals, transgènere, travestis o *cross-dressers*, *drag kings*, *drag queens*, persones no binàries o de gènere fluid, per posar alguns exemples.

Aquestes categories identitàries, que s'explicaran amb una mica més de detall, tenen particularitats socials i culturals, per exemple, el que aquí entenem per transgènere no és el mateix que el que s'entén per transgènere als EUA, o la identitat travesti aquí s'utilitza de manera molt semblant a *cross-dresser* mentre que a l'Amèrica Llatina s'utilitza com a identitat política per part de moltes dones trans precaritzades.

Els processos trans* poden tenir a veure amb diferents àmbits de la vida social, dels quals podem destacar: el canvi de nom i reconeixement/rol social, les modificacions als documents i les modificacions corporals. I en les vivències trans* totes les combinacions són possibles: hi ha gent que es vol canviar el

nom però no es vol hormonar, gent que es vol operar i hormonar però no té cap interès en canviar-se el nom al DNI, gent que vol modificar els seus documents i es vol hormonar però no operar...

En el context català, les persones transsexuals són persones que no s'identifiquen amb el sexe assignat en néixer i que s'identifiquen totalment amb l'altre sexe. En general volen fer transicions corporals, hormonals i quirúrgiques, que mèdicament s'anomenen «transicions complertes». Si assumim que, com s'ha explicat al paràgraf anterior, els processos trans* són molt diversos i, des d'una perspectiva de drets, fem èmfasi en el dret a decidir sobre el propi cos, entendrem que totes les transicions de gènere són igual de legítimes i, per tant, podem posar en qüestió la idea que hi hagi transicions que siguin complertes i d'altres que no. Les persones transgènere utilitzen aquesta identitat per fugir de l'origen mèdic del concepte de transsexualitat. No necessàriament s'identifiquen totalment amb l'altre sexe i poden voler modificar el seu cos o poden no voler-ho. Les *cross-dressers* són persones que es

El sistema sexe-gènere-sexualitat, explica l'articulació de creences, actituds, rols socials i relacions de poder que es basen en l'assignació del sexe home o dona

vesteixen amb roba pròpia de l'altre sexe només en alguns espais de la seva vida. *Drag queens* i *drag kings*³ són representacions de feminitats i masculinitats hiperbòliques que es donen sovint en contextos d'espectacle o performance. Les persones no binàries o de gènere fluid són persones que no s'identifiquen ni com a homes ni com a dones i que, de fet, posen en qüestió aquesta organització binària de les societats humanes.

Com hem vist, hi ha persones trans* que s'identifiquen com a homes trans i com a dones trans, i n'hi ha que no s'identifiquen ni com a homes ni com a dones. Un element bàsic de respecte cap a les persones és tractar-nos com volem ser anomenades, tant pel que fa als noms com als pronoms. Tot i que sembla una obvietat, no està de més explicar-ho perquè

3 Els tallers *drag king*, que van ser creats per l'artista i performer Diane Torr (1948-2017), són tallers on a través del vestuari i el teatre, un grup de dones es transformen en homes que representen masculinitats exagerades, portades a l'extrem. Aquestes intervencions tenen el doble efecte de generar una crítica a la masculinitat hegemònica i al patriarcat i alhora de permetre experimentar des del cos com funciona el gènere, entenent-lo com a representació, com a performance que in-corporem a base de repeticions. A Catalunya hi ha entitats com Sida Studi que n'ofereixen.

sovint els mitjans de comunicació han anomenat malament les persones trans* i han deixat un rastre de transfòbia que s'acaba reproduint. Així, per exemple, una dona trans és una persona que ha transitat d'home a dona. Com que se sent dona i vol ser reconeguda com a dona, parlem d'una dona trans. Titulars com «Un transsexual ha estat detingut...» que es refereixen en realitat a una dona trans són mostres d'aquesta transfòbia que consisteix en no reconèixer les persones amb el gènere amb què s'identifiquen.

El sistema sexe-gènere-sexualitat. La gran eina d'anàlisi

Les identitats trans* generen molt d'interès perquè posen sobre la taula preguntes que interpel·len tothom, sigui trans* o no: què vol dir ser un home? I ser una dona? Hi ha una sola manera de ser-ho? Només es pot pertànyer a una de les dues categories? Què té a veure tot això amb la desigualtat i amb les violències masclistes? Les identitats trans* ens fan de mirall i ens mostren un sistema desigual i excloent en el que vivim totes i tots.

Aquest sistema, que podem anomenar sistema sexe-gènere-sexualitat, explica l'articulació de creences, actituds, rols socials i relacions de poder que es basen en l'assignació del sexe home o dona. Ha estat generat com a concepte teòric i com a eina d'anàlisi pels feminismes a partir de la dècada de 1970, i la primera en començar-lo a elaborar teòricament fou Gayle Rubin (1949) en un famós article l'any 1975.⁴

En la seva forma més complerta, i de manera divulgativa, aquest model teòric es pot explicar a partir de la taula 1.

La fila superior ens indica les categories que formen part d'aquest sistema, que són diferenciades entre si però que el propi sistema de creences relaciona com a «normals». El sexe fa referència a característiques anatomicofisiològiques que fan que una persona sigui assignada com a home o com a dona en néixer. De fet, l'únic element al que es posa atenció per fer aquesta assignació són els genitals, i a partir d'aquests s'infereix

4 RUBIN, «The traffic in women: notes on the political economy of sex».

El gènere és una construcció social i cultural que genera els models de feminitat i masculinitat, que varien d'una època a una altra i d'una societat a una altra

Taula 1
Sistema sexe-gènere-sexualitat

Sistema sexe-gènere-sexualitat					
		SEXE	GÈNERE	PREFERÈNCIA SEXUAL	IDENTITAT
Normal	Transgressió	Masclle Femella	Masculí Femení	Heterosexual	Cis
		Intersex	Expressions de gènere diverses	Gai, Lesbiana, Bisexual, Pansexual, Asexual	Trans*

Font: Elaboració pròpia a partir d'una imatge del blog d'educació afectivosexual «el kit del plaer».

quina és la càrrega cromosòmica i quin serà el futur desenvolupament de caràcters sexuals i del sistema endocrí. Tal com expliquen activistes intersex, aquesta correspondència cromosomes-gònades-hormones-genitals externs no sempre és lineal ni sempre és binària.⁵

El gènere és el conjunt de normes i models diferenciats i desiguals que s'associen al sexe assignat i que pressuposen un desenvolupament personal i emocional, així com uns

rols socials determinats en funció de si som homes o dones. És una construcció social i cultural que genera els models de feminitat i masculinitat, que varien d'una època a una altra i d'una societat a una altra. El gènere afecta a com ens movem, a com ens relacionem, a com ens presentem als i a les altres i a com ens percebem a nosaltres mateixes. Algunes teòriques *queer*⁶ expliquen el gènere com una ficció política que incorporem —en el sentit de corporalitzar— a base

de repeticions i que ens acaba modelant no només el comportament sinó també el propi cos. La intencionalitat política de diferenciar sexe de gènere és desnaturalitzar els rols i comportaments socials. Si el gènere és quelcom que aprenem, també el podem desaprendre, o reaprendre, obrint així la possibilitat de transformar les relacions de desigualtat en relacions igualitàries.

La preferència sexual fa referència a cap a qui es dirigeix el nostre desig. En contraposició al concepte «orientació sexual», preferència sexual és menys determinista, no assumeix que hi ha res prefixat en termes de desig, entenent que de la mateixa manera que el gènere, l'atracció i el desig tenen molt de construcció sociopolítica.

Finalment, la identitat de gènere té a veure amb la identificació de cadascú amb un dels dos gèneres majoritaris, amb cap d'ells o amb algun altre. Les identitats cissexuals o cisgènere descriuen les persones que se senten còmodes —o relativament còmodes— amb el sexe que els va ser assignat en néixer. Les persones

5 PIGDEON, «Hi l'm intersex».

6 Per exemple Judith Butler o Paul B. Preciado.

Si el gènere és quelcom que aprenem, també el podem desaprendre o reaprendre, obrint així la possibilitat de transformar les relacions de desigualtat en relacions igualitàries

cis serien totes les persones que no són trans*.⁷

Un cop exposades les categories que estructuren aquest model, cal observar com opera la normativitat. El conjunt de creences que sosté el sistema sexe-gènere-sexualitat, i que totes les institucions socials hegemòniques reproduïen d'alguna manera, ens diu que l'espècie humana té dos i només dos sexes possibles, que podem anomenar mascle i femella o home i dona, i que aquests tenen característiques biològiques diferenciades. Relacionat amb això, i de forma natural —com si no hi haguessin variacions sociohistòriques—,⁸ els homes són masculins i les dones femenines. A nivell d'organització social, i en correlació amb les seves característiques diferenciades, als homes se'ls assignen les funcions productives —valorades socialment i, per tant, remunerades— mentre que a les dones els corresponen les reproductives —menys valorades socialment i, per tant, no remunera-

des o mal remunerades. D'aquesta manera, com que la masculinitat i la feminitat són complementàries, la relació «natural» és l'heterosexual. A més, totes les persones s'identifiquen amb el sexe assignat en néixer, de manera inequívoca i estable al llarg de tota la vida, és a dir, dins d'aquesta lògica, allò «normal» és ser cissexual.

Com hem exposat, hi ha moltes persones que no encaixen en aquesta lògica: les persones intersex, amb cossos que no són fàcilment identificables com a homes o com a dones; les persones amb expressions de gènere no-normatives —nens amb «ploma», dones masculines, homes que renuncien a la seva carrera professional per criar els seus fills, i totes les persones que de forma manifesta no complim amb els estereotips de gènere—; les persones que no ens identifiquem com a heterossexuals —lesbianes, bisexuals, asexuals, gais...— i finalment les persones trans*.

En aquest punt, podem fer dues lectures per explicar què passa amb totes les persones que no encaixen en aquesta lògica: o bé aquestes

persones estem malament, o bé el sistema està malament. La mirada mèdica, com veurem més endavant, ha abraçat i abraça la primera opció, a través de la patologització dels cossos i les identitats de totes les persones que ens ubiquem a la fila de baix del quadre. D'aquesta manera, contribueix a sostenir aquest sistema social que, no només exclou les persones que no encaixem, sinó que és desigual i limita les possibilitats de vida i de relació de tothom. La mirada de la diversitat, en canvi, entén que la variabilitat humana és infinita, tant a nivell corporal com a nivell social i relacional, i que el que falla és aquest sistema. Aquesta perspectiva, per tant, no només dona un espai de possibilitat a la gent que no encaixa, sinó que posa en qüestió el patriarcat i l'heterossexualitat obligatòria,⁹ és a dir, obre espais de llibertat per a tothom.

En relació a aquests plantejaments, sovint es posa sobre la taula la qüestió: «Per què tantes etiquetes, si al final totes som persones?». I és cert que totes som persones,

7 Cis i trans són prefixos llatins que signifiquen respectivament «del mateix costat» i «de l'altra banda».

8 Es pot trobar una crítica a la naturalització del gènere i de la divisió sexual del treball a: SANAHUJA, *Cuerpos sexuados, objetos y prehistoria*.

9 RICH, «La heterosexualidad obligatoria y la existencia lesbiana».

Les identitats són categories analítiques que ens permeten explicar les relacions i l'organització social i, al mateix temps, són construccions socials i culturals, que no tenen res d'essencial i són grans generalitzacions

però no totes rebem les mateixes violències. Aquesta teoria, que és teoria feminista, ens serveix com a manera de mirar el món i analitzar el perquè de les relacions de poder que s'hi donen a nivell de gènere i sexualitat. En altres paraules, ens permet explicar algunes violències. Per fer-ho, entenem que el mandat binari de ser homes masculins o dones femenines cis-heterosexuals no marca una línia de normalitat/anormalitat, sinó que és una norma corporal, genèrica i sexual. I com qualsevol norma, transgredir-la implica un càstig social.

Amb això no volem dir que les persones que s'identifiquen com a heterosexuals, per exemple, estiguin constantment reproduint la norma, ni que les persones que s'identifiquen com a trans* visquin sempre en la transgressió. El binomi norma/transgressió és això, un binomi, que el que fa és simplificar extremadament la realitat, però que de forma general ens permet analitzar el perquè d'algunes dinàmiques que succeeixen al nostre voltant. I el mateix passa amb les identitats: són categories analítiques que ens permeten explicar les relacions

i l'organització social i, al mateix temps, són construccions socials i culturals, que no tenen res d'essencial i són grans generalitzacions. La complexitat de la vida, per sort, les desborda.

Imaginem, doncs, que un nen de deu anys arriba un dia a l'escola amb les ungles de les mans pintades de vermell intens. Imaginem que alguns companys se'n riuen i li diuen «marica». Quan ens preguntem què ha passat i per què, sovint ens trobem amb la resposta que la burla té a veure amb que aquesta situació és poc habitual. Si tornem a prendre el quadre com a marc d'anàlisi, podem fer dues reflexions que obrirem en forma de pregunta: Que un nen vagi a l'escola amb corbata és tan poc habitual com que hi vagi amb les ungles pintades. Se n'haurien burlat de la mateixa manera si el nen hagués anat amb corbata? La resposta és no, i això posa llum sobre el fet que el motiu de la burla no és que sigui un fet poc habitual, sinó que el nen que va amb les ungles pintades a classe s'està saltant la norma de gènere. Quan els seus companys li estan dient «marica», se l'estan imaginant relacionant-se sexo-

afectivament amb un altre nen?¹⁰ I la resposta torna a ser molt probablement no. L'estan insultant amb un terme que fa referència a una preferència sexual quan en realitat el que el nen està transgredint és la norma de gènere, no la norma heterosexual. Aquest exemple ens permet aterrar la idea de sistema. Parlem de sistema sexe-gènere-sexualitat perquè tot i que cadascuna d'aquestes categories —sexe, gènere, preferència sexual i identitat de gènere— funcionen per separat, de manera que totes les combinacions són possibles —excepte, per definició, dones gais i homes lesbians—, hi ha un sistema de creences que les relaciona a través de la norma cisheteropatriarcal, de manera que transgredir-la pel que fa, per exemple a l'expressió de gènere, implica que fàcilment se t'atribueixi també una preferència sexual no-normativa.

Per acabar amb les eines d'anàlisi de les violències que vivim —i que, no ho oblidem, també exercim—, cal tenir en compte que el sistema

¹⁰ SANTAMARICA, «Hasta luego, maricarmen». En aquest article es pot trobar una explicació més extensa i més complexa al voltant de la mateixa pregunta.

Els feminismes negres nord-americans van introduir el concepte d'interseccionalitat que explica com les societats estan travessades per diferents eixos de privilegi-opressió

sexe-gènere-sexualitat no permet ni molt menys explicar totes les violències. Els feminismes negres nord-americans van introduir el concepte d'interseccionalitat,¹¹ que explica com les societats estan organitzades a partir de diferents eixos de privilegi-opressió —sexe-gènere, sexualitat, raça, classe, capacitat, entre molts altres— que s'entrecreen i generen sinèrgies de formes complexes en relació al context i que determinen la posició social dels individus en entorns concrets. Aquest concepte permet, per tant, explicar les relacions de poder i les violències més enllà del sistema sexe-gènere-sexualitat.

Els orígens mèdics del concepte transsexualitat i la psiquiatriització

Tot i que persones que no encaixen als models de masculinitat i feminitat imperants a cada societat n'hi ha hagut en totes les èpoques i en totes les cultures,¹² el concepte de

transsexualitat no aparegué fins la primera meitat del segle XX¹³ i va ser creat per la medicina occidental per intentar explicar el comportament de persones que no encaixaven en el model de gènere que se'ls havia assignat. Aquest detall és rellevant perquè exemplifica de manera molt clara com la institució mèdica ha intentat individualitzar i essencialitzar malestars que tenen orígens socials i polítics a través de definir allò sa i allò malalt, de marcar la frontera entre allò que és normal i allò que és patològic. Altres exemples de patologització de malestars polítics poden ser la síndrome d'Ulisses, la classificació de les orelles de pàmpol com una malformació o deformitat congènita a la Classificació Internacional de Malalties de l'OMS,¹⁴ o la patologització de l'homosexualitat,

que va ser desclassificada com a trastorn mental el 1973.¹⁵ A més, el fet que transsexualitat sigui un concepte mèdic explica per què dins les comunitats trans* hi ha molta gent que és reticent a utilitzar-lo per autodefinir-se.

El 1980, la transsexualitat fou inclosa per primera vegada al Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders [3r Manual Diagnòstic i Estadístic de Trastorns Mentals] (DSM-III), publicat per l'American Psychiatric Association [Associació Americana de Psiquiatria] (APA), que és el manual psiquiàtric de referència a nivell mundial. Des de llavors, amb cada nova revisió del manual s'ha anat classificant amb altres noms: Transtorn d'Identitat de Gènere al DSM-IV o Disfòria de Gènere al DSM-V, publicat el 2013. Al mateix temps, la transsexualitat també es trobava classificada com a trastorn a l'anterior Classificació Internacional de Malalties (CIM-10) que publica l'OMS, encara vigent.

11 PLATERO, «Metáforas y articulaciones para una pedagogía crítica sobre la interseccionalidad».

12 CONSELL DE LA JOVENTUT DE BARCELONA. «Un món de gèneres», exposició digital sobre identitats no binàries.

13 PLATERO, *Transsexualidades. Acompañamiento, factores de salud y recursos educativos*, p. 96.

14 CATSALUT, CIM-10-MC Tabular. L'orella de pàmpol es categoritza al Catàleg Internacional de Malalties de l'OMS dins de l'epígraf de «Malformacions congènites, deformitats congènites i anomalies cromosòmiques congènites», el que es coneix com els codis Q, en concret amb el codi Q17.5 Orella prominent. Aquesta situació és un clar exemple de com la diversitat corporal es pot patologitzar en funció dels canons estètics imperants, és a dir, de com la institució mèdica individualitza un malestar que té un origen social.

15 MAS, «Del transexualismo a la disforia de género en el DSM. Cambios terminológicos, misma esencia patologizante».

La institució mèdica ha intentat individualitzar i essencialitzar malestars que tenen orígens socials i polítics a través de definir allò sa i allò malalt

La lluita per la despatologització de les identitats trans*

Mentre que des de la psiquiatria se sostenia que els diagnòstics de trastorn mental garantien la cobertura dels tractaments de modificació corporal per part d'alguns sistemes de salut, des de principis dels 2000 dins de les comunitats trans* van començar a fer-se visibles veus crítiques amb la psiquiatrització de la transsexualitat. Argumentaven que considerar la transsexualitat com un trastorn genera situacions d'estigmatització i discriminació cap a les persones trans*, alhora que assenyalaven el DSM com a eina de control social en patologitzar allò que se surt de la norma.¹⁶ El moviment contra la patologització de la transsexualitat va arribar al seu punt àlgid amb la creació de la plataforma internacional Stop Trans Pathologization 2012 (STP-2012),¹⁷ que ha funcionat com a eina de pressió cap a l'APA i cap a l'OMS amb l'objectiu que les identitats trans* fossin desclassificades d'aquests manuals.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ STOP TRANS PATHOLOGIZATION, web de la campanya: <www.stp2012.info>.

A nivell de l'Estat espanyol, un dels efectes més importants de la psiquiatrització de la transsexualitat es materialitza en l'encara vigent llei 3/2007 que regula el canvi de nom i menció del sexe de les persones a documents i registres, i que exigeix un certificat psiquiàtric de disfòria de gènere i dos anys d'hormonació per accedir al canvi de nom i menció de sexe als documents oficials.

Aquest 2018 l'OMS ha anunciat que a la propera versió de la seva Classificació Internacional de Malalties (CIM-11), que serà presentada per la seva aprovació final el maig del 2019, la transsexualitat deixarà d'estar classificada a l'apartat de Trastorns mentals i del comportament i s'inclourà sota el títol d'Incongruència de gènere en un nou apartat sobre «Condicions relacionades amb la salut sexual». Amb aquest canvi, la transsexualitat es despsiquiatritza però no es despatologitza. Tot i que dins de la comunitat trans* encara hi ha opinions partidàries del fet que la transsexualitat segueixi formant part dels manuals diagnòstics per tal d'assegurar la cobertura sanitària dels processos de transició per qui vulgui fer-los, aquestes veus són

cada vegada més residuals. Cada cop més s'avança cap al consens que patologitzar les identitats i les sexualitats és una vulneració dels drets humans, i que la cobertura sanitària dels processos trans* s'ha de situar en el marc del dret a la salut, entenent-la com una situació de benestar social i corporal, i no només com a absència de malaltia.¹⁸

Alguns reptes

Tot i els avenços socials i polítics, queden molts reptes per davant, tant pel que fa a l'àmbit simbòlic i a l'imaginari social com pel que fa a la materialitat de la vida de moltes persones trans.

En primer lloc, sembla que de la mà d'algunes associacions de famílies de menors transsexuals tornen discursos sobre la transsexualitat que ja havien quedat enrere, i que en comptes de posar en tensió el sistema sexe-gènere-sexualitat, no fan més que reforçar-lo: narratives que fixen la identitat de gènere al cervell com si el gènere

¹⁸ «Ser trans ya no es un trastorno mental: la CIE-11 ha sido publicada».

La lluita per la despatologització i per la cobertura sanitària és molt important per a assegurar el dret al propi cos, però no n'hi ha prou

fos innat i que tornen a fer vigents les lògiques del «cos equivocat» a través de problematitzar els cossos trans* enlloc d'assenyalar la transfòbia.

En segon lloc, la lluita per la despatologització i per la cobertura sanitària és molt important per assegurar el dret al propi cos, però no n'hi ha prou. Per poder prendre decisions lliures i responsables sobre els nostres cossos necessitem construir un món on tots els cossos siguin vivibles, necessitem treballar l'autoestima corporal de les nostres comunitats i generar imaginaris i comunitats de desig. I aquesta és una tasca que té a veure amb les persones trans* però no només, que interpel·la a totes les comunitats que no encaixen en els canons de bellesa i desitjabilitat —persones grasses, amb diversitat funcional, grans, intersex...— i que és un terreny fèrtil per a les aliances polítiques que, de fet, ja fa temps que es produeixen. I en tercer lloc, els índex d'atur entre les persones trans, especialment les dones, són molt més altes que la mitjana estatal.¹⁹ Això diu molt dels nivells

de transfòbia del nostre context, que es tradueix també en violències indirectes com la falta d'accés a l'habitatge, o en violències institucionals com la criminalització del treball sexual.²⁰

En aquest sentit, no n'hi ha prou amb les lleis contra la LGTBIfòbia. Les polítiques que més afecten avui dia a les persones trans més precaritzades són les d'estrangeria, les d'habitatge, les de regulació de l'espai públic, les d'accés a la salut i, en general, totes les que criminalitzen la pobresa i permeten que els col·lectius vulnerabilitzats ho estiguin cada vegada més. ■

19 «La aprobación de la Ley de Igualdad LGTBI, imprescindible para reducir la discriminación en el ámbito laboral».

20 FERNÁNDEZ, LÓPEZ, «La intención del PSC de prohibir la prostitución enciende a las trabajadoras sexuales y activistas».

■ Bibliografia

AGUILAR, Teresa. «El sistema sexo-género en los movimientos feministas». A *Amnis: Revue de civilization contemporaine Europes/ Amériques*, núm. 8, 2008.

BORRAZ, Marta. «La OMS deixa de considerar la transexualitat com un trastorn mental». A *Catalunya plural*, de 19 de juny del 2018.

CATSALUT, CIM-10-MC Tabular [en línia]. Disponible a: <www.catsalut.gencat.cat>

CONSELL DE LA JOVENTUT DE BARCELONA. «Un món de gèneres», exposició digital sobre identitats no binàries [en línia]. Disponible a: <www.cjb.cat>.

FEDERACIÓN ESTATAL DE LESBIANAS, GAYS, TRANS Y BISEXUALES. «La aprobación de la Ley de Igualdad LGTBI, imprescindible para reducir la discriminación en el ámbito laboral» [en línia]. Disponible a: <www.flgtb.org>.

FERNÁNDEZ, Imma i LÓPEZ, Helena. «La intención del PSC de prohibir la prostitución enciende a las trabajadoras sexuales y activistas» [en línia]. A *El Periódico de Catalunya*, de 26 de juny del 2018.

KIT DEL PLAER. Disponible a: <www.kitdelplaer.org>.

MAS, Jordi. «Del transexualismo a la disforia de genero en el DSM. Cambios terminológicos, misma esencia patologizante». A *Revista internacional de sociologia*, núm. 75 (2), 2017.

PIGDEON, «Hi I'm intersex» [en línia]. Disponible a: <[youtube.com](https://www.youtube.com)>.

PLATERO, R. (Lucas.). *Transexualidades. Acompañamiento, factores de salud y recursos educativos*. Barcelona: Ed. Bellaterra, 2014.

PLATERO, R (Lucas). «Metáforas y articulaciones para una pedagogía crítica sobre la interseccionalidad». A *Quaderns de psicologia*, vol. 16 núm. 1. p. 55-72, 2014.

RICH, Adrienne. «La heterosexualidad obligatoria y la existencia lesbiana». A *DUODA Revista d'estudis feministes*, núm. 10. Barcelona, 1996.

RUBIN, Gayle. «The traffic in women: notes on the political economy of sex». A REITER, Rayana (ed.). *Toward an anthropology of women*. New York: Monthly Review Press. p. 157-210, 1975.

SANAHUJA, Encarna. *Cuerpos sexuales, objetos y prehistoria*. Madrid, Cátedra, 2002.

SANTAMARICA, Asier. «Hasta luego, maricarmen» [en línia]. Disponible a: <www.pikaramagazine.com>.

«Ser trans ya no es un trastorno mental: la CIE-11 ha sido publicada» [en línia]. A *Stop Trans Pathologization*, de 18 de juny del 2018. Disponible a: <www.stop2012.info>.

connexions

D'on venim i on som les famílies LGBTBI: drets del col·lectiu i diversitat familiar

vista prèvia >

Durant les últimes dècades, el moviment LGBTBI ha passat de la clandestinitat i l'estigmatització a conquerir una àmplia gama de drets. Els avenços d'aquesta lluita constant plantegen contínuament l'aparició de nous fenòmens o la visibilització de vells fets que, no obstant, restaven invisibles. Fenòmens que constitueixen a la vegada reptes i oportunitats per a les societats democràtiques; un dels exemples més clars és l'emergència de models de família alternatius a la tradicional família heteropatriarcal.

Elisabet Vendrell i Aubach

Ex-Presidenta de l'FLG (Associació de Famílies LGBTBI)

@ElisabetVA

Avui una parella LGTBI, al nostre país, pot casar-se i adoptar; és a dir, pot construir una unitat familiar. No ha estat fàcil arribar a aquesta situació. Parlar avui dels drets del col·lectiu LGTBI i de diversitat familiar fa que haguem de prendre una mica de distància i veure d'on venim i quina ha sigut l'evolució legal, social i política que ha possibilitat el pas de la clandestinitat al reconeixement i a l'acceptació.

A Catalunya i a l'Estat espanyol l'aparició del moviment homosexual fou una conseqüència directa de la presentació a les Corts franquistes, a finals del 1969, de l'avantprojecte d'una llei de perillositat i rehabilitació social, que passava a incloure-hi els homosexuals com a perillosos socials i, per tant, delinqüents en potència.¹

El document «Punts Bàsics del MELH per a una Plataforma Político-social prèvia a l'Alliberament Sexual» de juliol de 1975, es pot considerar el primer document de definició dels principis ideològics i de lluita del

1 FLUVIÀ, *El moviment gai a la clandestinitat del franquisme (1970-1975)*.

Movimiento Español de Liberación Homosexual [MELH]. Però el MELH va continuar sent de fet d'àmbit bàsicament català, com es desprèn de l'entrevista a Germà Pedrà i Peñalver: «l'únic lloc on hi havia un moviment gai actiu era a Barcelona. Parlar de moviment espanyol era grandiloqüent».²

Un altre fet important que va situar Catalunya al capdavant de l'incipient moviment gai fou la primera manifestació de l'Estat espanyol per l'alliberament gai que va tenir lloc a les Rambles de Barcelona el 26 de juny de 1977. Es tractava d'una manifestació no autoritzada i amb fortes càrregues policials. La segona manifestació que es va produir a l'Estat va ser autoritzada i ja va ser a Madrid el 1978.³

El 1978 el moviment feminista aconseguí la regulació de l'ús dels anticonceptius i la derogació de l'adulteri com a delicte, fets que contribueixen a disminuir la desigualtat

2 FLUVIÀ, *El moviment gai a la clandestinitat del franquisme (1970-1975)*.

3 MIRA, *De Sodoma a Chueca: una historia cultural de la homosexualidad en España en el siglo XX*.

entre persones per raó de sexe i a socavar l'autoritat patriarcal en el si dels matrimonis.⁴ El mateix 1978 les activistes Mercè Fornells i Empar Pineda van fundar el Grup en Lluita per l'Alliberament de la Lesbiana (GLAL) no vinculat a cap altra organització homosexual, començant una important tasca de visibilitat de les lesbianes, i un any més tard, en el si de l'Institut Lambda es creà un Grup de Lesbianes.⁵ L'existència de les lesbianes però, en tant que dones, sense sexualitat, no només no era perseguida, sinó que se'n negava l'existència, patint una doble estigmatització per la seva no existència social i política. Les dones estaven, així, discriminades pel seu gènere i per la seva «opció sexual».⁶

Una de les primeres referències a les famílies lesbianes i gais a Catalunya i a l'Estat espanyol, o dit d'una altra manera, una de les primeres

4 TRUJILLO-BARBADILLO, *Deseo y resistencia: treinta años de movilización lesbiana en el Estado español (1977-2007)*.

5 COLL-PANAS, *El moviment lèsbic i gai català: una proposta analítica de posicions*.

6 TRUJILLO-BARBADILLO, *Deseo y resistencia: treinta años de movilización lesbiana en el Estado español (1977-2007)*.

La dècada de 1980 fou un moment d'importants canvis socials a l'Estat espanyol es legalitzen les associacions homosexuals, s'aprova la «Ley del Divorcio» i la despenalització de l'avortament

reivindicacions a favor del fet que les parelles lesbianes i gais es poguessin casar, la va fer el GLAL el febrer de 1979.⁷ En aquells moments posicionar-se a favor del matrimoni, i fins i tot del matrimoni homosexual, anava en contra dels postulats del feminisme radical. En referència al matrimoni, Fornells, una de les fundadores del moviment, afirma en una entrevista que li fa Fluvià: «L'important era tenir el dret de fer coses i fer-les o no fer-les, com volguessis».

La dècada del 1980 fou un moment d'importants canvis socials a l'Estat espanyol: el 1980 es legalitzen les associacions homosexuals, el 1981 s'aprova la «Ley del Divorcio», i el 1983 l'inici de la despenalització de l'avortament. Fou en aquests moments que s'inicià una certa relaxació de la lluita i del moviment homosexual,⁸ disminuint l'activitat pública i reivindicativa de manera que alguns grups van entrar en crisi o van desaparèixer, ja que no s'entenia la necessitat de reivindicació i lluita en

un context de llibertats mai vistes: «es buiden els col·lectius i s'omplen les discoteques d'ambient gai».⁹ Però quan es produeixen actuacions polítiques arbitràries contra locals d'ambient, les lesbianes i els gais reclamen la resposta del moviment LGBTI.

La lluita es veurà renovada, un cop més, amb l'aparició de l'epidèmia de la sida durant els 1980. L'emergència d'aquesta malaltia i la necessitat de respostes concretes i urgents són el detonant del desacord en el si del FAGC, del qual en surt el 1986 la Coordinadora d'Iniciatives Gais (CIG), que més tard esdevé la Coordinadora Gai Lesbiana (CGL), liderada per Jordi Petit. La diferència de criteris rau en si cal col·laborar amb les institucions o en si cal «enderrocar-les».¹⁰ La col·laboració d'entitats com la CGL amb les administracions, va produir canvis i avenços importants en la lluita i conscienciació contra la sida: repartiment de preservatius en els locals d'ambient, campanyes informatives, formació i tallers de

sexe segur, ressò en els mitjans de comunicació i l'edició del primer document oficial de l'Estat espanyol contra la sida per part del Departament de Sanitat de la Generalitat de Catalunya el 1987.¹¹

El 1986 dins de la Coordinadora Feminista de Barcelona, sorgeix el Grup de Lesbianes Feministes (GLF) per omplir el buit existent dins el moviment feminista que donés veu a les lesbianes.¹² Les dones del GLF s'autodefinien i es consideraven feministes i eren molt conscients de les desigualtats de gènere. Per a elles la condició de gènere era més important que la pròpia orientació sexual.¹³

La creació a la dècada de 1990 de comissions sectorials de gais i lesbianes en els partits d'esquerra catalans com ara el PSC, ERC i ICV, és viscuda al mateix temps amb

11 PETIT, 25 años más: una perspectiva sobre el pasado, presente y futuro del movimiento de gays, lesbianas y transexuales.

12 COLL-PLANAS, El moviment lèsbic i gai català: una proposta analítica de posicions.

13 RUIZ-GARCIA, Rebelión y adaptación. Evolución e institucionalización del movimiento feminista. El caso de Barcelona.

7 FLUVIÀ, El moviment gai a la clandestinitat del franquisme (1970-1975).

8 TRUJILLO-BARBADILLO, Deseo y resistencia: treinta años de movilización lesbiana en el Estado español.

9 PINEDA (et al), El moviment en imatges.

10 PETIT, 25 años más: una perspectiva sobre el pasado, presente y futuro del movimiento de gays, lesbianas y transexuales.

A Catalunya el 1998, s'aprovà la primera Llei d'Unions Estables de Parella en què es definia per primera vegada les parelles homosexuals i es dotava de legalitat a la parella del mateix sexe

satisfacció i amb desconfiança per les entitats LGTBI. Satisfacció perquè suposava una millora de les relacions entre les entitats, fet que podia permetre incidir en política; i desconfiança perquè els partits polítics no absorbissin tota la política LGTBI, deixant les associacions al marge.¹⁴

A Catalunya, el 1998, s'aprovà la primera Llei d'Unions Estables de Parella (LUEP)¹⁵ de l'Estat espanyol, en què es definia per primera vegada les parelles homosexuals com «unions estables de parelles formades per persones del mateix sexe que visquin maritalment», i es dotava de legalitat aquesta realitat. Fou un pas legal molt important en el reconeixement de les parelles homosexuals i, per tant, de les famílies lesbianes i gais.

La primera campanya electoral catalana que es feu ressò de les reivindicacions de lesbianes i gais va ser la de les eleccions al Parlament de Catalunya el 1999. Aquest fet

suposà un abans i un després en la lluita i la militància. Les entitats LGTBI es divideixen entre les que clarament estan al costat d'incorporar les seves demandes en els programes dels partits polítics, com la CGL i el Casal lambda; i les entitats com el Fron d'Alliberament Gai de Catalunya (FAGC) i les Lesbianes Feministes, que ho veuen com un intent de desplaçar les associacions més reivindicatives.¹⁶

És en aquest context, que Borge anomena «etapa postidentitària», que sorgeixen dues importants associacions a Catalunya, l'associació de Famílies Lesbianes i Gais (FLG) el 2001,¹⁷ i l'Associació de Mares i Pares de Gais i Lesbianes (AMPGIL) el 1994.¹⁸

L'octubre de 2001, una parella lesbiana amb una filla, i una parella gai sense fills, convoquen per correu electrònic amigues i amics que «formen famílies atípiques amb mainada o sense», i que pensen que poden tenir interès en trobar-se i compartir

la seva realitat, per tal de posar en comú allò que entenen per família o allò que no volen que sigui la família, per aconseguir el reconeixement legal dels seus fills i filles, i per a intercanviar experiències, preocupacions i inquietuds al voltant de la recent estrenada maternitat/paternitat, i al voltant del que passa a altres països. Ja en aquella primera convocatòria s'evidencia un indicador de la indignació que provoca l'absència de drets, necessari per a la mobilització de les famílies LGTBI, com és la inclusió en l'ordre del dia de la reivindicació de l'FLG «pàtria potestat, les adopcions, i el matrimoni».¹⁹

Aquesta primera trobada, que reuneix més de 40 persones entre adults i infants, ja és dissenyada amb el tarannà que regirà l'FLG fins a dia d'avui: incorporar els dos membres de la parella i les seves criatures en tots els actes i trobades, promovent la convivència familiar i la feina de reflexió i diàleg d'adults mentre un servei de monitoratge atén les criatures. L'FLG va ser la primera associació de famílies homoparen-

14 COLL-PLANAS, *El moviment lèsbic i gai català: una proposta analítica de posicions*.

15 PARLAMENT DE CATALUNYA. Llei 10/1998, d'unions estables de parella.

16 COLL-PLANAS, *El moviment lèsbic i gai català: una proposta analítica de posicions*.

17 ASSOCIACIÓ DE FAMÍLIES LGTBI. <familieslg.org>.

18 AMPGIL- ASSOCIACIÓ DE MARES I PARES DE GAIS I LESBIANES. <ampgil.org>.

19 ASSOCIACIÓ DE FAMÍLIES LGTBI, Document: 1a. Convocatòria de l'FLG.

Abans del 2001 el discurs i les accions del moviment LGBTI recollien molt poc la realitat i les necessitats de les mares lesbianes i/o de les famílies LGBTI

tals de l'Estat espanyol i sorgia de la necessitat de trobar-se amb altres famílies amb les que es compartia un mateix model familiar minoritari. Els objectius de l'entitat des de l'inici van ser la lluita per la igualtat de drets, i és en aquest sentit que s'inicià amb una clara voluntat pedagògica, la visibilitat als mitjans de comunicació.

Steven Seidman (1948), sociòleg de la State University of New York, el 1993 definia l'etapa postidentitària com aquella etapa en què prenen importància «les lluites locals i concretes sobre l'estil de vida».²⁰ I aquesta sembla ser la força de l'FLG i també de l'AMPGIL. A més a més, en aquestes dues entitats les dones són majoria i la visibilitat n'és un tret fonamental. També a diferència de moltes de les associacions del moment, cap de les dues entitats no s'integra en les organitzacions LGBTI catalanes ni espanyoles.²¹

No totes les persones de l'FLG pel sol fet de ser mares o pares homo-

sexuals, comparteixen la mateixa experiència, la mateixa història. Però és ben cert que els cal apel·lar a l'interès col·lectiu de les famílies LGBTI, per aconseguir la seva mobilització política.²² És precisament el fet de ser mares lesbianes o pares gais, el que uneix les famílies LGBTI en la mateixa lluita, la lluita per reivindicar la protecció dels seus infants.²³

Com assenyala Marta Roca i Escoda (1974), les membres de la junta de l'FLG van prendre la decisió de no integrar-se en cap de les organitzacions homosexuals existents perquè l'objectiu clar de la seva lluita no era l'individu adult, sinó el reconeixement legal dels seus infants. Així mateix des de l'inici es pren la decisió que l'organització no s'adhereixi a cap partit polític, per tal de romandre totalment independents.²⁴

L'FLG es posiciona com una entitat a mig camí entre normalitzadora i

integradora, que reivindica la plena equiparació de drets de les mares i pares LGBTI i de llurs infants, i lluita des dels seus inicis per aconseguir-ho;²⁵ i una entitat transformadora, que afirma que les famílies LGBTI són motor de canvi social, i treballa per visibilitzar-ho.²⁶

També hem de situar l'FLG com a entitat que ha incorporat un nou discurs al moviment LGBTI: el discurs de l'homomaternitat i l'homopaternitat; i que sorgeix com a resposta a noves necessitats i àmbits de treball.²⁷ L'FLG pertany doncs a la tipologia d'entitat de lluita política, de prestació de serveis i recursos a les mares i pares LGBTI i a llurs infants en l'àmbit educatiu i familiar; també es tracta d'una entitat generadora d'espais de trobada entre famílies LGBTI.²⁸

És interessant destacar el paper actiu de les lesbianes dins l'FLG,

20 SEIDMAN, «Identitat i política en una cultura gai «postmoderna»: notes històriques i conceptuals».

21 BORGE, *Lesbianes i gais en societat i política. Estat de la qüestió, anàlisi crítica i recull bibliogràfic*.

22 BORGE, *Lesbianes i gais en societat i política. Estat de la qüestió, anàlisi crítica i recull bibliogràfic*.

23 VENDRELL (et al), *Familias también: diversidad familiar, familias homoparentales*.

24 ROCA i ESCODA, «Visibiliser et normaliser les familles homoparentales en Espagne».

25 ASSOCIACIÓ DE FAMÍLIES LGBTI. <familieslg.org>.

26 ASSOCIACIÓ DE FAMÍLIES LGBTI, *2nd European meeting of LGBT families*.

27 VENDRELL, «Homomaternitat: de la vivència personal a la lluita col·lectiva».

28 ASSOCIACIÓ DE FAMÍLIES LGBTI. <familieslg.org>.

Només en els embarassos aconseguits mitjançant tècniques de reproducció assistida en clínica, hi ha el reconeixement legal del fill/a per part de la mare no gestant des del mateix moment de la concepció

amb un treball públic i de gran visibilitat social i mediàtica, i al capdavant dels òrgans de decisió de l'entitat.²⁹

Abans del 2001, el discurs i les accions del moviment LGTBI recollien molt poc la realitat i les necessitats de les mares lesbianes i/o de les famílies LGTBI. De fet no es parlava de famílies gais, i encara menys de famílies trans, perquè en aquell moment semblaven inexistents o encara més invisibles que les famílies lesbianes. És aleshores que l'FLG comença una etapa activa de mobilització política en què queda palès el desconeixement de la realitat de les famílies lesbianes i gais per part dels representants polítics i del govern, i al mateix temps es veu l'interès mostrat i la constatació per part dels poders públics del fet que cal actuar.³⁰

Dins la recerca de consens entre les diferents entitats LGTBI de Catalunya, i lluny de la crisi de militància que

afecta a altres entitats, el febrer de 2003 l'FLG endega una Proposta de Campanya Permanent de Denúncia de la Vulneració dels Drets de les filles i fills de Famílies Lesbianes i Gais, per recollir signatures a tots nivells, amb l'objectiu d'arribar a un consens, i aconseguir la complicitat i la implicació de la societat catalana en general. Amb aquesta primera campanya, l'FLG acaba proposant que la solució per acabar amb la discriminació que pateixen els infants amb mares lesbianes i parees gais passa per «l'adopció per part de les parelles lesbianes i gais».³¹ Actualment l'FLG segueix efectuant una tasca important de sensibilitat i conscienciació de l'existència de criatures amb dues mares o dos pares.

No gaire més tard, el 30 de març de 2005, el Parlament de Catalunya va aprovar l'adopció conjunta per a parelles lesbianes i gais.³² Algunes de les esmenes al projecte de llei català

proposades per l'FLG, van ser preses en consideració en el projecte final aprovat. I d'altres, com la «presumpció de maternitat», no. L'FLG va cedir per tal de no bloquejar l'aprovació del projecte de llei, i va renunciar a un aspecte cabdal per a l'assoliment de la igualtat real de les parelles lesbianes respecte a les parelles heterosexuales: la presumpció que atribueix automàticament la paternitat al marit o parella masculina de la dona que ha infantat, no s'aplica per a l'esposa o parella femenina de la dona que ha tingut un infant. Encara avui, en ple 2018, eliminar aquest vestigi del passat queda pendent. Aquesta mancança fa que sigui del tot desaconsellable la inseminació casolana ja que provoca la desprotecció total tant de la mare no gestant, com del fill respecte de la mare no gestant. Només en els embarassos aconseguits mitjançant tècniques de reproducció assistida en clínica, hi ha el reconeixement legal del fill/a per part de la mare no gestant des del mateix moment de la concepció, gràcies al document que signen les dues mares abans d'iniciar la reproducció assistida.³³

29 BORGE, *Lesbianes i gais en societat i política. Estat de la qüestió, anàlisi crítica i recull bibliogràfic*; i ROCA i ESCODA, «Visibiliser et normaliser les familles homoparentales en Espagne».

30 ASSOCIACIÓ DE FAMÍLIES LGTBI, Document: 1a. Convocatòria de l'FLG.

31 FLG, «Proposta de campanya permanent de denúncia de la vulneració dels drets de les filles i fills de famílies lesbianes i gais de l'FLG».

32 PARLAMENT DE CATALUNYA. Llei 3/2005, de 8 d'abril, de modificació de la Llei 9/1998, del Codi de Família, de la Llei 10/1998, d'unions estables de parella, i de la Llei 40/1991, del Codi de Successions per causa de mort en el Dret Civil de Catalunya, en matèria d'adopció i tutela.

33 VENDRELL (et al), *Guia de Mares i Pares LGTBI*. FLG Associació de Famílies LGTBI.

La Llei d'Unions Estables de Parella es considera una llei de parelles de màxims, ja que va eliminar totes les diferències legals existents entre els diferents tipus de família

Cal destacar que la Llei d'Unions estables de Parella catalana, després de la reforma de 2005,³² es considera una llei de parelles de màxims, ja que va eliminar totes les diferències legals existents entre els diferents tipus de família, fins i tot pel que fa referència a la tributació, als drets successoris i als drets respecte als descendents. Aquesta llei permet per exemple, a les parelles LGTBI, la filiació conjunta en cas de reproducció assistida o adopció, sense estar casades, fet no possible a la resta de l'Estat espanyol, on cal el matrimoni per a la filiació conjunta.³⁴

El 2005 després d'aprovar la llei d'adopció catalana, va tirar endavant la llei de matrimoni igualitari a l'Estat espanyol.³⁵ És una llei que legitima socialment l'amor entre persones del mateix sexe, fent que els beneficis i obligacions dels matrimonis homosexuals siguin els mateixos que els dels heterosexuals, i fent per tant viables les unitats familiars homosexuals. Encara que no podem parlar de l'exis-

tència de famílies realment igualitàries, es comença a copsar una incipient igualtat entre gèneres, i precisament les unitats familiars formades per dues dones o dos homes no se sustenten en l'autoritat patriarcal ni en els rols tradicionals de gènere. Un altre factor que ha influït en l'evolució de les relacions familiars afavorint l'acceptació de la maternitat lesbiana i la paternitat gai ha estat la consideració del fet que la filiació no té per què estar lligada necessàriament a la biologia.³⁶ Les relacions es funden també en l'elecció, l'afecte, la negociació i un compromís voluntari de pertinença.³⁷

La diversitat familiar és present en la nostra societat, i és en aquesta diversitat familiar on es fan visibles les famílies amb mares lesbianes o pares gais, que no diferiran tant de les famílies heterosexuals com alguns pretenien anunciar. Estudis amb dades recollides abans de l'aprovació del matrimoni igualitari a l'Estat espanyol demostren l'existència d'una vida normalitzada en

les llars homoparentals, caracteritzada per relacions familiars d'afecte i comunicació entre els seus membres, i que mantenen relacions amb la família extensa.³⁸

Fixar el focus en la necessitat de mostrar que les famílies homoparentals són com la resta de famílies va fer de la visibilitat l'objectiu prioritari de l'FLG. En aquest sentit l'any 2008 l'associació produeix el documental *Homo Baby Boom*, que mostra la realitat quotidiana de sis famílies formades per mares lesbianes i pares gais que han arribat a la maternitat i a la paternitat per l'adopció o per la reproducció assistida.³⁹ El documental entra a les cases d'aquestes famílies lesbianes i gais perquè l'espectador vegi que les famílies homoparentals tenen les mateixes qualitats i els mateixos problemes en la cura i l'educació dels seus infants que la resta de famílies.⁴⁰ L'èxit d'aquest documental marcà un abans i un després en el reconeixement i acceptació de la diversitat familiar.

38 GONZALEZ i LOPEZ, *Relaciones y vida cotidiana de niños y niñas que viven con madres lesbianas o padres gays*.

39 BOLUDA, *Homo Baby Boom*.

40 ROCA i ESCODA, «Visibiliser et normaliser les familles homoparentales en Espagne».

34 VENDRELL (et al), *Guia de Mares i Pares LGTBI*. FLG Associació de Famílies LGTBI.

35 CONGRÉS DELS DIPUTATS. Llei 13/2005, modificació del Codi Civil en matèria del dret a contraure matrimoni.

36 BESTARD (et al), *Noves formes de família / Nuevas formas de familia*.

37 DONOSO, *La familia lesboparental: ¿Reinvención de la familia?*

Estudis amb dades recollides abans de l'aprovació del matrimoni igualitari a l'Estat espanyol, demostren l'existència d'una vida normalitzada en les llars homoparentals

Més tard, el 2012, coincidint amb la Trobada Europea de Famílies LGTBI que se celebra a Catalunya organitzada per l'FLG per encàrrec de la Network of European LGT-BIQ Families Associations [Xarxa Europea d'Associacions de Famílies LGTBI] (NELFA), es fa un pas més per obrir el debat a nivell europeu. I és per això que l'FLG produeix un altre documental en què mostra la desigualtat legal que pateixen els infants de famílies homoparentals en funció del país de residència de les seves mares o pares. *Right2Love* presenta set famílies lesbianes, gais i trans de set països diferents, que han accedit a la maternitat i a la paternitat tenint fills d'una relació heterosexual anterior, o per adopció, o per reproducció assistida, o per gestació subrogada. Les famílies expliquen que el seu dia a dia és com el de qualsevol altra família, però la protecció/desprotecció legal dels seus infants és diferent si són de Catalunya, l'Estat espanyol, l'Estat francès, Grècia, Itàlia, els Països Baixos o Suïssa.⁴¹ Aquest documental aporta novetats en presentar parelles no estàndards, com la forma-

da per una família trans, i expandeix el ventall de reivindicacions, com ara la gestació subrogada.⁴²

La Trobada Europea de Famílies LGTBI va reunir a Catalunya més de 1000 persones, amb famílies, ponents i polítics d'arreu, i va posar a l'agenda europea la discriminació dels infants fills de mares i pares lesbianes, gais o trans.⁴³ La massiva aparició en els mitjans de comunicació va ser el punt culminant de la feina per a augmentar la cobertura mediàtica de la mobilització d'aquestes famílies.⁴⁴

El camí cap a la consolidació de les parelles homosexuals fa un gran pas quan el 6 de novembre de 2012 el TC va avalar la constitucionalitat de la llei de matrimoni, desestimant el recurs d'inconstitucionalitat interposat pel Partit Popular set anys abans.⁴⁵ A

partir d'aquest moment el matrimoni igualitari és ja un fet incontestable a l'Estat espanyol.

Els avenços en la legislació no s'aturen, i el dia 2 d'octubre de 2014 el Parlament de Catalunya aprovà la Llei per a Garantir els Drets de Lesbianes, Gais, Bisexuals, Transgènere i Intersexuals i per a Erradicar l'Homofòbia, la Bifòbia i la Transfòbia, essent pionera a l'Estat espanyol.⁴⁶ Aquesta llei ha d'aconseguir reduir la discriminació, i fomentar valors d'igualtat, respecte, i tolerància entre ciutadans.

Aquesta llei té la voluntat d'incidir en diversos àmbits de la societat. En l'educació aquest text regula que en tot el sistema educatiu —continuts, activitats esportives i de lleure, materials, formació de mares, pares i docents...— es tingui en compte la diversitat afectiva i sexual i s'eviti qualsevol discriminació; i regula que es disposi de mesures de prevenció i actuació contra l'assetjament LGTBI en el medi escolar. En l'àmbit

42 ROCA i ESCODA, «Visibiliser et normaliser les familles homoparentales en Espagne».

43 ASSOCIACIÓ DE FAMÍLIES LGTBI, *2nd European meeting of LGTB families*.

44 ROCA i ESCODA, «Visibiliser et normaliser les familles homoparentales en Espagne».

45 BOE. Sentència 198/2012, de 6 de novembre de 2012. Recurs d'inconstitucionalitat 6864-2005 contra la Llei 13/2005 per la regulació del matrimoni de les parelles del mateix sexe.

46 DOGC. Llei 11/2014, del 10 d'octubre, per a garantir els drets de lesbianes, gais, bisexuals, transgènere i intersexuals i per a eradicar l'homofòbia, la bifòbia i la transfòbia.

41 TERUEL, Right2Love. <vimeo.com/flgfamiliaslgtb>.

Durant els últims anys s'ha avançat molt en apuntalar legislativament els drets LGTBI i el dret de les persones LGTBI a formar famílies

de la salut es regula l'accés a les tècniques de reproducció assistida i als tractaments associats a la transidentitat i la intersexualitat, entre d'altres, perquè no hi hagi cap tipus de discriminació per raó d'orientació sexual, identitat de gènere o expressió de gènere en l'atenció sanitària. Pel que fa a la realitat familiar, la llei garanteix el reconeixement de la diversitat familiar ja recollit en la legislació catalana, en igualtat de condicions i en tots els àmbits. També es regula en aquesta llei la igualtat de tracte, la tutela judicial, el dret d'admissió, el dret a una protecció integral, el dret a l'atenció i reparació, i el règim d'infraccions i sancions.⁴⁷

La primavera del 2018, el Tribunal de Justícia de la UE ha sentenciat que un estat membre ha de reconèixer el matrimoni homosexual contret en un altre estat membre. Malgrat que aquest reconeixement no afecta la institució del matrimoni en l'estat receptor ni tampoc l'obliga a canviar les seves lleis, es tracta d'un avenç important en la igualtat de drets

de les persones i famílies LGTBI a Europa.⁴⁸

Durant els últims anys s'ha avançat molt en apuntalar legislativament els drets LGTBI i el dret de les persones LGTBI a formar famílies. Amb tot, hi ha molts reptes en marxa que cal desplegar. Cal seguir treballant perquè la llei catalana per erradicar l'LGTBfòbia s'apliqui i es desenvolupi totalment i en tots els àmbits, per tal de garantir la igualtat i protecció plena de les persones LGTBI i de llurs filles i fills, fent així de Catalunya el país capdavanter en drets i deures de la ciutadania que volem ser, també en l'àmbit de les famílies. ■

■ Bibliografia

AMPGIL – ASSOCIACIÓ DE MARES I PARES DE GAIS I LESBIANES. 2018. Disponible a: <www.ampgil.org/ca>.

BESTARD, Joan, (et all). *Noves formes de família / Nuevas formas de familia*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2012.

BOLUDA, Anna. *Homo Baby Boom*. De FLG - Associació de Famílies Lesbianes i Gais [en línia]. 2008. Disponible a: <www.vimeo.com>.

BORGER, Rosa. *Lesbianes i gais en societat i en política. Estat de la qüestió, anàlisi crítica i recull bibliogràfic*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament d'Acció Social i Ciutadania, 2009.

COLL-PLANAS, Gerard. *El moviment lèsbic i gai català: una proposta analítica de posicions*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona, 2006.

CONGRÉS DELS DIPUTATS. *Llei 13/2005, de modificació del Codi Civil en matèria del dret a contraure matrimoni*. A *Boletín Oficial del Estado* de 16 de juliol del 2005.

DONOSO, Sílvia. *La familia lesboparental: ¿Reinvención de la familia?* Barcelona: Universitat de Barcelona, 2012.

FLG- ASSOCIACIÓ DE FAMÍLIES LGTBI. *2nd European Meeting of LGBT Families. 2a Trobada Europea de Famílies LGTB. 2o Encuentro Europeo de Familias LGTB. Catalunya 2012*. Barcelona: FLG - Associació de Famílies LGTBI, 2012.

FLG- ASSOCIACIÓ DE FAMÍLIES LGTBI. 2018. Disponible a: <www.familieslg.org>.

47 VENDRELL (at. al.), *Guia de Mares i Pares LGTBI*. FLG Associació de Famílies LGTBI.

48 TRIBUNAL JUSTICIA UE, Sentència C-673/16.

FLUVIÀ, Armand. de, i CANET, Vicent. *El Moviment gai a la clandestinitat del franquisme, 1970-1975*. Barcelona: Laertes, 2003.

GONZÁLEZ, Mar i LÓPEZ, Francisca. «Relaciones familiares y vida cotidiana de niños y niñas que viven con madres lesbianas o padres gays». A *Cultura y Educación*, núm. 21(4), p. 417-428, 2009.

MIRA, Alberto. *De Sodoma a Chueca : una historia cultural de la homosexualidad en España en el siglo xx*. Barcelona: Egales, 2007.

NETWORK OF EUROPEAN LGTBTIQ* FAMILIES ASSOCIATIONS. Disponible a: <www.nelfa.org>.

PARLAMENT DE CATALUNYA. Llei 10/1998, d'unions estables de parella. Publicat al *Diari Oficial de la Generalitat*, número 2687, de 23 de juliol del 1998.

PETIT, Jordi. *25 años más: una perspectiva sobre el pasado, presente y futuro del movimiento de gays, lesbianas, bisexuales y transexuales*. Barcelona: Icaria, 2003.

PINEDA, Empar, FLUVIÀ, Armand. de, ESPEJO, Bestriz, i PETIT, Jordi. *El moviment en imatges*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2010.

ROCA I ESCODA, Marta. «De la mobilisation du droit à la réalisation du droit» [en línia]. A *Politix*, núm 94(2), 59. 2011. Disponible a: <www.doi.org>.

ROCA I ESCODA, Marta. «Visibiliser et normaliser les familles homoparentales

en Espagne». A *Genre En Séries: Cinéma, Télévision, Médias*, núm (6), p.59-86, 2017.

RUIZ-GARCIA, Sonia. *Rebelión y adaptación. Evolución e institucionalización del movimiento feminista. El caso de Barcelona*. Universitat Autònoma de Barcelona, 2004.

SEIDMAN, Steven. «Identitat i política en una cultura gai «postmoderna»: notes històriques i conceptuals». A FERNÁNDEZ, Josep-Antón (edició). *El gai saber: Introducció als estudis gais i lèsbics*, p. 69-112. Barcelona: Llibres de l'Índex, 2000.

TERUEL, Adaia. *Right2Love*. Catalunya: FLG - Associació de Famílies LGTBI [en línia]. Disponible a: <www.vimeo.com>.

TRIBUNAL JUSTICIA UE. Sentencia en el asunto C-673/16. Luxemburg. 2018.

TRUJILLO-BARBADILLO, Gracia. «Del sujeto político la Mujer a la agencia de las (otras) mujeres : el impacto de la crítica queer en el feminismo del Estado español». A *Política y sociedad*, 46(1-2), 161-172, 2009.

TRUJILLO-BARBADILLO, Gracia. *Deseo y resistencia: treinta años de movilización lesbiana en el Estado español (1977-2007)*. Barcelona: Egales, 2009.

VENDRELL, Elisabet. «Homomaternitat: de la vivència personal a la lluita col·lectiva». A *ONGC Revista de pensament polític, solidaritat, cooperació i relacions internacionals*, núm. (28), p.66-69, 2007.

VENDRELL, Elisabet (et al.). *Familias también : diversidad familiar, familias homoparentales*. Barcelona: Bellaterra, 2014.

VENDRELL, Elisabet (et al.). *Guia de Mares i Pares LGTBI*. FLG Associació de Famílies LGTBI. Barcelona: FLG-Associació de Famílies LGTBI, 2017.

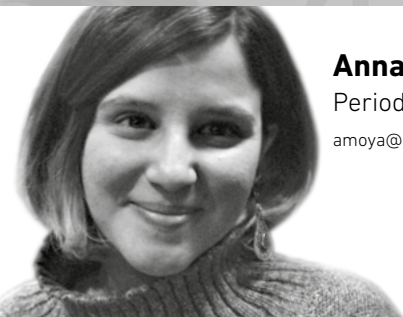

navegador

L'infern txetxè a l'ombra de Vladímir Putin

vista prèvia >

Malgrat dècades de lluites i avenços en la defensa dels seus drets, la comunitat LGTBI arreu del món pateix discriminacions i violència. Un dels episodis recents que més ha escandalitzat la comunitat internacional va ser la ràtzia duta a terme a la República de Txetxènia, a Rússia, on es van detenir, torturar i executar desenes de persones pel simple fet de ser gais.

Anna Moyà

Periodista

amoya@ara.cat

Primer d'abril del 2017. El diari independent rus *Nóvaya Gazeta* feia saltar les alarmes dels col·lectius LGBTI que lluitien contra la discriminació arreu del món i confirmava les sospites que algunes organitzacions tenien des de feia temps.¹ El mitjà posava el focus per primer cop sobre la violenta onada de repressió que estaven patint els homosexuals a Txetxènia. Explicava que en les últimes setmanes les autoritats txetxenes havien segrestat, torturat i mantenien en presons clandestines dotzenes d'homes homosexuals —una pràctica que col·lectius com International Lesbian, Gay, Bisexual, Trans and Intersex Association [Associació Internacional de Lesbianes, Gais, Bisexuals, Transexuals i Intersexuals] feia temps que denunciaven. Les ONG Humans Rights Watch i Amnistia Internacional també confirmaven poc després aquesta campanya de persecució contra el col·lectiu a través de fonts pròpies.^{2 3} Tot i l'opacitat del règim txetxè i la por a parlar que tenen els ciutadans d'aquesta república autònoma russa

1 MILASHINA, «Как амбиции известного ЛГБТ-активиста разбудили в Чечне страшный дремн».

2 LOKSINA, «Anti-LGBT Violence in Chechnya. When Filing "Official Complaints" Isn't an Option»

3 AMNISTIA INTERNACIONAL, «Chechnia: investiguen el secuestro, tortura y asesinato de hombres».

ultraconservadora —encara que sigui de forma anònima—, es té constància de la mort d'almenys tres homes i es tem que la xifra real d'assassinats aquells dies podria fregar la vintena de persones. Algunes víctimes explicaven que a les presons els havien apallissat i els electrocutaven amb l'objectiu que donessin informació sobre les persones amb qui mantenien relacions, per poder continuar amb la purga.

Elena Milashina (1977),⁴ la periodista de *Nóvaya Gazeta* que cobreix Txetxènia i que després de publicar la informació va haver de fugir de Rússia, descrivia, en una entrevista amb la revista nord-americana *The New Yorker*, els llocs de tortura: «Txetxènia té una xarxa secreta de presons que, en realitat, no són tan secretes. Tot el món les coneix. Van ser creades pels soldats federals russos durant les dues guerres txetxenes. S'han escrit nombrosos informes sobre aquestes presons: les Nacions Unides i el Consell d'Europa han documentat la seva existència. Hi retenen gent de manera il·legal; això vol dir que les detencions no

4 THE NEW YORKER, «How a Russian journalist exposed the anti-gay crackdown in Chechnya».

són oficials. Cap tribunal participa de l'arrest ni del cas. Hi porten diferents tipus de txetxens: els sospitosos de tenir simpaties amb el terrorisme, els sospitosos de conduir beguts o sota els efectes de la droga i, ara, els homosexuals. Pel que sabem, de totes les categories de detinguts, aquests últims són els que estan en pitjors condicions. No els alimenten ni els deixen anar al lavabo, n'abusen, els fan burlar-se i pegar-se amb altres retinguts. Els apallissen perquè creuen que així els estan re-educant, convertint-los en autèntics homes».

El testimoni d'una de les víctimes – recollit pel diari britànic *The Guardian* – corroborava el tipus d'abusos patits.⁵ L'Adam va ser retingut en un centre de detenció no oficial amb més d'una dotzena de companys: els torturaven diàriament. «No sé quina sort van córrer els altres. És massa perillós provar de contactar-hi perquè tothom té el telèfon monitoritzat», explicava. A ell el van detenir a través d'un amic. «Em va

5 WALKER, «Chechens tell of prison beatings and electric shocks in anti-gay purge: 'They called us animals'».

Txetxènia té una xarxa secreta de presons, creades pels soldats federals russos durant les dues guerres txetxenes, on hi retenen gent de manera il·legal

trucar i em va dir de quedar amb veu normal i tranquil·la. El coneixia des de feia molt temps, o sigui que no vaig sospitar res». Quan va arribar al lloc on havien quedat va adonar-se del parany: sis persones l'esperaven, alguns uniformats, i van cridar-li que sabien que era gai. El van portar al centre de detenció. «Ens llevaven a les cinc del matí i no ens deixaven dormir fins la una de la matinada. En aquest temps feien torns per apallissar-nos o portaven altres detinguts perquè ens peguessin ells. [...] Ens deien que érem animals, que no érem humans, que moriríem allà». S'hi va passar deu dies.

La reacció internacional

L'escàndol txetxè va fer la volta al món, recollint mostres de suport i denúncies de grups de defensa dels drets humans d'arreu. Experts del Consell dels Drets Humans de les Nacions Unides van condemnar els fets: «actes de persecució i violència d'un nivell sense precedents a la regió i constitueixen una seriosa violació de les obligacions de la Federació Russa amb la llei internacional dels drets humans». En un

comunicat, l'Alta Representant de política exterior de la UE, Federica Mogherini (1973), exigia responsabilitats als russos: «És imprescindible realitzar investigacions eficaces i exhaustives sobre aquestes informacions». A l'Estat francès, el llavors recent estrenat president Emmanuel Macron (1977) es reunia amb el president rus Vladímir Putin (1952), i assegurava que havia demanat al seu homòleg que garantís la protecció dels drets de les persones LGBTI.

Les ONGs s'afanyaven a demanar que s'obriessin fronteres per acollir aquells que fugien de la purga. L'associació Rainbow Railroad [El ferrocarril de l'arc iris], amb la col·laboració del govern canadenc, va ajudar a escapar 36 homes i d'aquests, 31 van ser asilats en aquell país. Aquells dies, la Russian LGBT Network [la Xarxa russa LGBTI] va obrir una línia telefònica per a atendre els afectats. Van rebre la trucada de 75 txetxens. D'aquests, 52 asseguraven que havien sigut víctimes de la recent onada d'agressions. Una trentena van fugir a Moscou.⁶

⁶ SOKIRIANSKAIA, «El pogrom contra els homosexuals a Txetxènia».

Negar-ho tot

Com una única reacció, les autoritats txetxenes van respondre a les crítiques internacionals assegurant que el que s'havia publicat eren falsedats. Alvi Karimov (1950), portaveu del president Ramzán Kadírov (1976), titllava d'«absoluta mentida i desinformació» la informació revelada per *Nóvaya Gazeta*. Un altre assessor carregava contra el mitjà, acusant-lo de ser un «enemic de la fe i de la mare pàtria» i prometia «venjança».

Amb tot, el cop d'efecte final va ser l'argument esgrimit per Karimov per negar els fets: «No pots detenir i perseguir persones que simplement no existeixen en aquesta república. [...] Si hi hagués aquest tipus de persones a Txetxènia, les autoritats no necessitarien fer res amb ells perquè els seus familiars els enviarien a un lloc d'on no se'n pot tornar».

Assassinats per honor

Amb aquestes declaracions, el portaveu del president txetxè feia apologia d'una pràctica fortament arrelada a la ultraconservadora Txetxènia.

La societat txetxena es basa en uns estrictes codis familiars tradicionals en què el patriarca de la família pot castigar la resta de membres del clan per salvar l'honor del llinatge

Un costum arcaic: l'assassinat per honor. La societat txetxena es basa en uns estrictes codis familiars tradicionals en què el patriarca de la família pot, si així ho considera, castigar la resta de membres del clan per salvar l'honor del llinatge. L'homofòbia és generalitzada a la regió i l'homosexualitat és un tabú. En aquest context, tenir un parent gai és motiu de deshonra, així com ho és, per exemple, que una filla o germana tinguin relacions sexuals extramatri-monials.⁷ Els familiars d'algú que ha comés aquest «crim d'honor» difícilment podran casar-se, perquè el seu cognom haurà quedat tacat. Així, per «salvar» la família, es poden produir matances, en secret, dels membres «díscols», que no encaixen amb els patrons tradicionals. Si les autoritats russes descobreixen que s'ha produït un assassinat sota aquestes circumstàncies tenen l'obligació de perseguir el seu perpetrador, però la realitat és que a Txetxènia són una pràctica que va en consonància amb el règim –una bona prova en són les pròpies declaracions d'Alvi Kamirov.

De fet, des de *Nóvaya Gazeta* asseguren que tenen constància de sis casos en què les autoritats txetxenes han demanat a famílies que matin els seus parents gais.⁸ D'entre aquests, almenys tres, potser quatre, haurien acabat en assassinats. Tot i això, el mitjà assegura que és molt complicat aconseguir informació al respecte perquè els familiars es neguen a parlar-ne i els afectats tampoc no ho fan, per por a les represàlies.

És per temor a la pròpia família que l'Adam, de qui parlàvem unes línies més amunt, va haver de marxar de casa. En sortir de la presó on l'havien torturat, les autoritats el van tornar a deixar amb els seus pares. «Els van dir: El seu fill és marica. Facin el que s'ha de fer amb ell». L'Adam va decidir seguir negant la seva identitat sexual però el seu pare no volia escoltar-lo i el va amenaçar amb violència. Per aquest motiu una nit va decidir agafar les seves pertinences i fugir sense dir res a ningú, lluny de Txetxènia.

Xantatges i extorsions

Un altre cas que demostra l'opressió contra la comunitat LGBTI a Txetxènia i fins a quin punt l'exclusió familiar és determinant, també recollit per *The Guardian*,⁹ és el testimoni de l'Akhmed. Ell sempre havia sabut que era gai però va decidir amagar els seus sentiments durant gairebé tota la seva vida per por a represàlies. La seva primera cita amb un home va ser, precisament, la que el va acabar posant contra l'espasa i la paret amb les autoritats txetxenes. El seu amant el va delatar perquè la policia l'havia descobert i el feia servir per identificar altres homosexuals a canvi de no explicar res a la seva família. Durant anys, les autoritats txetxenes s'havien dedicat a fer aquest tipus de xantatges al col·lectiu gai però, a principis del 2017, la repressió va assolir un altre nivell.¹⁰ A l'Akhmed li van demanar diners; a canvi, no publicarien material compromès sobre ell a la xarxa. Va fugir de casa i un dia el van trucar els membres

7 BONET, «La persecució de gais en Chechenia y la expansión de la cultura machista de Moscú».

8 THE NEW YORKER, «How a Russian journalist exposed the anti-gay crackdown in Chechnya».

9 WALKER, «Chechens tell of prison beatings and electric shocks in anti-gay purge: 'They called us animals'».

10 THE NEW YORKER, «How a Russian journalist exposed the anti-gay crackdown in Chechnya».

«Ni en els meus pitjors malsons m'hauria imaginat que estaria assegut davant un periodista i li diria: soc txetxè i soc gai»

de la seva família. Van passar el telèfon a la policia, que era a casa seva, i aquesta el va amenaçar amb retenir un dels seus parents fins que no es presentés davant les autoritats. També va haver de suportar els insults d'un dels seus familiars, que li exigia que tornés d'immediat: els havien explicat que era homosexual. «No vaig tenir cap dubte que la meua pròpia família estava decidida a matar-me. [...] Era una invitació a una execució».

Els va prometre que el dia següent tornaria però després de calcular les seves opcions va optar per apagar el telèfon i volar fins a Moscou. Després va fugir de Rússia i ara viu asilat en un país europeu. No tornarà mai a Txetxènia i no ha tornat a parlar amb els seus parents: «imagina el que és saber que has arruïnat no només la teua pròpia vida sinó la de la teua família sencera». L'Akhmed afegia que «el que sempre havia volgut era fer feliç a la meua mare i que estigués orgullosa. Estava preparat per casar-me. M'hauria emportat els meus problemes a la tomba. Ni en els meus pitjors malsons m'hauria imaginat que estaria assegut davant un periodista i li diria: Soc txetxè, i soc gai».

Deriva autoritària

La persecució d'homosexuals però, és només un dels símptomes de l'autoritarisme del règim que lidera Ramzan Kadírov. Per entendre la Txetxènia d'avui, cal fer una mica de memòria. Des de l'ensorrament de la URSS, aquest territori, situat a l'extrem meridional de la Federació Russa i on l'Islam és la religió predominant, ha viscut dues guerres separatistes sagnants contra Rússia que van deixar desenes de milers de morts —encara hi ha milers de desapareguts— i la República devastada. Les conseqüències d'aquests dos conflictes van ser un terrorisme amb tints islamistes i una brutal campanya contra la insurgència capitanejada des de Moscou. La regió va quedar traumatitzada. Akhmat Kadírov, pare de l'actual president, va arribar al poder el 2003, després d'unes eleccions sota sospita de frau i amb la benedicció de Vladímir Putin, que aconseguia una pau nominal i que Txetxènia seguís sent part de Rússia, a canvi, això sí, de deixar fer i desfer el líder local.

Kadírov pare va ser assassinat el 2004 en un atemptat i el seu fill

Ramzan, després de ser nomenat primer ministre durant un curt període de temps, va acabar substituint-lo a la presidència del país el 2007. Ramzan va anar acumulant poder i riquesa —va batejar un equip de futbol amb el nom del seu pare— i es va fer un govern a mida amb els seus partidaris.¹¹ Sota la seva direcció, el país ha anat tornant-se cada cop més conservador i es regeix per la *xaria* —la llei islàmica—, l'*adat* —els costums tradicionals txetxens— i la legislació de la Federació Russa.¹² L'alcohol està prohibit, s'han implementat codis de vestimenta i de conducta per a les dones i, com dèiem, s'han donat ales als assassinats d'honor. El 2009, Ramzan va aconseguir acabar amb la insurgència separatista i consolidar el seu règim. «Si algú no obeeix les meves ordres en aquesta República, jo l'obligaré a fer-ho», va assegurar el 2013. La repressió i la por són el pa de cada dia a Txetxènia, però tot i això el règim només se sustenta gràcies al suport rus. La població viu en la misèria per

11 PADILLA, «La follia del president que bateja equips de futbol amb el nom del seu pare».

12 BONET, «La persecució de gais en Chechenia y la expansión de la cultura machista de Moscú».

Txetxènia ha anat tornant-se cada cop més conservadora i es regeix per la xària, la llei islàmica, l'adat, els costums tradicionals, i la legislació de la Federació Russa

culpa d'una greu crisi econòmica i a causa de l'expropiació de terres de l'estat i cada vegada són més els exiliats arreu d'Europa que al·len veus crítiques.

Sota l'empara russa

El 3 d'abril del 2017, dos dies després que *Nóvaya Gazeta* publicqués les informacions sobre Txetxènia i la persecució d'homosexuals, el portaveu de Vladímir Putin, Dmitry Peskov (1967), va assegurar que el Kremlin no estava al corrent d'aquesta situació i es va comprometre a investigar-ho. Des de l'ONG Humans Rights Watch (HRW) van celebrar que es treballés en resoldre els fets però també van posar el focus en la manera com el govern rus estava gestionant l'afer.¹³ En les seves declaracions sobre l'assumpte, Peskov havia suggerit que les persones que havien patit abusos per part de les autoritats txetxenes haurien de «presentar queixes oficials» i «anar als tribunals» sense indicar si Rússia estava disposada a donar-los protec-

ció. Per l'ONG, aquest requeriment posava en risc les víctimes, ja que tornava a posar-les a l'ull de l'huracà i les feia susceptibles a possibles represàlies. De fet, l'organització ja havia documentat nombrosos casos en els últims anys en què el destí de les persones que havien denunciat i havien tornat a Txetxènia havia estat fatal. Per HRW era vital assegurar la protecció dels afectats. Ara bé, ¿quines garanties de seguretat pot donar al col·lectiu LGBTI un país que hi legisla contra els seus drets?

L'homosexualitat va ser delicta a Rússia fins al 1993 i des de llavors, encara que estigui despenalitzada, no s'ha avançat gaire en els drets i les llibertats d'aquesta comunitat. Deixant de banda els països musulmans, l'opinió pública russa és de les més homòfobes del món. Un estudi del Pew Research Center,¹⁴ del 2013, indicava que un 74% dels russos consideren que els homosexuals no haurien de ser acceptats per la societat —el 2002 només un 60% ho pensaven. L'auge de l'homofòbia al país té a veure amb l'estratègia polí-

tica de Putin d'enaltiment dels valors tradicionals i d'afirmació de la nació russa per consolidar el seu poder i reforçar la seva popularitat.

Des que va assumir el poder, i sobretot durant l'última dècada, el president rus ha governat contra les llibertats del col·lectiu, prohibint, per exemple, la marxa de l'orgull gai de Moscou en diverses ocasions. Algun cop, els manifestants que hi han participat han rebut atacs violents per part d'*skinheads*, nacionalistes russos i militants ortodoxos amb total impunitat. Però l'exemple més flagrant de l'homofòbia que impera a les institucions de poder russes és l'aprovació, el juny del 2013, de la llei contra la propaganda homosexual. Aquesta normativa, disfressada de mesura per protegir els drets dels infants, condemna amb multes i penes de presó la difusió de qualsevol tipus de promoció de l'homosexualitat dirigida a menors d'edat. La norma prohibeix explícitament la normalització entre els menors sobre «relacions sexuals no tradicionals». Vladímir Putin l'ha defensada assegurant que la seva obligació és «defensar els valors tradicionals i familiars perquè el matrimoni entre

13 LOKSHINA, «Anti-LGBT Violence in Chechnya. When Filing "Official Complaints" Isn't an Option».

14 PEW RESEARCH CENTER, «The Global Divide on Homosexuality».

L'opinió pública russa és de les més homòfobes del món. Un 74% dels russos consideren que els homosexuals no haurien de ser acceptats per la societat

persones del mateix sexe no produeix descendència i s'ha de cuidar la natalitat del país». El Tribunal dels Drets Humans d'Estrasburg l'ha condemnada, sentenciant que és discriminatòria perquè «reforça l'estigma i els prejudicis i fomenta l'homofòbia».

Perseguint l'activisme

Amnistia Internacional, al seu informe anual del 2017-2018,¹⁵ insisteix en el fet que la persecució i la discriminació contra les persones LGBTI a Rússia és promoguda per l'Estat i ho il·lustra amb el cas de l'activista Evdokia Romanova que va ser declarada culpable de promoció «propaganda a través d'Internet de relacions sexuals no tradicionals entre menors». Un tribunal rus li va imposar una multa de 50.000 rubles —uns 700 euros— per compartir a les xarxes, el 2015 i el 2016, els enllaços de la pàgina web d'una organització que defensa els drets i les llibertats sexuals.

15 AMNISTIA INTERNACIONAL, «Informe anual 2017-2018».

Natalia Tsymbalova és un altre dels testimonis que demostren fins a quin punt la societat russa criminalitza l'homosexualitat.¹⁶ De fet, ella va haver de marxar del país pel seu activisme. Denuncia que «els últims deu anys el govern ha projectat sobre la societat els principis morals conservadors». «Estan construint una nova versió del totalitarisme, basat en els valors tradicionals, la família i el sentiment que Rússia és un gran país —explica. Per descomptat, l'homofòbia és part d'aquesta política». Els fets li donen la raó. El 2016, dos diputats del Partit Comunista de la Federació Russa van presentar davant la Duma, el parlament rus, un projecte de llei que pretenia multar les persones que reconeguessin públicament que són homosexuals amb quinze dies d'arrest o el pagament de 65 euros. La mesura no va prosperar. «Una gran majoria de LGBTI russos, m'atreviria a dir que més d'un 95%, amaguen la seva identitat. Creuen que només així poden estar segurs. És molt humiliant que la gent hagi d'anul·lar la seva identitat per sentir-se protegida de les agressions socials», explica Tsymbalova.

16 MOYÀ, «A Rússia, la lluita pels drets dels homosexuals és inútil».

Un any després

És per tot això que és complicat assumir que el Kremlin pugui ser el garant que persegueixi, condemni i investigui les tortures, assassinats i represàlies contra el col·lectiu LGBTI a Txetxènia. De fet, un any després que es coneguessin els fets de l'onada de violència contra la comunitat gai txetxena, Amnistia Internacional i HRW han denunciat que no s'ha obert cap tipus d'investigació i que no hi ha hagut justícia per les víctimes.^{17 18} Les ONGs critiquen que cap oficial rus d'alt nivell ha reconegut o condemnat els fets en públic. Una de les víctimes de la purga, Maxim Lapunov, va registrar una queixa oficial el mes del setembre del 2017 —tal com havia suggerit que s'havia de fer el portaveu de Putin. A principis d'abril del 2018 encara no s'havia obert cap investigació al respecte i el govern rus no li havia concedit la protecció sol·licitada. Les ONGs reclamen, però, que el fet que les tortures no s'hagin denunciat de manera

17 MARTIN, Kaitlin, «No Justice for Chechnya's Anti-Gay Purge Victims».

18 AMNISTIA INTERNACIONAL, «Rusia: Un año después de la «purga gay» en Chechenia no se ha hecho aún justicia para las víctimas».

Un any després que es coneguessin els fets de l'onada de violència contra la comunitat gai txetxena, a Rússia no s'ha obert cap tipus d'investigació i no hi ha hagut justícia per a les víctimes

oficial no pot justificar que no s'obri una investigació per esclarir els fets. «Les autoritats russes ja no tenen excusa», assenyalen des de HRW.

La passivitat del govern de Vladímir Putin l'ha posat en el punt de mira internacional. L'activista Matt Beard, de l'organització pels drets LGBTI All Out, escrivia el 6 d'abril del 2018 una carta oberta en què alertava al Kremlin: «Us estem vigilant. No descansarem fins que hi hagi justícia».¹⁹ Tot i la monitorització de les ONGs, la notícia cada vegada apareix més diluïda a l'aparador mediàtic: hi consta com un més, entre tants, dels assalts de Putin contra els drets humans i les llibertats. ■

¹⁹ BEARD, «We must get justice for gay and bisexual men murdered in Chechnya».

■ Bibliografia

AMNISTIA INTERNACIONAL, «Chechenia: investiguen el secuestro, tortura y asesinato de hombres» [en línia]. Disponible a: <www.es.amnesty.org>.

AMNISTIA INTERNACIONAL, «Informe anual 2017-2018» [en línia]. Disponible a: <www.es.amnesty.org>.

AMNISTIA INTERNACIONAL, «Rusia: Un año después de la «purga gay» en Chechenia no se ha hecho aún justicia para las víctimas» [en línia]. Disponible a: <www.es.amnesty.org>.

BEARD, Matt. «We must get justice for gay and bisexual men murdered in Chechnya». A *The Guardian*, al 6 d'abril del 2018.

BONET, Pilar, «La persecución de gais en Chechenia y la expansión de la cultura machista de Moscú». A *El País*, de 18 d'abril del 2017.

«How a Russian journalist exposed the anti-gay crackdown in Chechnya». A *The New Yorker*, al 10 de juny del 2017.

LOKSINA, Tanya. «Anti-LGBT Violence in Chechnya. When Filing "Official Complaints" Isn't an Option» [en línia]. A *Human Right Watch*, a 4 d'abril del 2017. Disponible a: <www.hrw.org>.

MARTIN, Kaitlin. «No Justice for Chechnya's Anti-Gay Purge Victims» [en línia]. A *Human Right Watch*, del 5 d'abril del 2018. Disponible a: <www.hrw.org>.

MILASHINA, Elena. «Как амбиции известного ЛГБТ-активиста разбудили в

Чечне страшный древний обычай». A *Nóvaya Gazeta*, l'1 d'abril del 2017.

MOYÀ, Anna, «A Rússia, la lluita pels drets dels homosexuals és inútil». A *Diari ARA*, del 16 de febrer del 2016.

PADILLA, Toni. «La follia del president que bateja equips de futbol amb el nom del seu pare». A *Diari ARA*, del 9 de juny del 2018.

PEW RESEARCH CENTER, «The Global Divide on Homosexuality» [en línia]. A *Pew Research Center*. Disponible a: <pewglobal.com>.

SOKIRIANSKAIA, Ekaterina. «El pogrom contra els homosexuals a Txetxènia». A *Diari ARA*, del 5 de maig del 2017.

WALKER, Shaun «Chechens tell of prison beatings and electric shocks in anti-gay purge: 'They called us animals'». A *The Guardian*, al 13 d'abril del 2017.

ESTUDIS EUROPEUS

fòrum

Jordi Samsó

“Es comença a entendre que la diversitat d'orientació sexual és present a tots els àmbits de la vida”

Una conversa amb Carme Porta

Fotografia: Albert Salamé

A la Carme Porta (1964) i al Jordi Samsó (1954) els uneixen més de 30 anys d'activisme pels drets del col·lectiu LGTBI. Han compartit lluites, manifestacions, debats i, fins i tot, despatxos al Govern de la Generalitat. L'una es va criar a Esplugues de Llobregat, va cursar estudis d'Imatge fílmica, ha militat a l'independentisme d'esquerres des dels 17 anys. Al final, va acabar sent secretària de Polítiques Familiars i Drets de la Ciutadania durant el govern catalanista i d'esquerres i s'ha implicat a fons en el moviment feminista, des del Grup de Dones Lesbianes, Ca La Dona, la Xarxa feminista La Bonne i, ara, treballant a la Fundació SURT. L'altre es va fer activista un 11 de setembre del 1979, va ser membre del Front d'Alliberament Gai de Catalunya (FAGC), la primera organització combativa pels drets de les persones LGTBI, i va acabar dirigint l'històric Casal Lambda de Barcelona, un espai d'orientació, reflexió i visibilització de l'homosexualitat. Samsó també va tenir responsabilitats al Govern: va liderar el programa pels drets del col·lectiu LGTBI i va impulsar el pla interdepartamental que va establir les bases per assolir aquests drets. Ara, es tornen a trobar als carrers.

Cristina Garde > Ambdós van començar de ben joves a reivindicar els drets de les persones LGTBI. Just mor Franco i comença la Transició, es crea el FAGC, que lluita per derogar la Llei de perillositat i rehabilitació social. Quan s'aconsegueix fer caure la llei, hi ha un esclat del moviment LGTBI i comença tot un períple de lluites compartides pel reconeixement de drets. Com us van conèixer?

Carme Porta > Jo vaig entrar a la dècada de 1980 al que va començar a ser el nucli impulsor del Grup de Lesbianes Feministes de Barcelona. El Jordi i jo ens vam conèixer quan es va crear la Comissió Unitària 28 de Juny, que aplegava entitats i associacions del col·lectiu LGTBI. Després, durant el 1992, vaig haver-me de distanciar, del Grup de Dones Lesbianes, i també del meu activisme polític. De fet, vaig haver de desaparèixer, pràcticament! [Riu]

Jordi Samsó > I tant! Se't buscava i no se't trobava! [Riu]

Carme Porta > El 1992, quan va esclatar l'anomenada «Operación

Garzón», van detenir a 75 independentistes i jo era una de les encausades... El 1999 entro al Parlament com a diputada. En aquell moment, m'encarregava de la comissió d'estudi de la SIDA i duia les polítiques del col·lectiu LGTBI i de dones. Després, el 2003, en el Pacte del Tinell del govern catalanista i d'esquerres, es va contemplar impulsar, a petició d'Esquerra, un pla transversal que reconegués els drets del col·lectiu LGTBI. Quan se'm va demanar qui podia coordinar-lo, vaig pensar de seguida en el Jordi, perquè tenia l'experiència al Casal Lambda i moltes vinculacions amb el moviment. Tenia tota la lògica que les polítiques d'un col·lectiu concret les engegués algú que n'havia estat activista.

Jordi Samsó > En tenia, de lògica, i en té encara! Jo arribo al moviment el 1979. Me'n recordaré tota la vida, perquè va ser l'11 de setembre. Aleshores, les dues grans organitzacions eren el FAGC i l'Institut Lambda, que després va dir-se Casal Lambda. El FAGC era més combatiu i reivindicatiu, i jo era molt jove! En aquell moment, lluitàvem per la derogació de la Llei de perillositat i rehabilitació social del règim franquista, que,

Jordi Samsó > La lluita contra el VIH i la pedagogia contra l'homofòbia han estat els dos grans pilars de la meva feina dins el moviment

de fet, es va abolir aquell mateix any. Recordo que passejava per Barcelona entre les paradetes que hi havia al carrer per celebrar la Diada i a Ronda de Sant Pere em vaig topar amb la del FAGC. M'hi vaig apropar i vaig demanar informació. I allà és on començà tot per a mi.

Carme Porta > Durant la dècada de 1980 i 1990, la reivindicació de drets va ser importantíssima!

Jordi Samsó > Sí, després de la derogació de la Llei de perillositat i rehabilitació social, encara vam haver de fer unes quantes conquestes. I, és clar, durant molts anys també vam haver de treballar en la lluita contra la SIDA, perquè no cal oblidar que el moviment, sobretot el col·lectiu d'homes gais, és un dels més afectats per aquesta malaltia. La lluita contra el VIH i la pedagogia contra l'homofòbia han estat els dos grans pilars de la meva feina dins el moviment i, en concret, dins el FAGC. Anys després, vaig arribar a la direcció del Casal Lambda, a la dècada de 1990.

Carme Porta > De fet, n'ets un dels creadors, del Casal Lambda.

Jordi Samsó > Sí, de la Comissió Pro-Casal i de la que esdevindria el Casal Lambda sí, però no de l'Institut Lambda. També vaig viure la creació de la Coordinadora d'Iniciatives Gais i que després es va anomenar Coordinadora Gai i Lesbiana de Catalunya. Impulsada per un grup de militants del FAGC que van estar en desacord amb l'orientació que es va prendre.

Carme Porta > En un procés semblant es va ocupar el primer local de Ca La Dona, a baix de tot de l'Avinguda del Paral·lel de Barcelona, al carrer de la Font Honorada. Aleshores s'havien començat a cedir o retornar a les entitats els locals del sindicat vertical que el franquisme s'havia quedat durant tants anys. Te'n recordes?

Jordi Samsó > Sí, i tant. La dècada de 1980 i 1990 va ser el moment d'eclosió de moltes associacions veïnals. Reivindicàvem espais públics per a la ciutadania i que el treball importantíssim que feien moltes entitats fos reconegut per l'Ajuntament. Per això, moltes ocupaven espais i, després, arribaven a un acord amb el consistori, com va passar amb Ca La Dona.

Carme Porta > Però han calgut anys! Ens van cedir diversos locals, el lloguer dels quals havíem de pagar amb les subvencions que rebíem, però fins no fa massa, uns cinc anys com a molt, no hem tingut locals municipals propis. Aquesta va ser la primera lluita, la dels espais.

Cristina Garde > I més enllà de guanyar els espais, com s'explica que el moviment LGBTI aconseguís fer sentir les seves demandes, com el matrimoni entre persones del mateix sexe o la desaparició de les teràpies aversives al sistema públic de salut? No totes, però, han estat reconegudes fins anys més tard. Com impacta la SIDA en la conquesta d'aquests drets civils?

Jordi Samsó > És cert que hem hagut d'exigir molts drets que no hem obtingut fins no fa massa. Al 1987 teníem claríssim a quins drets aspiràvem. Estan tots recollits a la Carta de Drets que va fer el FAGC. I encara hi havia un document anterior del 1975. Però una cosa és el que volíem, i una altra com hem hagut de lluitar-ho. Hi va haver esdeveniments, fites, que van ajudar a pressionar els mecanismes per

fer-ho possible. Recordo, per exemple, una manifestació que vam fer a Vic el 1987, quan una parella homosexual va demanar poder-se casar. Allà, érem quatre gats!

Carme Porta > Ara muntés el Pride i hi van 15.000 persones, però abans era més difícil. En algunes, havíem arribat a ser com a molt 30 persones! [Riu]

Jordi Samsó > La reclamació per poder-se casar va ocasionar en el moviment una doble discussió. Per una banda, des de fora, a nivell social, se'ns exigia que expliquéssim per què volíem que persones del mateix sexe es casessin. Per altra, internament, hi havia un gran debat, juntament amb el moviment feminista, que posava en qüestió el concepte i l'estament del matrimoni. Així que a la pancarta que dúiem a Vic al 1987, imagina't la giragonsa intel·lectual, hi vam posar: «Pel reconeixement social de la parella homosexual». I punt. Perquè enteníem que el matrimoni era una institució que educava en la tradició més «heterosexista». Però com havíem de reclamar nosaltres el matrimoni? Nosaltres no el volíem, el matrimoni!

Carme Porta > Aleshores, és clar, no hi havia ni tan sols una llei que reconegués les parelles estables. I nosaltres reclamàvem reconèixer les parelles homosexuals.

Jordi Samsó > La llei que reconeix les parelles, de fet, no arriba fins al 1998.

Carme Porta > És que no teníem dret a res fins aleshores.

Jordi Samsó > El que va impulsar la conquesta de drets va ser l'impacte que va causar la SIDA. Va fer que instàncies europees s'adonessin que, encara que fos per evitar el contagi de la malaltia, calien polítiques

Jordi Samsó > El que va impulsar la conquesta de drets, el que va remoure tot l'engranatge, va ser l'impacte que va causar la SIDA. Allò va fer que instàncies europees s'adonessin que, encara que fos per evitar el contagi de la malaltia, calia engegar algunes polítiques. Devia ser pels volts del 1993 o del 1994 quan el Parlament Europeu va aprovar la regulació més gran que s'ha fet mai en relació a l'orientació i la identitat de gènere. Això va obligar els estats membres a prendre mesures, però, és clar, llavors entre el PSOE, que estava fins al capdamunt de casos de corrupció, i el PP, que guanyava les eleccions... es va anar molt lent en implementar-ho. Entre el 1994 i el 1995, això sí, es van crear els primers registres municipals de parelles de fet a Vitòria i a Barcelona, respectivament. Però no és fins al 1998 que a Catalunya es va considerar que havia arribat el moment de reconèixer-les. El primer pas a tot l'Estat espanyol el va fer el govern de CiU amb la Núria de Gispert, que era d'Unió! Però va ser importantíssim. Després, va venir tota la resta.

Carme Porta > Sí, però el primer reconeixement de drets de les

persones LGTBI no va ser individual, sinó de parella! Això implicava la possibilitat d'obtenir la pensió de viudat i podíem parlar d'adoptar. Va ser històric. És cert, però, que allò va ocasionar un debat a l'entorn del matrimoni dins el moviment que va ser bastant agre. Primer, ens plantejàvem si el nostre reconeixement de drets només passava per poder-nos casar. I, segon, posàvem en dubte el matrimoni com a institució patriarcal, amb la qual no ens sentíem bé. Molts deien, i després ens hem adonat que tot s'ha naturalitzat més ràpid del que aleshores pensàvem: «Encara que jo no em vulgui casar, vull tenir aquest dret reconegut». En aquell moment recordo altres accions de protestes. Recordes aquella que vam fer a la Renfe?

Jordi Samsó > Sí, i tant que la recordo.

Carme Porta > I ens vam aliar amb el moviment d'objectors de consciència, que aleshores no era encara el moviment d'insubmisos que va acabar sent. Tot venia per una campanya de publicitat d'agències de viatge i empreses de transport, en què et feien un descompte si hi

anaves amb la parella. «*Viaje con su pareja*», deia l'eslògan, però l'oferta, és clar, no incloïa les parelles LGTBI, i tampoc els objectors de consciència, que aleshores semblaven massa revolucionaris. Al final, les empreses van accedir a canviar-ho.

Jordi Samsó > També vam anar a les oficines d'Ibèria!

Carme Porta > Érem un moviment molt actiu. Ara encara ho és.

Jordi Samsó > També recordo, al 1992, batallant contra el nou catecisme de l'Església. A l'avinguda de la Catedral de Barcelona vam fer la primera «petonada» sobre dos llits. Era una veritable campanya d'apostasia. Érem combatius, esquerranosos i minoritaris. I estàvem tan ideologitzats!

Carme Porta > Ara, en canvi, penso que es discuteix poc, sobretot sobre qüestions de fons, com la identitat. El debat més popular, aleshores, era si tu t'etiquetaves com a home gai o dona lesbiana, o si eren els altres qui et posaven l'etiqueta. Va ser un moment àlgid del moviment. A més, a Europa, s'estaven aprovant lleis

Carme Porta > Als 1980 a Anglaterra el moviment va emprendre una acció fortíssima, l'«outing», en què treien de l'armari polítics gais, però que donaven suport a lleis homòfobes

homòfobes, com a Anglaterra cap a finals de la dècada de 1980. Al món anglosaxó, el moviment va emprendre una acció fortíssima, l'«outing», en què treien de l'armari polítics que se sabia que eren gais, però que donaven suport a lleis homòfobes. Aquí es van fer intents, però estàvem massa lluny encara del poder i les institucions per saber si algun polític formava part del col·lectiu LGBTI realment.

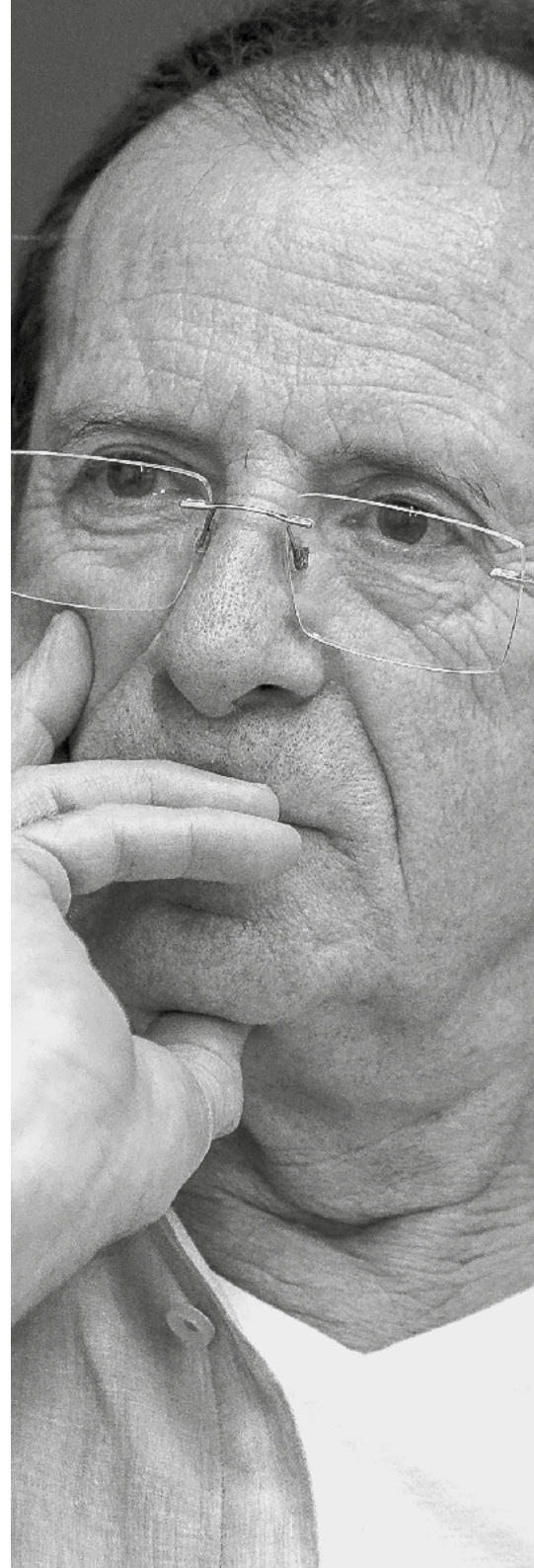
Cristina Garde > A les institucions hi va arribar anys més tard, cap als 2000, quan es forma el Govern catalanista i d'esquerres. Aleshores, el moviment LGBTI impulsa el primer pla per al col·lectiu, que suposarà un pas indispensable per a la seva normalització. Com s'engeguen aquestes polítiques LGBTI?

Jordi Samsó > Vaig arribar al Govern el 2004 per dissenyar el Pla Interdepartamental per a la no Discriminació de les Persones Homosexuals i Transsexuals. Abans però, vaig posar en marxa l'àrea de Govern: Programa per al col·lectiu gai, lesbià i transsexual. Ara, tot això és dins el Departament de Treball, Afers Socials i Famílies, a la Secretaria d'Igualtat, però

en aquell moment es va vincular al Departament de Presidència.

Carme Porta > És que no s'havia fet res abans amb un enfocament global! Estaves tot sol en un despatx havent de pensar quines serien les línies mestres d'un programa per al col·lectiu LGBTI i d'un pla que concretés aquestes línies i ens reconegués, en un sentit ampli, els drets en matèria d'Educació, Salut, Empresa, Justícia...

Jordi Samsó > «Per on començo?», et demanes. Va ser gràcies a l'Institut Català de les Dones que vam començar a traçar el pla. Primer, vam visitar una per una totes les conselleries, per saber quines eren les prioritats en cada àmbit, i amb quin termini podíem assolir-les. També vam engegar una àrea d'estudis, que analitzés el context del col·lectiu LGBTI. I ens vam adonar que necessitàvem un òrgan consultiu. Vam deixar moltes coses fetes per al llarg termini. I no ho vam tenir gens fàcil. El cert és que el primer govern catalanista i d'esquerres, que va durar fins al 2006, va ser una mica convuls, sobretot per l'Estatut, l'accident del Carmel i el Cas Carod-Rovira. Final-

FUNDACIÓ

Carme Porta > Catalunya va ser el primer país a tenir el primer programa per al col·lectiu LGTBI, el primer pla i el primer consell de participació

ment, vaig tornar a la meva feina a l'empresa privada.

Carme Porta > No és que el pla per al col·lectiu LGTBI no fos una prioritat, però va ser un moment de canvi de moltes polítiques. En el següent govern catalanista i d'esquerres vam seguir fent feina. Aleshores, ja hi havia un equip de tres persones, es va tenir pressupost i vam començar a desenvolupar el pla que havia deixat preparat el Jordi. El més important que vam fer va ser adonar-nos que necessitaríem una Llei contra la LGTBIfòbia. Aleshores vam engegar un procés brutal de participació a tot el territori amb les entitats i, al final, vam aconseguir un primer esborrany consensuat de la normativa. Què va passar? Que el 2010 vam perdre el Govern i va entrar Convergència fins al 2016 i tot allò es va quedar en un calaix durant uns quants anys. Cap al 2014, em va trucar l'Eugení Rodríguez, de l'Observatori contra l'Homofòbia, i em va demanar si jo encara tenia aquell darrer esborrany. L'hi vaig passar i el moviment se'l va fer seu, perquè, de fet, també ho era. Van ser diversos grups parlamentaris, entre ells Esquerra, els que van reclamar al Parlament l'aprovació de la Llei, a petició del col·lectiu LGTBI. Ara tenim

una llei que és capdavantera al món! Catalunya va ser el primer país a tenir el primer programa per al col·lectiu LGTBI, el primer pla i el primer consell de participació.

Jordi Samsó > I recordo que al 2006 ja es penjaven les banderes multicolors a totes les seus de Govern per celebrar el 28 de juny el Dia de l'Orgull. Cal posar en valor la tasca important que s'ha fet.

Cristina Garde > Arribada la dècada del 1990, i malgrat que després s'impulsaria el programa per al col·lectiu LGTBI, hi ha en el col·lectiu un cert desgast. El moviment gai s'imposa al moviment de dones lesbianes que, alhora, s'allunya del moviment feminista. Per què s'atomitzen les lluites? Com es construeix, des d'aquesta divisió, la visibilitat del moviment?

Carme Porta > Després de tantes lluites combatives, cap a la dècada de 1990, efectivament, el moviment gai i de lesbianes ens vam distanciar. Hi va haver un trencament intern. Ni teníem els mateixos debats, ni les mateixes necessitats, ni la mateixa visibilitat. La visibilitat de les dones lesbianes i de les persones trans-

Carme Porta > Qui ens ha tret de l'armari a les dones lesbianes han estat els fills i les filles. La gran eclosió del moviment de dones lesbianes es dona amb la transformació familiar

sexuals dins el moviment ha estat sempre un drama. Tot allò que no sigui blanc, gai, amb diners i un cos musculat no existeix. Això, al món heterosexual, també passa. Per això, avui dia, es creen coses com #OnSónLesDones, perquè, al final, arriba un moment en què necessites quantitat perquè hi hagi qualitat.

Jordi Samsó > Sí, hi havia un ambient molt tens.

Carme Porta > En diverses rodes de premsa, recordo la dificultat perquè una dona donés la cara. I aquesta és una reticència que encara ara existeix. De fet, no fa massa vam impulsar i executar una exposició amb la Pepa Vives, *Som Així! Quotidianitats Lesbianes*, on proposàvem a 50 dones lesbianes que es mostressin. Només ho van fer 19! I, ostres, algunes han estat militants! La invisibilitat en les dones lesbianes es deu a una triple càrrega: ser dona, reivindicar-se sexualment i, a més, fer-ho amb una sexualitat no normativa.

Jordi Samsó > Com a moviment, jo crec que hem perdut l'àgora que teníem anys enrere, encara que fos més minoritari. I se'n fan, de discus-

sions, però menys. Per això, m'ha agradat que el moviment feminista hagi fet eclosió aquest 8 de març, després del cas de *La Manada*. Han aconseguit que un fet individual es convertís en una causa col·lectiva. Aquí es mou alguna cosa. Aquí han sabut transcendir. Penso que és el que li ha mancat al moviment de gais i lesbianes, que un esdeveniment impacti en la consciència col·lectiva i l'obri a tothom. No hi incloc les persones transsexuals, perquè em penso que tenen necessitats més específiques que encara estan treballant. Tot això, però, només es pot fer reconstituïnt-se, debatent més. Ens falta la llumeta per acabar d'obrir camí. Al final, totes les lluites per l'orientació i la identitat sexual sembla que conflueixen.

Carme Porta > El moviment feminista sempre ha estat molt en contacte amb el moviment LGTBI, però és veritat que no sempre hi ha hagut voluntat de diàleg i confluència per les dues bandes. Quan ambdós moviments estaven molt ideologitzats, era fàcil anar de la mà. Quan el moviment gai es va convertir en «ser gai és *guai*» i tant és que sigui de dretes com d'esquerres, aleshores

tot ha estat més difícil. Perquè ser gai o ser lesbiana per sí mateix no és revolucionari, igual que tampoc ho és ser dona. El que és revolucionari és reivindicar-se com a gai o lesbiana i prendre consciència de ser dona. Reclamar un lloc al món és el que fa aquests moviments revolucionaris, perquè provoca un canvi social. El 8 de març, per sort, en vam ser moltes, al carrer. I ara també es fa el Pride, que encara que visibilitza especialment un tipus estereotipat té un valor molt gran. Això no vol dir, però, que la distància ideològica entre els moviments hagi augmentat.

Jordi Samsó > Potser també s'ha perdut la confluència perquè ens hem centrat en l'acció tècnica i poc en debatre.

Carme Porta > Sí, és cert. Ara estem en el desplegament de la Llei, però no hi ha un debat per saber cap a on anem. El matrimoni, però després què? La Llei, però després què? Tot i així, també penso que entre els joves hi ha una recuperació de l'espai públic per a la reivindicació. Potser la crisi econòmica també ha sacsejat coses i n'ha naturalitzat unes altres. Els darrers anys, per exemple, qui ha

tret de l'armari les dones lesbianes han estat els fills i les filles. Perquè, mentre vivíem juntes, ningú posava en dubte que podíem ser amigues i, en canvi, que dos homes visquin junts es veu amb més estranyesa. Quan vam començar a tenir fills i els havíem de portar al metge o anar a les reunions de l'AMPA, sí que havíem de reivindicar que nosaltres érem les mares. Per això crec que la gran eclosió del moviment de dones lesbianes es dona amb la transformació familiar.

Cristina Garde > Per què han estat tan importants les famílies? Han ajudat, en certa forma, a construir referents d'èxit en els quals el moviment LGTBI es pogués emmirallar? Quins són els reptes que li queden per endavant al col·lectiu?

Jordi Samsó > Les famílies han estat una peça fonamental del moviment. I crec que és en el que caldrà treballar, i molt. Les persones creixen, i créixer vol dir construir projectes viables de futur. Quan ets nen, penses com voldràs ser d'adolescent. I quan ets adolescent, penses com voldràs ser quan siguis una persona madura. Al moviment ens calien les àvies lesbianes i els avis homosexuals, perquè fins ara no sabies imaginar-te com voldries ser quan fossis una persona gran. No teníem referents positius per a tot l'itinerari vital, perquè no existien! I, aquest, és ara el gran repte. Per això les famílies han estat tan importants, perquè ho han fet visible.

Carme Porta > A més, és interessant veure quin paper juga la gent gran del moviment, perquè es plantegen necessitats que fins ara no s'havien plantejat. De fet, és cert que hi ha qui pensa que, si ha d'anar a viure a una

Jordi Samsó > Es comença a entendre que la diversitat d'orientació i la identitat sexual és present a tots els àmbits de la vida. I aquest interès és la millor forma d'entrar i comprendre el moviment LGTBI

residència, haurà de tornar a tancar-se a l'armari. Així que és important que aquesta gent gran militant reivindiqui un espai propi, per seguir construint referents.

Jordi Samsó > Sí, no ho tenim tot fet ni de lluny. No cal oblidar, malgrat que sembla que és història, que la meua generació encara ha hagut de patir les agressives teràpies aversives. Ara ja no se'n fan, al sistema públic de salut, però sí a la privada, on li diuen teràpies reparatives o de reorientació. Encara que no et facin electroxoc, a l'assessoria del Casal Lambda ens arriben persones destruïdes. Les que no hi arriben, se suïciden? No ho sabem però, el conflicte personal que suporten és molt dur.

Carme Porta > També hem hagut de patir les agressions al carrer. Encara ara les patim, però per sort tenim una llei que ens protegeix i un codi penal que pot aplicar-se. Tot i així, val a dir que la nostra normativa és civil, no penal. Encara que contempla mesures sancionadores, amb l'aplicació de l'article 155 aquest reglament no ha acabat de desplegar-se i ara s'hauria de tornar a recuperar. Així i tot, Catalunya no té totes les com-

petències per poder-ho fer bé. Això s'ha de reclamar a altres instàncies o desenvolupar-ne pròpies.

Jordi Samsó > La lluita contra l'homofòbia és, sens dubte, un altre gran repte. Per què hi ha homofòbia? Justament perquè hi ha dubtes i hi ha pors, i això genera una actitud hostil cap a les persones LGTBI, a les quals s'invisibilitzen. I clar, venim i tenim una cultura molt masclista i homòfoba!

Carme Porta > També em sembla important que qui lideri les polítiques LGTBI sigui una persona del moviment. Això afecta a la formació, a l'empatia amb les entitats. El fet que l'àrea s'hagi funcionaritzat ha impedit anar més enllà. També és important seguir buscant espais de representació i de reflexió, com dèiem. Per això vam crear no fa massa el grup *Bollos en teoria*, que ens reunim i recuperem la genealogia teòrica del feminisme lesbiana. I tenim prou èxit, amb aquestes xerrades! Per Sant Jordi també organitzem la trobada *Te amb bollos*. Hi fem lectura de poesia lèsbica per poetes lesbianes i concerts. Així que sí, cal recuperar espais, teoria i referents.

Jordi Samsó > Efectivament, cal recuperar discussions que donin consistència a certes accions. Per això també és important contrastar idees. Al Casal Lambda, a vegades tinc la sensació que no ho hem fet prou bé o ens hem pensat que tot està fet i només cal organitzar sortides d'oci i esdeveniments culturals. Per sort les noves generacions de Joves Lambda estan reprenent els espais de debat tant i tant necessaris.

Carme Porta > I és cert que, per contrastar idees, ens cal ampliar els espais d'acció. La gent s'ha anat especialitzant i hem acabat perdent el vincle. Potser ens hem deixat endur per la superficialitat. No fa massa es va organitzar el *VisibLES*, el festival de cultures lesbianes, a La Bonne Centre de Cultura de Dones de Barcelona. Doncs és un projecte que, sorprenentment, no s'havia fet abans! Sembla mentida que al 2017 encara haguem de muntar festivals per donar visibilitat al moviment de dones lesbianes, però és un esdeveniment que no deixa de créixer.

Jordi Samsó > Tot i que sovint, en la lluita LGTBI, els compromisos et

van hipotecant el temps, el cert és que tot el que s'ha fet aquests anys enrere ha deixat un registre, una petja que gairebé és ja impossible d'esborrar. Segur que hem fet coses malament també, però a la dècada de 1980 tot eren bones intencions, a la de 1990 es va treballar i, ara, els darrers temps, s'ha lluitat intensament en l'àmbit legislatiu. Bé, tot això es queda amb nosaltres.

Carme Porta > Al principi, parlàvem de la Carta de Drets del FAGC. Doncs d'aquella llista encara hi ha coses que es poden fer.

Jordi Samsó > Oi, i tant!

Carme Porta > I si rellegeixes les reivindicacions de les dones a les I Jornades Catalanes del 1976, és vigent. Ens queda treballar en sensibilització social, incloent també les administracions, és clar.

Jordi Samsó > Hi ha interès, a l'Administració, per les qüestions LGTBI. No fa massa, vaig impartir una formació al consell comarcal del Baix Empordà, on hi havia sanitaris, policies, professorat. Hi ha una consciència social que no està prou avaluada

ni mesurada. Hi ha interès perquè es comença a entendre que la diversitat d'orientació i la identitat sexual és present a tots els àmbits de la vida. I aquest interès és la millor forma d'entrar i comprendre el moviment LGTBI. ■

variables

Feminització de la pobresa

vista prèvia >

La crisi econòmica i les polítiques de retallades socials han provocat un augment de la pobresa arreu del món. Les xifres globals però, amaguen una realitat que, segons els experts, no és immediata i que surt a la superfície temps més tard: el major impacte de la crisi en les dones. Un fet que es produeix degut al sistema social patriarcal imperant i a un sistema econòmic capitalista que no ofereix respostes per fer front a la pobresa.

Iolanda Fresnillo

sociòloga i membre de la Cooperativa Ekona

@ifresnillo / iolandafresnillo@ekona.cc

Feminització de la pobresa, de què parlem?

Quan parlem de feminització de la pobresa podem estar parlant de dues coses diferents; dues accepcions, per tant, del mateix concepte. La més estesa, purament quantitativa, es refereix a una major proporció de dones entre la població empobrida o el fet que aquesta proporció de dones entre la població pobra augmenti. La segona fa referència al fet que les dones estariem més exposades o patiríem un major risc a les situacions d'empobriment pel fet de ser dones. És a dir, que hi ha un biaix de gènere en les causes d'aquest empobriment, els rols i posicions diferenciats entre homes i dones, la divisió sexual del treball, les condicions diferenciades en el treball remunerat entre homes i dones, els majors nivells d'inseguretat, precarietat i vulnerabilitat. En definitiva, l'essència mateixa d'un sistema patriarcal, que discrimina les dones, fa que hi hagi una major exposició de les dones a la pobresa. Així doncs, existiria una clara relació entre el procés d'empobriment i el gènere, de manera que la pobresa de les dones està condicionada precisament pel fet de ser dones.

Aquestes desigualtats que es produeixen entre homes i dones, i que travessen les experiències de la pobresa i l'exclusió, es donen en els tres àmbits fonamentals: la llar, el mercat i l'estat. És a dir: en la distribució del treball de cures i reproducció, l'accés i la distribució dels recursos —ingressos— provinents del treball remunerat, i la percepció de prestacions públiques, entre d'altres.¹ Aquesta realitat és present tant als països del Sud del Nord. A nivell mundial, del total de «persones pobres» es quantifica que el 70% són dones. A casa nostra hi ha algunes xifres que ens poden ajudar a fer-nos una idea d'aquesta situació de desigualtat:²

- A Catalunya hi ha un 49,7% de dones amb ingressos baixos,³ enfront d'un 25,7% d'homes.
- En un 62,7% de les llars catalanes és l'home qui aporta els ingressos principals.

1 PÉREZ-OROZCO, «Feminización de la pobreza. Mujeres y recursos económicos».

2 Segons dades d'IDESCAT i l'Enquesta de Condicions de Vida de 2015, excepte quan s'indiqui altrament.

3 Persones que ingressen menys de 9.776€ anuals, xifra que correspon al llindar de pobresa en supòsit d'autonomia —és a dir, sense comptar altres ingressos familiars.

- La mitjana dels ingressos individuals —rendes del treball i altres activitats econòmiques i prestacions socials— va ser, al 2015, de 17.125€ entre els homes i d'11.375€ entre les dones.
- El risc de pobresa és d'un 34,1% en llars monoparentals, és a dir, d'una sola persona adulta amb fills o filles a càrrec. El 94% de les llars monoparentals estan encapçalades per dones.
- Les dones cobren de mitjana un 23,9% menys que els homes a l'any —27.514 euros de salari brut mitjà per als homes versus 20.946,6€ per a les dones.
- El 2012, el 17,36% de les dones guanyaven menys del salari mínim interprofessional (SMI) que al 2012 es fixava en 641,40€ al mes, enfront del 7,52% dels homes. El 56% de les dones tenien aleshores uns guanys inferiors a dues vegades el SMI, enfront del 35,59% dels homes.⁴

- Les dones, durant el 2016, van cobrar 765,04 euros de mitjana per

4 COMISSIONS OBRERES, «Informe Bretxa Salarial».

Existiria una clara relació entre el procés d'empobriment i el gènere, de manera que la pobresa de les dones està condicionada precisament pel fet de ser dones

la pensió contributiva de jubilació, mentre que entre els homes la mitjana va ser de 1.324,68 euros, un 57,7% més que les dones.

Aquestes dades ajuden a evidenciar l'existència d'una major predisposició de les dones a patir processos d'empobriment, encara que sigui només per la desigualtat evident en la distribució de recursos econòmics. Tot i aquesta evidència, quan s'observen les dades de la taxa de risc de pobresa veiem com, al 2016, la diferència era mínima, del 24% entre els homes i del 25,4% entre les dones. Aquest resultat es produeix per la forma com es calcula la taxa de risc de pobresa, que contempla tots els ingressos de la llar i els distribueix equitativament entre els membres de la mateixa, sense tenir en compte les possibles desigualtats d'accés i capacitat de decisió sobre els recursos entre homes i dones dins de l'àmbit de la llar.

En aquest sentit, quan tenim en compte un càlcul individual, és a dir, que consideri només els recursos que ingressa cada individu dins una llar, la taxa de risc de pobresa —en supòsit d'autonomia— de les dones

incrementa fins al 49,7% i el dels homes fins al 25,7%. Si bé és cert que hi ha una important redistribució de la renda dins la llar i que, per tant, la dada del risc de pobresa en supòsit d'autonomia no pot ser interpretada literalment, també ho és que actualment no podem conèixer com i fins a quin punt es produeix aquesta distribució de recursos dins de la llar, i quines dinàmiques de poder i desigualtat hi estan associades. Conèixer aquestes dinàmiques de gènere ens permetria comprendre molt millor les desigualtats de gènere en el benestar.

Aquesta qüestió que pot semblar metodològica és una mostra de fins a quin punt la forma com mesurem fenòmens com els de la pobresa poden invisibilitzar les desigualtats de gènere, i en aquest cas, processos de feminització de la pobresa. L'equip de la Càtedra d'Inclusió Social de la Universitat Rovira i Virgili ha analitzat profusament aquesta qüestió. A la problemàtica metodològica, que «ofereix uns resultats més amables on homes i dones es reparteixen a parts iguals un risc de pobresa pràcticament idèntic», s'hi afegeix que el treball de cures i reproductiu,

no remunerat, no es visualitza en aquestes estadístiques. «El problema, doncs, no és només que l'organització social se segueix sustentant en un model de divisió sexual del treball que fa que les dones estiguin en una posició de subordinació, sinó que aquesta divisió del treball ha aconseguit tornar-se invisible, especialment en el que es refereix a les dades estadístiques oficials».⁵

Aquesta realitat amaga el que l'economista feminista Amaia Pérez Orozco anomena «la pobresa oculta de la dependència», referint-se a situacions on les dones depenen dels ingressos aliens, sobretot de les seves parelles masculines. «Aquest fet pot reduir molt el sentiment de benestar, fonamentalment, en els freqüents casos en els que hi ha una mala relació. De fet, s'obre la pregunta de si podem parlar de vida digna que mereixi ser viscuda quan no es té autonomia per definir-la. Al contrari, estant soles —és a dir, vivint autònomament, amb o sense criatures—, hi ha dones que senten

5 VALLS i BELZUNEGUI, *La pobreza en España desde una perspectiva de género. VII Informe sobre Exclusión y desarrollo social en España 2014*.

A nivell mundial, del total de «persones pobres» es quantifica que el 70% són dones. A Catalunya hi ha un 49,7% de dones amb ingressos baixos, enfront d'un 25,7% d'homes

que millora la seva qualitat de vida, perquè controlen elles mateixes els diners, perquè els distribueixen a la seva manera, perquè surten de relacions de violència o perquè guanyen en autoestima».⁶

Aquestes qüestions, que van més enllà de la metodologia, ens mostren també la importància de trobar mesures i mirades, que no siguin cegues al gènere, per a analitzar qüestions com la pobresa. És clau, en aquest sentit, que ens qüestionem el concepte mateix de pobresa, per a analitzar si reflecteix la complexitat d'una realitat vinculada per múltiples desigualtats.

Pobresa més enllà dels diners

Al llarg de les darreres dècades, el concepte «pobresa» ha anat patint una important evolució. Des de perspectives unidimensionals i quantitatives, principalment centrades en la qüestió monetària —renda, ingressos o capacitat de consum—, s'ha anat passant a aproximacions

més holístiques que, juntament amb les privacions materials derivades d'un determinat nivell d'ingressos o renda, aborden la dificultat d'accés a altres factors no materials, que poden anar des de la pròpia percepció subjectiva de la pobresa fins a les relacions de poder o la vulnerabilitat.⁷ Aquesta darrera visió aposta per una mirada a la pobresa com a fenomen multidimensional, determinat no només pels recursos disponibles sinó sobretot per les capacitats que les persones tenen per poder gestionar aquests recursos.

Tot i l'evolució i la generació d'un cert consens en el món acadèmic envers aquesta mirada multidimensional, un dels indicadors més habituals quan es parla de pobresa és encara la taxa de risc de pobresa, que mesura el percentatge de persones que en un territori determinat viuen per sota del llindar de la pobresa, que se situa en el 60% de la renda mitjana en aquell territori. Un indicador que, més enllà de circumscriure una realitat prou complexa com és la

pobresa quan a l'accés a recursos econòmics, com ja s'ha constatat, té importants mancances a l'hora de mostrar-nos la realitat des d'un punt de vista de gènere.

Si partim, doncs, d'una concepció multidimensional de la pobresa, podem definir-la no només com l'absència de diners, sinó com l'absència de recursos —monetaris, materials i no materials— i de capacitats suficients per cobrir les necessitats que ens permeten assolir un determinat nivell de benestar.⁸ Hi ha múltiples determinants o factors que condicionen la disposició d'aquests recursos i capacitats en una manera justa, per assolir una vida digna, i aquests varien d'una societat a una altra i d'un context a un altre.

Aquesta mirada multidimensional al fenomen de la pobresa sorgeix en bona mesura per la necessitat de dotar de perspectiva de gènere l'anàlisi dels processos d'empobriment. Aquesta necessitat es fonamenta en el fet que «les experiències de la pobresa i l'exclusió estan travessades

6 PÉREZ-OROZCO, *Subversión feminista de la Economía*.

7 CHANT, «The 'Engendering' of Poverty Analysis in Developing Regions: Progress Since the United Nations Decade For Women, and Priorities for the Future».

8 DE LA FUENTE, «La pobresa amb perspectiva de gènere: Conceptes, indicadors i situació a Catalunya».

En la mesura que limitem el concepte de pobresa en l'àmbit del treball remunerat i invisibilitzem altres desigualtats com ara la distribució del treball no remunerat de cures

per les desigualtats que es produeixen entre homes i dones». ⁹ Aquesta caracterització de la pobresa com un fenomen no neutral des del punt de vista de gènere, es vincula a múltiples determinants. Cal destacar-ne òbviament el desigual accés als recursos, sobretot econòmics, però és important que el concepte no es limiti a aquests. En la mesura que limitem el concepte de pobresa a l'accés a recursos econòmics, limitem també les accions i polítiques per a millorar l'accés a aquests recursos econòmics, centrant-les sobretot en l'àmbit del treball remunerat, i invisibilitzant així altres desigualtats com ara la distribució del treball no remunerat de cures i reproducció, o el desigual accés a altres recursos no materials com el temps o la seguretat.

Per a Natàlia Rosetti, la desigualtat de gènere que es produeix en l'esfera de la pobresa i l'exclusió social és substancial no només al sistema patriarcal, sinó al sistema econòmic capitalista, que atorga una centralitat gairebé absoluta a l'economia de

mercat, atribuint valors desiguals a les aportacions d'homes i dones, i considerant de forma diferenciada els treballs necessaris per a la subsistència no només de la societat sinó del mateix sistema econòmic. «Mentre s'amaga i es menysté el treball reproductiu i de cura, predominantment fet per dones, el treball remunerat és l'únic valorat i que atorga 'sentit vital' i inclusió social a les persones». ¹⁰

És per això que afirmem que la feminització de la pobresa es refereix, en aquest sentit, tant a l'impacte diferenciat del procés d'empobriement entre homes i dones, com a les causes i determinants d'aquest procés. Independentment de si el grau d'incidència de la pobresa és major o menor que en els homes, es posa l'èmfasi en les causes o condicionants d'aquesta pobresa, i la vinculació que tenen amb les relacions de gènere: s'és pobre pel fet de ser dona. En aquest sentit l'experiència de la pobresa i l'exclusió està condicionada per les identitats de gènere, la qual cosa té relació amb la divisió

sexual del treball i les condicions diferenciades de treball entre homes i dones.

Feminització de la pobresa i crisi econòmica

Partim de la hipòtesis que, des de les dues perspectives al voltant de la feminització de la pobresa, aquest fenomen s'estaria donant en el nostre entorn, de forma més intensa, a partir de la crisi econòmica i de les transformacions que aquesta ha suposat en el treball, tant remunerat com no remunerat. Dones i homes patim de forma diferenciada tant els impactes de la conjuntura econòmica com de les retallades socials que s'han aplicat per fer-hi front, i per tant aquesta té una incidència diferenciada en els nivells de pobresa d'homes i dones. Així mateix, per entendre l'origen d'aquest impacte diferenciat de la crisi en homes i dones és clau parar atenció a factors com ara la posició diferenciada i desigual en l'accés als recursos econòmics —sobretot a través del treball remunerat, però també a les prestacions de l'estat, la terra, els recursos naturals o el crèdit— així com les desigualtats en el repartiment de

⁹ ROSETTI, «El concepte d'exclusió social: enfocaments, perspectiva de gènere i polítiques d'inclusió».

¹⁰ ROSETTI, «El concepte d'exclusió social: enfocaments, perspectiva de gènere i polítiques d'inclusió».

La desigualtat de gènere que es produeix en l'esfera de la pobresa i l'exclusió social és consubstancial no només al sistema patriarcal, sinó al sistema econòmic capitalista

temps i treballs o en l'accés als espais de poder, sobretot econòmics. Aquests factors són estructurals al sistema econòmic capitalista, i constituïrien causes sistèmiques d'aquest procés de feminització de la pobresa que s'aguditza amb la crisi econòmica.

En definitiva, podem afirmar que el fort impacte de la crisi econòmica tant en el mercat laboral com en altres aspectes de la realitat socioeconòmica al nostre país no és neutre al gènere, com, des d'una perspectiva interseccional, tampoc ho és a altres factors com la classe social, el nivell de renda, l'origen, l'edat o l'opció sexual. Les polítiques públiques que s'han adoptat per a fer front a aquesta crisi, estructurades al voltant de la proposta neoliberal de les polítiques de retallades, han tingut un impacte que, sense cap tipus de dubte, té una important dimensió de gènere.

Des del feminisme es repeteix sovint que les dones ja estàvem en crisi abans de l'esclat de la crisi econòmica, però resulta evident que els seus impactes han aprofundit les desigualtats de gènere i agreujat la crisi de cures; les quals, val a dir, ja venien de lluny. Amaia Pérez Orozco,

ho resumeix clarament i concisa: «la crisi provoca retallades de les polítiques d'igualtat i incrementa la desigualtat i el deute amb les dones, que sostenen la vida a través dels treballs de cura i no remunerats».¹¹

La prioritat del pagament del deute i els seus interessos, sacralitzada a la Constitució espanyola des de 2012, es fa clarament en detriment dels drets socials. L'aplicació de retallades no només significa una pèrdua de drets socials i un augment de l'empobriment i les desigualtats, sinó també una intensificació de la càrrega del treball de cures i reproducció que assumeixen fonamentalment les dones. Davant retallades i privatitzacions, són les cuidadores les que assumeixen aquelles responsabilitats que abans assumia l'estat.

Les retallades en els pressupostos públics s'han concentrat a més en sectors professionalment feminitzats. Així, mentre durant la fase inicial de la crisi s'ha produït una major pèrdua de llocs de treball entre la població masculina, especi-

alment per l'impacte de la crisi en el sector de la construcció i, en menor mesura, de la indústria, com més s'allarga la crisi més està impactant en el sector serveis, especialment en els serveis bàsics —salut, educació, serveis socials, serveis de cures...—; un sector altament feminitzat.

Aquest fet provoca, a més, una «feminització» de les condicions de treball per a tothom, és a dir, un augment de la parcialitat i la temporalitat, així com un decreixement dels salaris també per als homes. Les convergències, quan es donen, no suposen una millora de la situació laboral de les dones, sinó per un empitjorament de la situació dels homes.

L'incompliment per part de l'Estat espanyol quant al finançament de la Llei de dependència del 2007, molt vinculat amb el deute i la prioritització del seu pagament per sobre de les inversions socials, juntament amb la reducció d'ingressos familiars —per la congelació i reducció de salaris reals—, implica un increment de tasques de cures a càrrec especialment de les dones, així com un augment del número de dones cuidadores que

11 PÉREZ-OROZCO, «Feminización de la pobreza. Mujeres y recursos económicos».

La relació amb el món laboral és clau per entendre els factors d'empobriment i, en especial, de la feminització de la pobresa

deixen de percebre la prestació per ser responsables de la cura d'una persona dependent.

Altres mesures fiscals —la congelació del salari mínim, la reforma regressiva de l'IRPF, l'augment de l'IVA, l'aplaçament de les millores de pensions de viudetat, o la congelació de pensions no contributives— deixen també a les dones en un context de major vulnerabilitat. Una situació que es veu clara en el cas de les persones que reben pensions contributives. Com veiem abans, les pensions contributives que reben els homes són de mitjana un 59% superior a les de les dones, un 57,7% en el cas de les pensions de jubilació. Una congelació d'aquestes pensions té clarament un impacte molt més fort sobre les dones i sobre la seva vulnerabilitat davant del risc de pobresa.

Històricament, de les crisis se surt amb una major desigualtat de gènere, ja que es produeix una major intensificació del treball de les dones —remunerat i, especialment, no remunerat—; una major precarització del treball remunerat femení; una més ràpida recuperació del

treball remunerat masculí després de la crisi; o retrocessos en els avenços en igualtat aconseguits en èpoques de progrés —regulació, polítiques d'igualtat i regles del joc.¹² Aquest impacte, però, no és pas immediat, i en el cas de l'actual crisi econòmica podia semblar que en un inici aquesta tenia un major impacte sobre la població masculina, degut a la forta afectació al sector de la construcció, altament masculinitzat. Cal, doncs, una mirada més de llarg termini per tal de valorar l'impacte de gènere real de la crisi. I és ara, deu anys després de l'esclat del seu esclat, que comencem a veure aquesta realitat.

Resulta evident que la relació amb el món laboral és clau per entendre els factors d'empobriment i, en especial, de la feminització de la pobresa. En el nostre entorn laboral les diferències entre homes i dones s'han manifestat tradicionalment en una persistent bretxa en les taxes d'ocupació i atur: en un major pes del treball a temps parcial entre les dones i dels contractes de caràcter temporal en

l'ocupació femenina; en la discriminació salarial de les dones —el que es coneix com a bretxa salarial— i en una important segregació d'aquestes en ocupacions de menor remuneració que els treballs masculinitzats.

Però la desigualtat va més enllà de la dimensió monetària. Les condicions laborals, o el fet de tenir o no una feina remunerada, tenen impacte en altres dimensions que vinculem amb la pobresa com ara l'estat de salut, l'autonomia, la seguretat —no només la que dona tenir una estabilitat d'ingressos per salari, sinó també de rebre prestacions de l'estat o de poder fer plans de vida de cara al futur—, la sobrecàrrega de treball —per acumulació del treball remunerat i el no remunerat—, l'existència de connexions i relacions socials, o la possibilitat de fer vacances o de disposar de temps d'oci...

Conclusions

Com hem exposat, les dades mostren una situació molt desigual en el mercat laboral, que deriva en un impacte diferenciat en els processos d'empobriment d'homes i dones.

¹² GALVEZ i RODRIGUEZ, «La desigualdad de género en las crisis económicas».

L'anàlisi dels impactes de la crisi des d'una perspectiva de gènere demostra fins a quin punt és rellevant adreçar qüestions com l'empobriment de la població amb lents addicionals

Però el procés de feminització de la pobresa en el marc de la crisi econòmica estaria relacionat no només a la menor disponibilitat d'un seguit de recursos —fonamentalment treball remunerat, salari i prestacions de l'estat—, sinó també amb l'increment de la situació de dependència, d'inseguretat i de vulnerabilitat respecte a la capacitat de disposar i gestionar d'aquests recursos. En aquest sentit, tant els canvis en el mercat laboral com l'impacte de les polítiques de retallades adoptades per diferents governs impliquen un increment de les tasques de cura i reproducció, en substitució dels serveis públics i la privatització de la cura com a estratègia de fons per les polítiques de retallades.¹³

L'anàlisi dels impactes de la crisi des d'una perspectiva de gènere demostra fins a quin punt és rellevant adreçar qüestions com l'empobriment de la població amb lents addicionals. Malgrat que els indicadors utilitzats amb més freqüència —com el del risc de pobresa o l'evolució de l'atur en els primers anys de la crisi— no

ens mostrin un procés evident de «feminització de la pobresa» des d'un punt de vista quantitatiu —augment de la pobresa femenina respecte a la masculina—, quan aprofundim en indicadors més sensibles constatem que milers de dones en el nostre context viuen, arran de la crisi econòmica, una major precarització de les condicions d'ocupació i una intensificació del treball no remunerat. Aprendre a mirar les desigualtats de gènere i el fet que aquesta mirada formi part d'un coneixement quotidià per part de la societat en general, implica valorar si les definicions i els indicadors existents són útils per a analitzar el risc diferencial d'homes i dones en la pobresa o l'exclusió social. ■

13 ROSETTI, «El concepte d'exclusió social: enfocaments, perspectiva de gènere i polítiques d'inclusió».

■ Bibliografia

BELZUNEGUI, Angel, i BRUNET, Ignasi.

«Los lugares sociales de la pobreza».

A BELZUNEGUI, Angel, (coord.).

La socialización de la pobreza en España: género, edad y trabajo en los riesgos frente a la pobreza. Barcelona: Icaria editorial, 2009.

BRUNET, Ignasi; VALLS, Francesc;

i BELZUNEGUI, Angel. «Pobresa femenina: pobresa amagada? Una anàlisi del risc de pobresa per raó de gènere en diferents períodes del cicle vital». A *Revista internacional de Organizaciones*, núm. 3, p. 91-110, 2009.

BELZUNEGUI, Angel; VALLS, Francesc.

«L'ocultació de la qüestió del gènere en les estadístiques sobre pobresa». A *Barcelona Societat*, núm 21. Ajuntament de Barcelona, 2017.

CAMBRA DE COMERÇ DE BARCELONA.

«Indicador d'igualtat de gènere de Catalunya. Informe de resultats 2015 i 2005». Observatori Dona, Empresa i Economia, 2016.

CHANT, Sylvia. «The 'Engendering' of Poverty Analysis in Developing Regions: Progress Since the United Nations Decade For Women, and Priorities for the Future». A *New Working Paper Series*, núm. 11, London School of Economics, Gender Institute, 2003.

CHANT, Sylvia. «Re-thinking the "feminization of poverty" in relation to aggregate gender indices». A *Journal of human development*, núm.7 (2), p. 201-220, 2006.

COMISSIONS OBRERES. «Informe Bretxa Salarial». Secretaria de la Dona de CCOO de Catalunya, 2015.

DE LA FUENTE, Maria (et al). «La pobresa amb perspectiva de gènere: Conceptes, indicadors i situació a Catalunya» [en línia]. A *Comissions Obreres*, 25 de febrer del 2017. Disponible a: <www.ccoo.cat>.

GÁLVEZ, Lina, i RODRÍGUEZ, Paula.

«La desigualdad de género en las crisis económicas». A *Investigaciones Feministas*, vol 2, p.113-132, 2012.

GENERALITAT DE CATALUNYA. «La situació de desigualtat salarial a Catalunya entre homes i dones» [en línia]. A *Departament de Treball, Afers Socials i Famílies; Observatori del Treball i Model Productiu*, 13 de febrer del 2017. Disponible a: <www.observatorit treball.gencat.cat>.

IDESCAT. *Enquesta de les condicions de vida* [en línia]. Disponible a: <www.idescat.cat>.

PÉREZ-OROZCO, Amaia. «Feminización de la pobreza. Mujeres y recursos económicos». A *Materiales de reflexión CGT*, núm 3, 2003.

PÉREZ-OROZCO, Amaia. *Subversión feminista de la Economía*. Madrid: Traficantes de Sueños, 2014.

ROVIRA, Elisenda. «La feminització de la pobresa. Reivindicant una mirada de gènere». A *Debats Catalunya Social – Propostes des del Tercer Sector*, núm 46, 2016.

ROSETTI, Natalia. «El concepte d'exclusió social: enfocaments, perspectiva de gènere

i polítiques d'inclusió». A DE LA FUENTE, Maria (coord). *Exclusió social i gènere als municipis: Transversalitat, interseccionalitat i empoderament*. Col·lecció Grana, núm. 34. Barcelona: Institut de Ciències Polítiques i Socials, 2016.

ROSETTI, Natalia. «Exclusió social, polítiques d'inclusió i desigualtats de gènere». A *Barcelona Societat*, núm. 21, 2017.

UNIÓ GENERAL DE TREBALLADORS. «Bretxa salarial de gènere a Catalunya als sectors públic i privat. Determinants i propostes» [en línia]. Unió General de Treballadors, febrer del 2017. Disponible a: <www.ugt.cat>.

VALLS Francesc i BELZUNEGUI, Ángel.

La pobreza en España desde una perspectiva de género. VII Informe sobre Exclusión y desarrollo social en España 2014. Madrid: Caritas Española editores, 2014.

FUNDACIÓ JOSEP IRLA

BIOGRAFIES POLÍTIQUES

ENRIQUETA GALLINAT
UNA REPUBLICANA BARCELONINA DEL SEGLE XX
JOSEP MARIA TUBAU I GALLINAT

MARIA DOLORS BARGALLÓ
FEMINISTA I PROPAGANDISTA D'ESQUERRA
BETSAÏE GARCIA

JOSEP ABRIL
ALCALDE DE MATARÓ AFUSELLAT PEL FRANQUISME
MARGARIDA COLOMER

AURORA BERTRANA
UN ESPERIT LLIURE I COMPROMÉS

www.irla.cat/publicacions

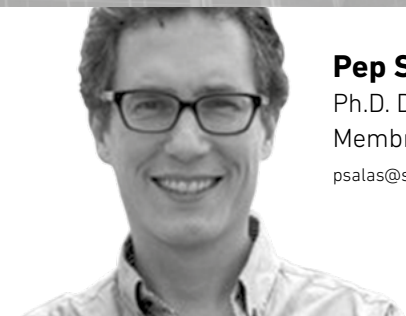

full de càlcul

Catalunya davant el repte de la transició energètica

vista prèvia >

L'avenç de les energies renovables ja no és un objectiu futurista o llunyà sinó que forma part del nostre present. Però aquest present encara no ha abraçat tot el potencial que aquests tipus d'energies poden oferir a la societat. Cal determinació per tal que l'inici d'un canvi energètic esdevingui una prioritat. Un canvi energètic que impulsi nous sectors econòmics, sigui respectuós amb el clima i reporti beneficis a la ciutadania i a les empreses.

Pep Salas

Ph.D. Dir.SmartGrid.cat

Membre del consell assessor de desenvolupament sostenible

psalas@smartgrid.cat

L'acord de París durant la Conferència Internacional sobre el Canvi Climàtic de les Nacions Unides (COP21) el novembre de 2016 ha significat un abans i un després en les polítiques orientades a reduir les emissions de gasos d'efecte hivernacle. Pendent de veure en quina mesura s'acaba implementant —és més un punt de partida que d'arribada—, l'acord planteja un objectiu de 2°C d'increment màxim de la temperatura mitjana del planeta i desitja no superar 1,5°C a finals del segle XXI. Tant o més rellevant és, però, la reunió del G7 a Alemanya sis mesos abans de la COP 21, ja que les set potències mundials van acordar deixar d'utilitzar combustibles fòssils pel mateix horitzó temporal. Aquestes decisions, i malgrat les dificultats dels darrers mesos per fer-ho executiu en alguns països, com als EUA, han canviat de manera irreversible el debat energètic a la UE: ja no es discuteix entre combustibles fòssils o renovables, sinó com i a quina velocitat hem de fer el canvi. Centralitzat i/o distribuït? Amb nuclear o sense? Electrificació i eficiència energètica? Per al 2030? Per al 2050? Per a finals de segle? Seria desitjable, doncs, que el debat social i polític a Catalunya se

centri en com fer possible la transició energètica al nostre territori, entenent que es tracta d'una oportunitat de modernització del país i dels diferents sectors econòmics que ens interpel·la a prendre'ns-ho molt seriosament.

El present article aporta informació de context per entendre la situació actual i apunta cap a algunes vies d'actuació a Catalunya, posant de relleu la importància en la presa de decisions i l'alineació dels diferents agents que requereix el moment actual.

Escenaris i tendències de transició energètica

La Comissió d'Experts sobre escenaris de Transició Energètica 2030 a l'Estat espanyol ha fet públic aquest 2018 un informe que marca les línies a seguir per encarar un procés de descarbonització.¹ Aquest informe ha abordat els aspectes cabdals que tota transició energètica ha de

considerar. No es tracta de predir el futur, sinó d'estudiar quines opcions existeixen d'acord amb els objectius a complir, quin impacte tenen els escenaris davant diferents variables i quines accions —moltes d'elles de caràcter econòmic, com ara la fiscalitat del CO₂, la inversió a llarg termini, costos de la xarxa elèctrica...— poden ajudar a assolir aquests objectius.

Com a punt de partida, s'utilitzen els escenaris previstos per la European Network of Transmission System Operators [Associació Europea d'Operadors Elèctrics] (ENTSOE-E) —que en el cas de l'Estat és Red Eléctrica de España (REE).² Es caracteritza per ser molt ambiciós amb la penetració d'energies renovables, posant èmfasi en una generació renovable repartida arreu del territori, afavorint l'autoconsum, l'emmagatzemament i un rol més actiu dels consumidors.

Per altra banda, també s'han de considerar els objectius energètics i ambientals a l'Estat espanyol per

1 MINISTERIO ENERGIA, TURISMO Y AGENDA DIGITAL, «Informe de la Comisión de Expertos de Transición Energética. Análisis y Escenarios para la Descarbonización».

2 EUROPEAN NETWORK OF TRANSMISSION SYSTEMS OPERATORS, «Ten Year Network Development Plan».

A l'Estat espanyol l'energia elèctrica no arriba a representar ni el 30% del consum final d'energia. La resta correspon a combustibles fòssils

l'horitzó 2030, que venen fixats per la UE. Aquests objectius tindran una especial rellevància a l'hora de dissenyar el procés de transició energètica, ja que haurà de permetre assolir-los simultàniament:

- Reducció de les emissions de gasos d'efecte hivernacle en un 40% respecte als valors de 1990 —repartit en objectius específics per a cada estat membre. En el cas de l'Estat, un 26% sectors difusos —transport i climatització— i un 43% en els sotmesos al sistema de comerç de drets d'emissió —generació electricitat, ciment, vidre, paper...
- Percentatge de penetració d'energies renovables en el consum final d'energia del 32%.
- Millora del 30% de l'eficiència energètica, mesurada com estalvi sobre el consum d'energia primària estimat al 2007 que hi hauria al 2030.

Per a la construcció dels diferents escenaris i tendències a 2030 fins a assolir els objectius energètics i ambientals s'estableixen una sèrie

de supòsits sobre com serà l'oferta de generació i la demanda elèctrica, així com possibles alternatives, tal com s'observa a la taula 1:

- Generació Nuclear: s'analitza des del manteniment del parc actual, fins a un tancament parcial o de la totalitat de centrals a l'Estat. En cap cas hi ha problemes tècnics de subministrament.
- Renewable: creixement molt important de la solar fotovoltaica —dels 4.431 MW actuals a 47.150 MW— i l'eòlica —dels 22.863 MW actuals a 31.000 MW—, principalment. D'aquesta manera, en hores diürnes, la pràctica totalitat de l'energia elèctrica consumida a l'Estat podria ser d'origen solar al 2030.
- El creixement mitjà anual acumulatiu de la demanda és de l'1,2%, fet que condueix a una demanda final al voltant de 296 TWh,³ davant els 253 TWh actuals —en l'àmbit peninsular. Aquest valor s'hi arriba amb un

³ Terawatt hora. Per a més informació: <ca.wikipedia.org/wiki/Quilowatt_hora>.

esforç moderat d'eficiència energètica i un impuls d'electrificació de sectors tradicionalment no elèctrics, com ara el de mobilitat i el de climatització.

- Es considera la instal·lació de bateries —afegit al potencial de gestió dels vehicles elèctrics i al bombeig hidràulic— com a element important per l'operació del sistema, sobretot en combinar-ho amb les renovables.

Cal tenir en compte, però, que l'energia elèctrica no arriba a representar ni el 30% del consum final d'energia. La resta correspon a combustibles fòssils. Per tant, per assolir l'objectiu del 32% d'energia renovable en el 2030, s'ha de donar, en paral·lel a l'entrada massiva de renovables, una reducció significativa del consum i a la vegada electrificació dels sectors econòmics tradicionalment no elèctrics, com la mobilitat —vehicle elèctric, transport públic...— i climatització —aïllament d'edificis, bombes de calor...

El resultat d'aquest informe permet traçar unes línies generals que ajudaran l'Estat espanyol a

A Catalunya, substituir l'energia nuclear per cicles combinats implica augmentar un 25% les emissions de CO₂, i la seva substitució va lligada a l'entrada massiva d'energies renovables

Taula 1
Resultats d'oferta i demanda d'energia elèctrica previst per l'informe de la Comissió d'Experts al 2030

ESCENARI «GENERACIÓ DISTRIBUÏDA»	
Demanda (TWh)	296
Demanda punta (MW)	48.652
Grau d'electrificació	
Transport (Vehicle Elèctric)	2.400.000
Climatització (bombes de calor)	1.200.000
Nivell d'eficiència	
ALTA	
Capacitat instal·lada a Espanya (MW)	149.439
Nuclear	7.117
Carbó	847
Cicle combinat	24.560
Hidràulica (+bombament)	23.050
Eòlica	31.000
Solar FV	47.150
Termosolar	2.300
Resta RES	2.550
Cogeneració i altres	8.500
Bateries	2.358
Preu CO ₂ (€/tona)	50
NTC (MW)	
ES-FR	5.000
ES-PT	4.200/3.500

Font: Informe de la Comisión de Expertos para la Transición Energética 2030.

millorar els nivells d'emissions i renovables a partir d'un canvi dràstic del model energètic amb les renovables com a clar guanyador. Tanmateix, la paradoxa és que

els escenaris descrits són insuficients per complir amb els objectius vinculants del 32% de renovables en el consum final d'energia aprovat per la UE.

Objectius energètics i d'emissions pel 2030 a Catalunya

Els objectius energètics i d'emissions actuals per a Catalunya estan fixats per la Llei 16/2017 del Canvi Climàtic⁴ aprovada pel Parlament de Catalunya i el Pacte Nacional per la Transició Energètica (PNTE).⁵ Aquests textos apunten a unes fites concretes, les més destacades són:

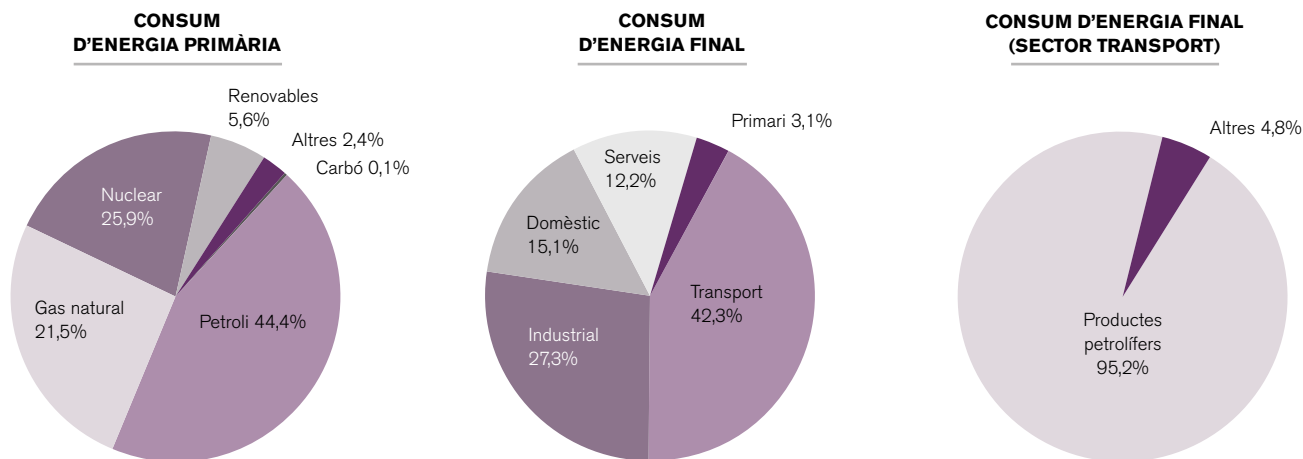
- Reduccions d'emissions de gasos d'efecte hivernacle (CO₂) a partir dels valors del 1990, al 40% el 2030, 65% el 2040 i 100% el 2050, tal com indica la Llei del Canvi Climàtic. Reducció d'emissions difuses del 32% el 2030 respecte al 2005.
- Tancament de les nuclears el 2027 —cal tenir en compte que substituir en termes d'energia aquella d'origen nuclear per cicles combinats implicaria augmentar quasi un 25% les emissions de CO₂ a Catalunya.

4 PARLAMENT DE CATALUNYA, Llei 16/2017 del Canvi Climàtic.
5 INSTITUT CATALÀ D'ENERGIA, «Pacte Nacional per a la Transició Energètica».

En matèria energètica Catalunya té una alta dependència d'importació d'energia primària fòssil, un 66%, i nuclear, un 25%

Gràfic 1

Estructura energètica a Catalunya (2016)

Font: Pacte Nacional per a la Transició Energètica.

- Aconseguir el 27% del consum d'energia final amb renovables al 2030 —segons el PNTE— i arribar al 50% del sistema elèctric d'origen renovable el 2030, tal com indica la Llei del Canvi Climàtic.
- Treballar amb el preu tona de CO₂ a 30€ el 2025.
- El Pacte Nacional per a la Transició Energètica assumeix els objectius de la UE en termes de reducció de demanda, del 30% pel 2030.

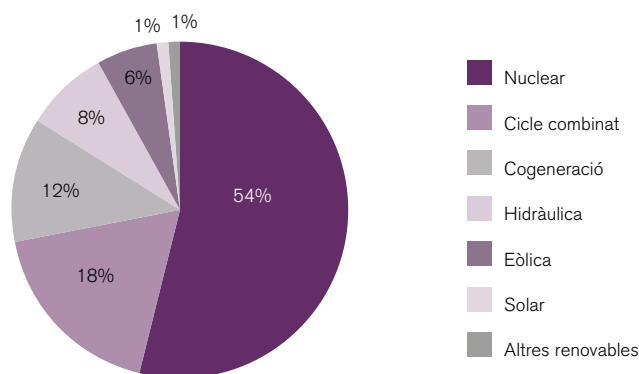
- Aconseguir que en l'àmbit de la mobilitat, el 30% dels vehicles nous siguin elèctrics el 2025.
- Objectiu prioritari: Generació Distribuïda. Instal·lacions de generació a prop dels llocs de consum, emmagatzematge i gestió de la demanda.
- Paper actiu del consumidor en la transició energètica per poder participar dels diferents mercats energètics, augmentar la competència i baixar els costos energètics.

Per posar en context aquests objectius cal tenir en compte les particularitats en matèria energètica que té Catalunya. D'entrada, el nostre país té una alta dependència d'importació d'energia primària fòssil (66%) i nuclear (26%). En aquest sentit cal destacar que som un país altament nuclearitzat, amb més del 50% de la generació elèctrica provinent d'aquesta energia, fet que ens situa com uns dels països a nivell mundial amb més contribució relativa.

Catalunya és un país altament nuclearitzat, amb més del 50% de la generació elèctrica provinent d'aquesta energia

Gràfic 2

Generació elèctrica a Catalunya (2017)

Font: Red Eléctrica de España

El nivell d'implementació d'energies renovables és del 5,6% de l'energia primària —17% sobre energia final—, i d'aquest, el 50% prové de la potència hidràulica de les conques pirenaïques. Aquest valor és una dada molt dolenta i insuficient i que en termes percentuals és menys de la meitat que la mitjana de l'Estat espanyol. Els motius històrics que han portat a aquesta situació han sigut una feble aposta per part dels poders públics del país, combinat amb les dificultats orogràfiques, socials i territorials per la ubicació

de plantes de generació renovable. Situació que, sens dubte, ha començat a canviar els darrers anys, malgrat no veure'n encara els resultats. Així mateix, Catalunya té uns sectors consumidors poc electrificats: el transport representa el 42,3% del consum final d'energia, clima en sector residencial i consum tèrmic en indústria. En relació al nivell d'interconnexió amb l'Estat francès i espanyol, cal destacar que és molt elevat, fet que esdevé un factor de flexibilitat important. Finalment,

apuntar que el consum està fortament localitzat en les àrees metropolitanes i industrials de Barcelona i Tarragona.

Transició energètica a Catalunya 2030: reptes i oportunitats.

Podem concloure de l'apartat anterior que Catalunya té actualment una matriu energètica sensiblement diferent a la que té el conjunt de l'Estat espanyol —i molt més similar a la de l'Estat francès—, que mostra clarament un punt de partida més endarrerit i una intensitat del canvi més elevada, amb el repte específic de substituir l'energia d'origen nuclear amb energies renovables i la gestió de la demanda. Per aquest motiu, moltes de les indicacions que serien vàlides per a l'Estat a l'hora de complir amb els objectius de descarbonització en el conjunt de l'Estat, deixen Catalunya fora de joc. Aquest factor s'ha de tenir molt present en l'actual moment polític del país, atès que no tenim competències polítiques en matèria energètica, i en canvi tenim una clara i manifesta necessitat de fer la transició energètica adaptada a la nostra realitat social, econòmica i ecològica.

La transició a les energies renovables ha de tenir com a prioritat entrar en els sectors tradicionalment no elèctrics per fer-los més eficients i canviar la tecnologia energètica des del combustible a l'electricitat

Concretament es poden identificar els següents reptes que són, alhora, oportunitats:

Eficiència energètica i electrificació en sectors difusos

El sector elèctric representa actualment menys d'un terç del total d'energia final. Aquest fet és cabdal per entendre que la transició a les energies renovables ha de tenir com a prioritat entrar en els sectors tradicionalment no elèctrics en una doble direcció: fer-los més eficients i canviar la tecnologia energètica des del combustible —quan no sigui renovable— a l'electricitat, de manera que serà més fàcil i econòmica la penetració d'energies renovables.

- Climatització: tant el sector residencial com el terciari, els sistemes de clima tenen un alt impacte en el consum final d'energia. No només estem parlant de mesures passives, com ara l'aïllament de les façanes, sinó el canvi de tecnologia —els sistemes d'aerotèrmia, bombes de calor i control de temperatura dinàmic segons condicions d'ús. L'ús de combustibles renovables, com ara la

biomassa, s'ha de fer amb estrictes criteris de qualitat que no empitjorin la qualitat de l'aire.

- Calor industrial: molts processos industrials són grans consumidors d'energia tèrmica. Són activitats com ara la indústria del paper, les cimiteres, el vidre o la ceràmica tradicionalment grans emissors de CO₂. Aquestes participen del mercat de les emissions de CO₂ per compensar el seu efecte. El preu de la tona de CO₂ és cabdal per a la seva competitivitat i continuïtat de l'activitat a Catalunya. Per tant, ja no només per motius ambientals, que també, sinó per raons econòmiques cal plantejar canvis de tecnologia i de combustible en la direcció de la descarbonització.

- Transport de persones i mercaderies: és el gran responsable de les emissions de CO₂ i altres partícules tòxiques a l'aire que respirem. Per tant, la seva descarbonització persegueix un doble objectiu: ambiental i de salut. Respecte el transport de les persones, caldrà avançar cap a reducció de trajectes, sistemes intermodals basats en transport públic i mobilitat elèctrica, així com

la promoció de la bicicleta i els desplaçaments a peu. Respecte a les mercaderies, un país netament exportador com Catalunya necessita electrificar-les construint corredors cap a Europa i cap als ports francs. És una acció sobre el transport pesat que a curt termini pot passar pel gas natural com a tecnologia de transició —com ja està passant amb el transport marítim i de creuers. Respecte al transport lleuger, sovint relacionat amb lliuraments de mercaderies dins les ciutats, la solució més raonable és electrificar les flotes de distribució, facilitant la infraestructura de recàrrega i un finançament adequat.

Escenaris de penetració d'energies renovables

El debat en aquesta matèria està entre si les energies renovables estan instal·lades en el territori —i, per tant, en capturem la inversió i tenim l'actiu al país—, o les importem de terceres regions —de l'Aragó i el sud de la península, principalment— a partir d'una potent infraestructura de transport elèctric. Si l'opció passa per aprofitar l'oportunitat i generar

A Catalunya el debat està entre si les energies renovables es tenen instal·lades al territori, o s'importen de terceres regions a partir d'una potent infraestructura de transport elèctric amb alt impacte

localment, caldrà una estratègia que combini les diferents tipologies d'instal·lacions, com per exemple:

- Centralitzades: Catalunya té unes condicions orogràfiques i socials que dificulten la promoció de grans parcs solars o eòlics —com sí passa en altres àrees de la Península i que aprofiten al màxim les economies d'escala. L'ocupació intensiva de territori d'aquests projectes assenyalen processos complexos de tramitació i de negociació amb els agents que en dificulten la seva concreció a Catalunya en l'horitzó 2030.
- Descentralitzades: És un dels grans filons i oportunitats. Catalunya, amb quasi 950 municipis i molts d'ells de poca població, té l'oportunitat de desenvolupar una acció coordinada de base municipal amb instal·lacions de fins a 50MW repartides per cada comarca. Agregant-les totes permet assolir una massa crítica gens menyspreable. Per exemple, 1MW fotovoltaic per poble, que representa aproximadament una hectàrea i mitja, implicaria 1GW de potència solar i una inversió directa de quasi 1.000M€. Aquest tipus de

projectes han de ser capaços de captar inversió privada i de promoure la participació dels ciutadans i empreses del territori.

- Distribuïdes: Finalment hi ha la modalitat d'apropar al màxim la generació als llocs de consum, per exemple, amb l'autoconsum. És una modalitat tècnicament i administrativament senzilla que permet empoderar directament el consumidor per esdevenir una part activa del sistema elèctric. Aquesta modalitat permet la incorporació de bateries i del vehicle elèctric i està cridada a tenir un paper molt important a través de l'agregació d'aquests recursos energètics distribuïts, incloent la gestió de la demanda.⁶

Modernització de la xarxa elèctrica

Un altre dels elements clau per a la transició energètica és la modernització de la xarxa a través de la digitalització de la mateixa i la incorpo-

ració d'elements de monitorització i control que permetin l'operació de la xarxa amb un alt nivell de penetració de recursos distribuïts.

- Transport i Operació del sistema: la xarxa de transport elèctric la gestiona REE qui també té les competències d'operador del sistema. Aquest fet li confereix un rol clau en la gestió i optimització de les xarxes elèctriques del futur, així com de les interconnexions amb Europa, ja que són els responsables que la demanda d'energia i l'oferta coincideixin en cada instant mantenint els criteris de qualitat i seguretat de subministrament. Un escenari amb alta penetració d'energies renovables intermitents requereix d'un operador del sistema amb capacitat de gestionar en temps real la variabilitat de consum i generació per assegurar la qualitat de subministrament, conjuntament amb l'operador de la xarxa de distribució i el consumidor que és qui podrà aportar serveis de flexibilitat.

- Distribució: la xarxa de distribució té un paper clau en la transició energètica. S'ha de convertir en

⁶ SALAS i CARRASCO, «Agregació de recursos energètics distribuïts. Obstacles i recomanacions per a un desenvolupament íntegre del mercat».

Actualment Catalunya té un marc competencial molt limitat que dificulta la capacitat per definir una estratègia pròpia de transició energètica

una xarxa elèctrica intel·ligent⁷ de transport d'energia i dades per absorbir i gestionar un elevat volum de recursos energètics distribuïts —renovables, bateries, gestió de la demanda. Per la qual cosa, no només ha de planificar-se des d'un punt de vista elèctric, sinó també concebre-la com un proveïdor de telecomunicacions.

Plataforma de dades de recursos distribuïts

Una de les bases de la transició energètica és la digitalització del sector. A la pràctica implica, entre d'altres, poder planificar, operar i optimitzar el sistema energètic a partir de la informació que en temps real es disposa de consums, recursos distribuïts, meteorologia, estat dels dispositius —per exemple, percentatge de càrrega de la bateria—, entre d'altres. Tota aquesta informació és la base de nous models de negoci que han de fer possible la transició energètica i, per aquest motiu és

fonamental que sigui facilitada de manera neutra als consumidors, protegint la privadesa i la protecció de dades i facilitant el seu ús per rebre serveis energètics.⁸

Marc legal

Actualment Catalunya té un marc competencial molt limitat que dificulta la capacitat per definir una estratègia pròpia de transició energètica. Per exemple, no disposa de capacitat política de planificació ni regulació energètica —el que evita poder tenir capacitat fiscal o poder definir els criteris de retribució de les activitats regulades. No disposa dels operadors clau —operador del sistema i l'operador del mercat— en el territori adaptats a les necessitats pròpies d'un model altament nuclearitzat —actualment s'opera amb una lògica de «node únic» a nivell de tot l'Estat. La conseqüència immediata d'aquesta situació és la incapacitat de coordinar una transició energètica integral i haver-se d'adaptar a condicions d'entorn no sempre favorables

—per exemple, les senyals de preus que promouen noves inversions en energies renovables.

Tot i aquest escenari advers es disposa de molts instruments a nivell català i local que es poden activar, com ho demostra l'estratègia Solarcat,⁹ que intenta fomentar la contractació d'energia per part de les institucions públiques, ja sigui la Generalitat, els ajuntaments o les diputacions, utilitzant contractes a llarg termini —el que es coneix com a Power Purchase Agreements (PPAs)— que permetrien la instal·lació de generació solar de forma significativa. Els ajuntaments poden introduir plans de transició energètica que els ajudin a emprendre les accions idònies en la generació d'energia renovable, en la mobilitat, l'eficiència energètica... unes accions que sovint té més sentit afrontar-les des de una perspectiva local, amb ambició global. Catalunya ha de prioritzar també participar en els debats a nivell Europeu —per exemple, a través del Parlament Europeu— per fer valdre els seus

7 Del terme anglès *Smart Grid*, que consisteix a dotar la xarxa de monitorització i automatització per a la seva operació i el seu control.

8 SALAS, «Accés a les dades de consum elèctric dels comptadors digitals i el seu ús».

9 INSTITUT CATALÀ DE L'ENERGIA, «SOLARCAT l'energia solar, pilar central de la transició energètica a Catalunya».

Un dels objectius de Catalunya, com qualsevol nació, ha de ser les plenes competències en matèria energètica, esdevenint una vindicació fonamental en qualsevol procés de sobirania

interessos i buscar-hi una interlocució directa, en part atès el seu posicionament geogràfic estratègic pels fluxos energètics i materials entre el Sud del Mediterrani i Europa.

Recomanacions per a la transició energètica a Catalunya

Per concloure aquest article a continuació es presenten un seguit de recomanacions per convertir els reptes en oportunitats. Es tracta de sis objectius, que malgrat no esgotar tot el ventall de possibilitats, són fonamentals per afrontar la transició energètica a Catalunya amb garanties:

1. Tenir plenes competències en matèria energètica —vindicació fonamental en qualsevol procés de sobirania. Esdevenir regió elèctrica pròpia amb capacitat normativa i reguladora. Fixar objectius vinculants de penetració d'energies renovables en consum final, d'eficiència sobre energia primària i de reducció d'emissions de gasos d'efecte hivernacle, desenvolupant la Llei de Canvi Climàtic i d'acord amb els estàndards més exigents de la UE, per fer-ne una oportunitat de modernització del país.

2. Actuar amb celeritat en generació renovable de base local, facilitant la conjura de tots els agents socials i econòmics del territori. Convertir-ho en un objectiu de país i liderar el procés de transició ecològica i econòmica, en coherència amb el model econòmic basat en la competitivitat de la petita i mitjana empresa a Catalunya.

3. Fer atractiu el finançament d'energies renovables per capturar inversió en l'horitzó 2030 a partir de simplificar els processos administratius de legalització dels projectes energètics. Concretament:

- a. Simplificació i agilització administrativa per reduir els terminis, la incertesa i els costos de transacció durant la tramitació de projectes.
- b. Participació activa d'agents locals per afavorir l'acceptació social de la infraestructura renovable en el territori, procurant conversió —pública-privada-persones.
- c. Adequació de la infraestructura elèctrica i de comunicacions amb un treball compartit amb els operadors de la xarxa que permeti planificar inversions i prioritzar-les.

d. Aportar senyals a llarg termini —objectius vinculants de generació, prohibició de vehicles dièsel, fiscalitat ambiental...— per augmentar la seguretat legal i el finançament dels projectes de generació renovables, com per exemple, a través de la compra d'energia pública amb acords bilaterals amb els generadors.

4. Augmentar la flexibilitat del sistema elèctric per la part de la demanda a partir de l'agregació de recursos energètics distribuïts com ara són l'autoconsum, l'emmagatzematge i la gestió de la demanda en els sectors industrial, terciari i residencial. Complementar-ho amb l'aprofitament al màxim possible de les centrals hidràuliques reversibles per aportar seguretat a l'operació del sistema.

5. Potenciar l'electrificació de l'economia prioritzant la climatització en els sectors residencial i terciari —aerotèrmia i bombes de calor— i en el transport de persones —posant el focus en el vehicle elèctric lleuger i en el transport públic— i mercaderies. Promoure la infraestructura necessària de recàrrega tant pública com privada. Utilitzar la capacitat fiscal per avançar cap a la descarbonització.

Cal la coordinació de tots els agents a Catalunya per fer de la necessitat de la transició energètica una oportunitat de modernització econòmica i social

6. Potenciar l'eficiència energètica en tots els sectors. Especial atenció a l'àmbit residencial —rehabilitació integral— aportant instruments financers innovadors per donar viabilitat a inversions a llarg termini —com model EuroPace,¹⁰ que s'està impulsant a Olot.

La diagnosi està feta. Els objectius a assolir estan marcats. Cal la coordinació de tots els agents a Catalunya per fer de la necessitat de la transició energètica una oportunitat de modernització econòmica i social. Un aspecte clau de sobirania real a la que cap nació del món hi pot renunciar. ■

■ Bibliografia

MINISTERIO ENERGÍA, TURISMO Y AGENDA DIGITAL. «Comisión de expertos de Transición Energética» [en línia]. Disponible a: <www6.mityc.es>.

EUROPEAN NETWORK OF TRANSMISSION SYSTEM OPERATORS. «Ten years network development plan» [en línia]. Disponible a: <www.tyndp.entsoe.eu>.

EUROPEAN NETWORK OF TRANSMISSION SYSTEM OPERATORS. «Ten years network development plan. Scenario Report 2018» [en línia]. Disponible a: <www.entsoe.eu>.

PARLAMENT DE CATALUNYA. «Llei 16/2017 del Canvi Climàtic» [en línia]. A *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* de l'1 d'agost del 2017. Disponible a: <www.canviclimatic.gencat.cat>.

INSTITUT CATALÀ D'ENERGIA. «Pacte Nacional per la Transició Energètica» [en línia]. Disponible a: <www.icaen.gencat.cat>.

INSTITUT CATALÀ DE L'ENERGIA. «SOLARCAT l'energia solar, pilar central de la transició energètica a Catalunya» [en línia]. Disponible a: <www.icaen.gencat.cat>.

AJUNTAMENT DE BARCELONA. «Pla de l'Energia, Canvi Climàtic i Qualitat de l'Aire de Barcelona 2011-2020» [en línia]. Disponible a: <www.ajuntament.barcelona.cat>.

AJUNTAMENT DE RUBÍ. «Rubí brilla» [en línia]. Disponible a: <www.rubi.cat>.

RED ELECTRICA DE ESPAÑA. «El sistema eléctrico español» [en línia]. Disponible a: <www.ree.es>.

MINISTERIO DE ENERGÍA, TURISMO Y AGENDA DIGITAL. «La energía en España 2016» [en línia]. Disponible a: <www.minetad.gob.es>.

GENERALITAT DE CATALUNYA. «Consum Energia final» [en línia]. Disponible a: <www.economia.gencat.cat>.

INSTITUT CATALÀ D'ENERGIA. «Presentació del document de bases consensuat en el projecte de participació ciutadana» [en línia]. Disponible a: <www.icaen.gencat.cat>.

SALAS, Pep i CARRASCO, Àlícia. «Agregació de recursos energètics distribuïts» [en línia]. Disponible a: <www.acco.gencat.cat>.

SALAS, Pep. «Accés a les dades de consum elèctric dels comptadors digitals i el seu ús». Disponible a: <www.acco.gencat.cat>.

UNIÓ EUROPEA. «European Union's Horizon 2020» [en línia]. Disponible a: <www.europace2020.eu>.

10 UNIÓ EUROPEA. «European Union's Horizon 2020».

Exposició itinerant

1837•1977

EL VALENCIANISME REPUBLICÀ

Més informació
www.irla.cat/expovalencianisme

FUNDACIÓ

JOSEP IRLA

arxiu

70 anys de la Declaració Universal de Drets Humans. Orígens i —algunes— claus de la seua resiliència

[vista prèvia >](#)

Després dels horrors del nazisme i la Segona Guerra Mundial, les Nacions Unides van aconseguir consensuar un text que recollia una sèrie de drets que, en teoria, havien de prevaldre arreu del món. Es feia així realitat, parcialment, la vella idea d'un marc jurídic mínim que estigués per sobre dels Estats, i que protegís els éssers humans de l'opressió, pel simple fet de pertànyer a l'espècie humana. Actualment la Declaració Universal constitueix un referent i una font de dret internacional, malgrat que no s'hagi acabat d'aplicar amb tota la seva potencialitat.

María José Añón

Catedràtica de Filosofia del Dret, Universitat de València

mariaj@uv.es

Aquest any es commemora el 70è aniversari de la Declaració Universal de Drets Humans —d'ara endavant DUDH o la Declaració—, un esdeveniment que no pot passar inadvertit. No solament perquè el calendari marca la procedència de la commemoració d'un text que amb els seus avanços i reculades constitueix avui, com s'ha subratllat en diferents ocasions, un actiu de la humanitat, «un document clau en la història de la humanitat»,¹ un símbol d'allò humà irreductible; és a dir, la quinta essència dels valors en virtut dels quals afirmem, junts, que som una comunitat humana, com expressa la Declaració de Viena de 1993.²

A la commemoració s'uneixen dues raons sobre les quals propose reflexionar ací i que ens porten a algunes de les claus de l'origen i formació de la Declaració. La primera perquè

1 La proclamació de Teheran al 1968 va afirmar que la declaració «enuncia una concepció comuna a tots els pobles dels drets iguals i inalienables de tots els membres de la família humana i la declara obligatòria per a la comunitat internacional».

2 La Convenció de Viena, celebrada al 1993, va suposar la creació de l'Alt Comissionat de les Nacions Unides per als Drets Humans.

la seua elaboració pot ser interpretada com un exemple de bon fer en el context d'unes circumstàncies especialment difícils. Açò ens farà valorar en particular la contribució d'una generació i les personalitats que, d'alguna forma han fet possible que la DUDH no solament haja resistit la prova del temps, sinó que mantinga una rellevància i una resiliència que fa d'ella un testimoni de la perdurable universalitat dels valors d'igualtat, llibertat, justícia i dignitat humana que incorpora.

La segona raó planteja no solament que la DUDH és un instrument viu i en certa manera inacabat, sinó sobretot que en ella hi ha continguts que propiciaven haver avançat —molt— més del que s'ha fet fins ara i en aquest sentit, alguns dels seus àmbits encara cal desenvolupar-los. La universalitat que es posposa com a un valor indiscutible sobretot si s'interpreta com un element en potència, ha permès articular avanços per a la seua realització encara no assolits. Així, no és possible obviar que, com escriu Catherine MacKinnon,³ a la visió de la humanitat que

3 MACKINNON, *Are Woman human? And other*

reflecteix la declaració universal li faltaria un rostre de dona. Resulta difícil de comprendre que allí on es defineix l'humà, no s'haguera reconegut com a drets humans els relatius a una realitat mundial com és la discriminació de les dones.

El lema de l'ONU per a aquesta commemoració és «tancar la bretxa de la implementació» i assumir el compromís de defensar els drets. Un lema que continua alertant sobre aquesta manca de desenvolupament de la DUDH pel que fa a la seva aplicació.

Per aquest motiu ens aproximem una vegada més als seus orígens, al context del seu naixement, el seu procediment d'elaboració, el substrat teòric i filosòfic dels seus continguts i els drets que la integren.

La Declaració de Dret Humans com a peça elemental del nou ordre internacional

La DUDH és un element essencial de l'estructura constitucional de l'ONU, açò és, del nou ordre internacional

international dialogues.

La Declaració és un element essencial de l'estructura constitucional de l'ONU, açò és, del nou ordre internacional que s'institueix en 1945 després de la Segona Guerra Mundial

que s'institueix en 1945 un cop finalitzada la Segona Guerra Mundial. Aquest és un plantejament del que es va tenir consciència des del primer moment. El document que estableix el mandat de formular una declaració de drets humans es refereix a ells com «el cor o el nucli de l'activitat de l'ONU».⁴ Així, podem rastrejar la vertebració i l'origen d'un sistema internacional de protecció dels drets humans en la Carta de les Nacions Unides, des del seu primer article. Entre els seus principis i finalitats hi ha un fil conductor: el reconeixement i la protecció dels drets sense discriminació, des de la confiança «en la llibertat i la democràcia sustentada en la dignitat inherent d'homes i dones»;⁵ que al seu torn dona sentit a la resta de finalitats: mantenir i enfortir la pau i la seguretat internacionals, les relacions entre estats i afavorir la cooperació internacional.

El nou ordre internacional que representa la Carta de les Nacions Unides

i la DUDH són una resposta, com tantes vegades s'ha assenyalat, als horrors de la Segona Guerra Mundial, en un context convuls i postbèl·lic, en el qual la comunitat internacional es va unir per a dir «mai més». Davant la commoció que produí el descobriment dels camps d'extermini i amb les primeres imatges de les conseqüències funestes de les dues bombes atòmiques a Hiroshima i Nagasaki del 1945, el món necessitava recobrar el sentit de la dignitat humana i consolidar la pau en un context marcat ja per l'inici de la Guerra Freda, la política de blocs i el germen dels processos de descolonització. La necessitat de la DUDH també s'explica com a afirmació d'un objectiu per a tota la humanitat, davant la insuficiència de la defensa dels drets en l'àmbit de cada estat. Es consolida així un procés d'internacionalització dels drets humans que, sense ser lineal, no ha deixat de ser protagonista del seu reconeixement i aprofundiment.

Aquest procés ha estat presidit, almenys inicialment, per certa idea de consens en un moment històric especialment delicat. Consens que va necessitar d'un difícil equilibri entre

les diferents concepcions sobre els drets humans, els interessos dels estats i les qüestions diplomàtiques, amb l'objectiu de fer del text de la DUDH expressió d'una «fe en la humanitat», així com un full de ruta o «guia de conducta per als estats i les persones» que faça dels drets alguna cosa factible i practicable; un text que expressara un enteniment comú de drets per a la humanitat.⁶

Anotacions sobre el procés d'elaboració de la Declaració Universal de Drets Humans

Al febrer de 1946 es va constituir la Comissió de Drets Humans de l'ONU, dependent orgànicament del Comitè Econòmic i Social (ECOSOC). Al llarg del temps s'ha constituït com el fòrum universal més important en matèria de drets humans.⁷ A la Comissió se li va encomanar establir l'estructura jurídica i internacional

⁶ UNESCO, *Human Rights. Comments and Interpretations*.

⁷ La Comissió de Drets Humans integrada a l'origen per divuit estats va funcionar fins al 15 de març de 2006 que va ser substituïda pel Consell de Drets Humans.

⁴ SCHABAS, «Introductory essay: the drafting and significance of the Universal Declaration of Human Rights».

⁵ UNESCO, *Human Rights. Comments and Interpretations*.

El clima de Guerra Freda va separar els drets en dos grups: els civils i polítics, abanderats pels estats capitalistes; i els socials i econòmics, emfasitzats pels països comunistes

per al reconeixement i protecció dels drets humans i la seua primera tasca va ser redactar una Declaració que concretara aquests drets als quals feia referència la Carta fundacional de l'organització en el seu preàmbul i al llarg del text.

En el marc d'aquesta comissió es va crear un Comitè de redacció més reduït conegut com el *Drafting Group* format per: Eleanor Roosevelt (1884-1962) per part dels EUA; per l'Estat francès, René Cassin (1887-1976); Charles Malik (1906-1987) del Líban; Peng Chun Chang (1892-1958) representant la Xina; Hernán Santa Cruz (1906-1979) de Xile; Alexandre E. Bogomolov i Alexei Pavlov de l'URSS; Lord Dukes-ton (1881-1948) i Geoffrey Wilson del Regne Unit; William Hodgson (1892-1958) d'Austràlia; Carlos Rómulo de les Filipines (1899-1985); i John Peters Humphrey (1906-1995) director de la Divisió de Drets Humans de l'ONU. Els debats en el si d'aquest comitè van tenir una profunditat i una riquesa inqüestionable. En aquest context John P. Humphrey va preparar un document de treball, que tot i tractar-se només d'un esborrany es va

convertir en un document d'«importància seminal» en tot el debat.⁸

La base documental consultada i els materials preparatoris van ser molt significatius.⁹ Es van examinar nombroses fonts jurídiques, constitucions estatals —divuit europees i d'altres llatinoamericanes, cinc de països asiàtics, cinc de països d'orient mitjà i quatre africans—, materials normatius i doctrinals de tots els sistemes jurídics que es van completar amb les aportacions de tres subcomissions de l'ONU: llibertat d'informació, prevenció de la discriminació i protecció de minories i sobre la situació de la dona, recentment constituïda.

Després de 85 intenses sessions, en les quals es van analitzar prop de 200 esmenes i es van elaborar setze esborranys, va poder presentar-se el text definitiu que va ser aprovat i proclamat per l'Assemblea general de l'ONU reunida en el palau de

8 SCHABAS, «Introductory essay: the drafting and significance of the Universal Declaration of Human Rights».

9 COMMISSION OF HUMAN RIGHTS. «Drafting Committee on an International Bill of Human Rights».

Chaillot de París la mitjanit del dia 10 de desembre de 1948. De 58 països que formaven part de l'organització, van votar favorablement 48, cap en contra i es van abstenir vuit països — Aràbia Saudita, Bielorússia, Txecoslovàquia, Polònia, Ucraïna, Unió Sud-africana, URSS i Iugoslàvia.

De l'elaboració de la Declaració propose fixar la nostra atenció en dues qüestions que considere d'especial transcendència. D'una banda, la relativa a la naturalesa jurídica de la Declaració i per una altra, als seus fonaments filosòfics i polítics.

La Declaració Universal de Drets Humans i la seua ambigua vinculatorietat

La naturalesa jurídica, política i moral de la Declaració no és una qüestió senzilla i té major transcendència de la qual inicialment se li va atribuir. Quant al reconeixement i al sistema de protecció de drets, la idea inicial va ser que s'elaboraren tres instruments: una declaració, un tractat o convenció —Carta dels DDHH— i un tribunal internacional que jutjara les violacions a tals drets.

A pesar que el significat jurídic de la Declaració ha sigut incert des de la seua elaboració per la feblesa del seu caràcter obligatori és una font de dret indubtable

Des de la primera reunió de la Comissió de Drets Humans el debat es va centrar en la dimensió formal de la Declaració. La proposta de països com EUA i Regne Unit va marcar el camí de la bifurcació i es va assumir elaborar dos documents, un seria la Declaració de drets i el segon una convenció. La Declaració tindria un sentit programàtic, per tant sense establir obligacions i pautes d'implementació. Una sort de preàmbul d'un tractat futur que es deixava pel 1949 i que finalment es va concretar en dos Pactes Internacionals quasi 20 anys després: el Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics i el Pacte Internacional de Drets Econòmics, Socials i Culturals, tots dos de 1966 i que van entrar en vigor en 1976, encara que amb diferents mecanismes de protecció i efectivitat.

L'ambigüitat fonamental del significat de la DUHD, com explica William Schabas (1950), ha romàs com a qüestió oberta. La naturalesa política, que no jurídica, de la DUHD i per tant el seu limitat caràcter declaratiu de tots els drets humans va mantenir obert un debat al si de l'ONU que va impedir que la Declaració tinguera, per així dir, una traducció jurídica

sota la forma d'un tractat internacional. El profund desacord entre els estats, expressió del clima de Guerra Freda i de divisió en dos blocs, va separar també els drets en dos grups. Els estats capitalistes van abanderar els drets de llibertat, també denominats civils i polítics i els països comunistes van posar l'èmfasi en els drets econòmics, socials i culturals considerats com a incompatibles. No obstant açò, l'Assemblea havia reconegut al desembre de 1950 que «el gaudi de les llibertats cíviques i polítiques i el dels drets econòmics, socials i culturals estan vinculats entre si i es condicionen mútuament» i que «l'home, privat dels drets econòmics, socials i culturals no representa aqueixa persona humana que la Declaració Universal considera com l'ideal d'home lliure». Per tant, ens trobem ací amb dues línies de discurs divergents. Una que va cristallitzar en la DUDH que entén que els drets humans tenen tots el mateix valor, són indivisibles i interdependents i que estima la importància dels drets socials; i una segona que es va obrir pas a partir de 1951, on els drets van constituir en l'imaginari dels estats dos conjunts de diferent jerarquia i intensitat de protecció.

No obstant açò, a pesar que el significat jurídic ha sigut incert des de la seua elaboració per la feblesa del seu caràcter obligatori, és una font d'autoritat indubtable¹⁰ i ha tingut una influència decisiva en un desenvolupament normatiu de dimensions universals, estatals, regionals i locals.¹¹ Ha sigut, així mateix, font d'inspiració i la base dels avanços en aquest àmbit, com afirma la Convenció de Viena de 1993. Es pot dir que l'impacte de la declaració universal no va ser immediat, sinó que ha anat augmentant i segueix fent-ho amb el pas dels anys.

Qüestions de fonamentació

El segon aspecte a considerar afecta a la dimensió normativa o de fonamentació dels drets i en la seua repercussió en el disseny de la pròpia Declaració. Molts dels principis sobre els quals s'assenta el dret modern,

10 HUMPHREY i HANNUM, «The Status of the Universal Declaration of Human Rights in National and International Law».

11 Exemples d'açò, el Conveni Europeu de Drets Humans (1950), Convenció Americana de Drets Humans (1969) o la Carta Africana de drets humans i dels pobles (1981).

El pes d'una concepció universal i iusnaturalista dels drets va estar molt present en la Declaració, on els drets corresponen a tots els éssers humans amb independència de les seves característiques

pel que fa als drets humans, troben les seues arrels en segles anteriors, especialment en les declaracions de drets dels segles XVII i XVIII, i en concret els proclamats després de les revolucions nord-americana i francesa, així com els corrents filosòfics que s'hi van embolcallar. Sens dubte, el pes d'una concepció universal i iusnaturalista dels drets va estar molt present en la DUDH. Una concepció que afirma, encara que amb diferents intensitats, que els drets corresponen a tots els éssers humans amb independència de les seues característiques i de les condicions polítiques o d'un altre ordre en les quals es troben. La modernitat va proporcionar les claus per a presentar aquests drets com a expressió d'un dret natural, en alguns casos ancorats en les exigències que la raó troba en la naturalesa humana, amb posterioritat reinterpretades en clau de valors i necessitats humanes bàsiques i deslligades de pressupòsits religiosos. Concepcions que aporten una fonamentació dels drets sobre la seua capacitat d'imposar i establir límits i obligacions a tots els poders: públics i privats, polítics i econòmics. Les tesis que aporten una fonamentació al voltant dels drets

que tenen la capacitat d'imposar o establir límits, vincles al poder polític i a altres poders sobre la vida de les persones. Els treballs preparatoris mostren que, si d'alguna forma la DUDH és una codificació de principis existents, també és un exercici creatiu de construcció del dret.¹² Els seus aspectes originals es plasmen en l'establiment de nous estàndards, més vinculats a les condicions materials d'existència, a l'interès pel desenvolupament tecnològic i científic de l'època o a la preocupació pels límits a la llibertat econòmica o d'empresa; dit d'una altra manera, «els drets humans tenen una naturalesa evolutiva; els estàndards havien de deixar espai al creixement i expansió com a principis imbricats en la decència humana».¹³

En aquest sentit, és d'extraordinari interès la intervenció que del Comitè sobre els Principis filosòfics dels drets de l'home que es va forjar en el si de la UNESCO i que va deixar la

seua empremta en el context dels treballs preparatoris de la DUDH, ja que va fer una labor d'assessorament per a la Comissió de Drets Humans sobre qüestions relatives a la fonamentació. Al llarg de 1947 aquest Comitè va preparar i va llançar una enquesta d'opinió sobre els problemes teòrics o de fonamentació dels drets humans.

Els textos continguts a «The Ground of an International Declaration of Human Rights» provenen de les respostes a aqueixa enquesta.¹⁴ Expressió de les opinions personals dels seus autors seleccionats com a experts que mantenien concepcions filosòfiques i/o religioses diverses i persones destacades per la seua talla intel·lectual, tot i que lamentablement no va incorporar cap dona. El propòsit va ser suggerir les bases o fonaments comuns per a una declaració de drets humans, i explicar el possible terreny de les diferències «sota el convenciment que els membres de l'ONU comparteixen conviccions comunes

12 MORSNIK, «The Philosophy of the Universal Declaration».

13 SCHABAS, «Introductory essay: the drafting and significance of the Universal Declaration of Human Rights».

14 Una selecció de les respostes que van proporcionar els experts es troben en la següent publicació. CARR, *Los derechos del hombre*.

El sentit d'universalitat és l'element més característic i original de la Declaració. Denominar-se universal i no solament internacional denota, de manera explícita, aquesta clara vocació

de les quals depenen els drets humans, però també estan convençuts que aquestes conviccions comunes es plantegen en termes de diferents principis filosòfics i sobre la base de sistemes polítics i econòmics divergents».

Les conclusions d'aquest treball van ser elaborades per un comitè d'experts reunits al juliol de 1947 sobre la base de les contribucions rebudes. El Comitè presidit per Edward H. Carr les va enviar a la Comissió de Drets humans de l'ONU amb l'esperança que pogueren ajudar a aclarir la discussió i explorar les bases d'un acord constructiu.

El més destacable, és que el qüestionari proposava una reflexió sobre alguns pressupostos bàsics que més tard van tenir una translació en el contingut de la DUDH i que també estaven en sintonia amb les preocupacions bàsiques expressades pels membres del Comitè de Redacció. Es plantejaven preguntes o reflexions en dos nivells.¹⁵ El primer, de caràcter més general, interrogava entorn

de diversos tipus de relació que es poden sintetitzar en tres aspectes. En primer terme, es preguntava pel tipus de relació que existeix entre tots els drets —civils, polítics, socials i econòmics— tenint en consideració variables com el sexe, les dimensions individual i grupal dels drets o els tipus de societat. També interrogava sobre les possibles relacions entre les llibertats i les condicions econòmiques i socials en cada regió, així com la influència de factors educatius, el desenvolupament artístic, científic i tecnològic sobre els drets. A més, també interroga per l'opinió sobre els canvis que han sofert els drets proclamats des del període de la Il·lustració fins a la situació en 1947. Un altre dels elements discutits és la justificació dels límits que cal establir en relació amb els drets i les llibertats individuals, i respecte a les responsabilitats corporatives o socials.

En la seua segona part, el document recaptava l'opinió dels experts a partir d'un llistat de drets que o bé es troben en declaracions de drets prèvies —llibertat de consciència i

creença, expressió, reunió, associació, de moviment, de comunicació i a obtenir informació— o que provenen de la declaració de les quatre llibertats de Franklin D. Roosevelt: la llibertat de viure sense temor —dret a la protecció—, la llibertat de viure sense penúria —drets econòmics, dret a la seguretat a un nivell bàsic de benestar material; la llibertat d'expressió; i la llibertat religiosa. Les altres dues preguntes versen sobre drets polítics —la llibertat política i igualtat per als partits—, i sobre drets socials —la llibertat i igualtat d'oportunitats econòmiques, en la recerca d'una vida bona, l'accés a l'ensenyament, al treball, l'accés a mitjans de subsistència, a la salut, a la recerca científica, el dret a la justícia, el dret de propietat, els drets de les minories, els drets de les dones, dels xiquets, dels discapacitats i de les persones d'edat.

Així, el qüestionari no solament s'interessa per les bases teòriques dels drets, sinó especialment sobre la seua dimensió pràctica, el seu abast, i les seues garanties d'eficàcia, i proposa un catàleg de drets concrets.

15 UNESCO. *Human Rights. Comments and Interpretations*.

Al voltant de les aportacions originals de la DUDH

Per a sintetitzar aquelles aportacions originals de la DUDH que es poden considerar més valuoses i amb major capacitat de transformació per al futur, a més de reconèixer que la Declaració és un text sintètic, clar, redactat amb una força i vigor admirables, assenyalaré les tres següents:

En primer lloc, el sentit d'universalitat que és l'element més característic i original de la Declaració. Denominar-se universal i no solament internacional denota, de manera explícita, aquesta clara vocació. Es dirigeix a l'ésser humà com a tal, a tots els éssers humans i no a un determinat tipus de persones. No es tracta d'una mera disquisició acadèmica i és de vital importància considerar que la universalitat ha de veure's en clau de respecte als fonaments de la dignitat humana en qualsevol part del món.

En aquest mateix sentit, és un actiu de la DUDH presentar els drets humans amb unes característiques nítides: la universalitat, la seua

proclamació solemne unida al reconeixement del principi d'igualtat i no discriminació; la indivisibilitat, en la línia que els drets tenen el mateix valor, així com la seua interdependència.¹⁶ Aquests dos trets evidencien el fenomen de la dependència mútua entre els diferents drets, i que no es pugui entendre un sense els altres.

El qüestionament al que ha sigut sotmesa la idea d'universalitat i d'indivisibilitat dels drets humans és ben conegut, ja que d'un costat s'ha denunciat el seu caràcter predominantment occidental i d'arrel eurocèntric que, segons afirmen els crítics, ignora altres realitats culturals.

16 La primera afirmació es troba en la proclamació de Teheran de 1968 on es declara: «Donat que els drets humans i les llibertats fonamentals són indivisibles, la plena realització dels drets civils i polítics sense el gaudi dels drets econòmics, socials i culturals és impossible». L'Assemblea General de Nacions Unides va aprovar la tesi de la indivisibilitat en una resolució de 1977 i es va reafirmar en la Declaració de Viena en 1993: «Tots els drets humans són universals, indivisibles i interdependents i interrelacionats. La comunitat internacional ha de tractar globalment els drets humans d'una forma justa i igual, en peu d'igualtat i amb igual èmfasi».

No obstant açò, l'article 29 incideix en la importància de l'enfocament dels deures cap a la comunitat el que permet pensar, assenyalà Emilia Bea (1960), en noves dimensions dels drets humans que estarien marcades per la relació amb els deures i un sentit més comunitari propi de tradicions no occidentals a l'hora d'interpretar-los.¹⁷

D'un altre costat, la universalitat mateixa ha hagut d'obrir-se pas a través de la lluita per la igualtat, especialment enfront dels falsos universalismes i els processos reals d'exclusió dels drets. Per aquest motiu després de la caiguda del mur de Berlín, l'ONU dedicà un dels eixos de la Conferència Mundial de l'any 1993 a la universalitat i la indivisibilitat dels drets humans, insistint en la idea que no es pot mantenir un compromís amb els drets de llibertat sense estar compromesos alhora amb els drets socials, i que no es poden exceptuar alguns d'ells —per exemple, els drets de les dones i/o els drets de participació democràtica— al·legant que són inadequats per a una determinada societat.

17 BEA, «1948 el naixement de la declaració Universal dels drets humans».

Els drets no s'entenen solament com a garanties de la llibertat individual i dels límits pel poder, sinó que estableixen límits i vincles també en relació amb el benestar de les persones

Per tant, les lectures i interpretacions posteriors a la Declaració que han tractat els diferents drets com a realitats que pertanyen a esferes diferents —i que han establert també tuteles diferenciades i fonaments de diferent abast—, en sentit estricte, contradiuen la DUDH.

En segon lloc, una innovació de la DUDH és el reconeixement de drets socials. Perquè si alguna cosa significa la universalitat de drets és que les llibertats, garanties processals —article 3 a 20— i els drets de participació —article 21— manquen de sentit i suport si no queda garantit l'accés igual als drets que satisfan necessitats bàsiques: salut, educació, treball, habitatge, i protecció enfront dels riscos més importants de l'existència —articles 22 al 27.

La inclusió d'aquests drets va ser impulsada pels països socialistes, que ja els incorporaven a les seves constitucions; però també va ser deguda al naixement dels models d'estat de benestar, que van tenir un impacte jurídic rellevant en el constitucionalisme europeu postbèl·lic. Els drets no s'entenen solament com a garanties de la llibertat individual i

límits al poder, sinó que estableixen límits i vincles també en relació amb el benestar de les persones.

La pròpia Comissió de Drets Humans i el comitè UNESCO eren conscients de la importància radical d'aquests drets i van tenir gran interès a plantejar com podien afectar a les llibertats les condicions estructurals materials, i com es podien abordar les qüestions de fonament per a arribar a una declaració que reunira tots els drets sense distincions entre ells, i que alhora fora expressió, en la mesura del possible, de totes les visions del món —o que aquestes estigueren, almenys, presents en el seu contingut.

Finalment, la Declaració també proposa quin és el marc adequat per a la realització dels drets tant des del punt de vista institucional com des de la perspectiva de l'efectivitat dels mateixos —de les obligacions i les garanties—, i posa l'accent en la importància de l'estructura interna i internacional per a la realització dels drets en condicions d'igualtat. L'article 28, amb una senzillesa admirable, estableix que «tota persona té dret al fet que s'establisca un ordre social i internacional en el qual

els drets i llibertats proclamats en aquesta Declaració es facen plenament efectius».

Encara que aquesta disposició ha rebut una atenció escassa en relació a la importància que pot tenir, el desenvolupament del seu contingut podria ser exponencial. De fet, no és possible sintetitzar ací, els avanços en matèria de garanties i instruments de protecció i realització dels drets. Fins i tot s'han donat passos molt destacats per a reforçar el valor normatiu de les Convencions de Drets Humans a través del principi de convencionalitat. Resta pendent, no obstant açò, però també està en el germen en aquesta norma, aprofundir i avançar més en la possibilitat de fonamentar i articular un ordre internacional basat en principis de justícia global. Perquè, com explica Javier De Lucas (1952) «els drets humans no són només el fonament de legitimitat de l'ordre social, sinó també i sobretot l'ideal regulatiu, la concreció històrica de la idea de justícia a la qual hem d'aspirar àdhuc conscients que la seua plenitud està fora de l'abast de la dimensió legal, de l'acció política».¹⁸ ■

18 DE LUCAS, *Per què els drets humans?*.

■ Bibliografia

AFRICAN COMMISSION ON HUMAN AND PEOPLES' RIGHTS. *African Charter on Human and Peoples' Rights* [en línia]. Disponible a: <www.achpr.org>.

ALFREÐSSON, Gudmundur i EIDE, Asbjørn (eds). *The Universal Declaration of Human Right*. Leiden: Martinus Nijhoff, 1999.

BEA, Emilia. «1948 el naixement de la declaració Universal dels drets humans», *A Fòrum de Debats, Quaderns de lectura* núm. 6, p. 3-17, 1998.

CARR, Edward. (et alt). *Los derechos del hombre*. Barcelona: Laia, 1976(2ª).

COMMISSION OF HUMAN RIGHTS. «Drafting Committee on an International Bill of Human Rights». UN. E/CN.4/AC.1/3/Add.1, 1947.

COUNCIL OF EUROPE. *European Convention on Human Rights* [en línia]. Disponible a: <www.echr.coe.int>.

DE LUCAS, Javier. *Per què els drets humans?*. Valencia: Tirant Lo Blanch, 2018.

HANNUM, Hurst. «The Status of the Universal Declaration of Human Rights in National and International Law». *A Georgia Journal of International and Comparative Law* núm. 25, 1995.

HIERRO, Liborio. «Justicia global y justicia legal. ¿Tenemos derecho a un mundo justo?». *A Doxa, Cuadernos de Filosofía del Derecho*, núm.32, p. 341-374, 2009.

HUMPHREY, John P. *Human Rights & the United Nations: A Great Adventure*. New York: Dobbs Ferry, Transnational Publishers, 1984.

MACKINNON, Catherine. *Are Woman human? And other international dialogues*. Cambridge: Harvard University Press, 2007.

MORSINK, Johannes. «The Philosophy of the Universal Declaration». *A Human Rights Quaterly*, núm. 6, p. 309, 1984.

ONU. «Proclamation of Teheran, Final Act of the International Conference on Human Rights» [en línia]. Disponible a: <www.aaas.org>.

ONU. «Vienna Declaration and Programme of Action» [en línia]. Disponible a: <www.ohchr.org>.

ORGANIZATION OF AMERICAN STATES. *American Convention on Human Rights* [en línia]. Disponible a: <cidh.oas.org>.

SCHABAS, William, A. «Introductory essay: the drafting and significance of the Universal Declaration of Human Rights». A *The universal Declaration of Human Rights. The Travaux Préparatoires*, vol I. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.

TRINDADE, Cançado. «La protección internacional de los derechos económicos, sociales y culturales». A *Estudios de Derechos Humanos*, volum I. San José: Instituto Interamericano de Derechos Humanos, 1992.

UNESCO. *Human Rights. Comments and Interpretations*. Actes del Simposi del 25 juliol 1948, Nova York: UNESCO, 1948.

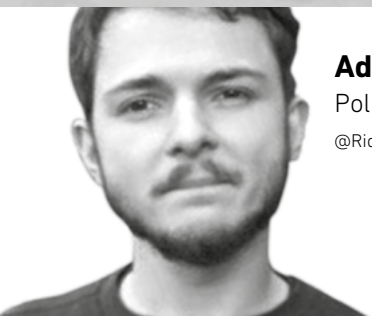

explorador

Apàtrides, refugiats i apàtrides refugiats

vista prèvia >

Darrerament les pantalles de mòbils i televisors s'han omplert d'imatges de persones fugint dels seus països degut a un conflicte armat. Síria n'és el cas més paradigmàtic. Les guerres, els episodis armats o la dissolució d'estats, entre altres circumstàncies, poden comportar que la ciutadania quedi desprotegida, quedant atrapada en un buit legal en terra de ningú. Com abordar aquesta realitat és un desafiament real i necessari, perquè de conflictes sempre n'hi haurà.

Adrià Reyes

Polítleg i jurista

@Ridingthestorm

El concepte de refugiat és una paraula coneguda pel gran públic. No solament l'hem vist a la premsa els darrers anys per la guerra de Síria, sinó que al llarg de la història s'ha repetit el fet que algú hagi de fugir del seu país, normalment a causa d'una guerra o un conflicte armat. Així com la noció d'exili i la d'asil immediatament suggereixen una dimensió eminentment política a un fet físic i jurídic —trasllat indefinit de la residència habitual fora del país d'origen—, la noció de refugi desprèn un component humanitari vinculat a un esclat violent, amb una duració més o menys equivalent a la durada del conflicte.

L'apatrídia, però, és un fenomen molt menys conegut. La seva etimologia és equívoca: l'apatrída no és una persona sense pàtria —si així fos no estaríem parlant d'un problema seriós, com és el cas, sinó d'una mera etiqueta vagament cosmopolita—, sinó d'una persona sense nacionalitat jurídica. És, doncs, un concepte sobretot jurídic, del qual s'ocupa el dret internacional.

Des d'aquesta premissa, la definició d'apatrída hauria de ser fàcil: qui pot

atorgar nacionalitat als individus són els estats; per tant, aquell o aquella a qui cap estat hagi atorgat nacionalitat, serà un apàtrida. De fet, als tractats internacionals s'ha definit apàtrida com «aquella persona que no és considerada com a nacional per part de cap estat d'acord amb les seves lleis».¹ Aquesta, però, és una definició rígida d'apatrídia. Cal preguntar-se: per què té sentit i és valuosa jurídicament la nacionalitat per a un individu? La pregunta es fonamenta en el fet que a partir de la nacionalitat es confereixen una sèrie de drets —més o menys amplis, més o menys efectius— dins el territori nacional i certa protecció, per part de l'estat, quan es troba fora del seu territori.

Però, què passa quan aquesta protecció —diplomàtica, consular— no existeix, ja sigui per manca de voluntat —inacció o directament persecució— o de capacitat de l'estat? Aquesta nacionalitat esdevé poc més que paper mullat. D'aquí que en una definició menys rígida d'apatrídia²

calgui incloure aquells apàtrides de facto; aquells qui, estant fora del seu territori nacional, i malgrat no ser considerats pels tractats internacionals com a apàtrides, se'ls denega, per exemple, el retorn al seu país o l'expedició d'un passaport.

Però aquesta definició ens porta immediatament una confusió: una persona, la qual, trobant-se fora del seu país, el seu estat la persegueix és un apàtrida de facto, un refugiat o un asilat? Cal filar prim per respondre aquesta pregunta.

Un refugiat és una persona que es troba fora de l'estat del qual és nacional o de la seva residència habitual per una por fundada a ser perseguit per motius de raça, religió, nacionalitat o pertinença a un determinat grup social o polític, i que no gaudeix de protecció d'aquest estat mentre n'és fora.³ Posteriorment el relat i la pràctica de la ONU i les seves organitzacions han ampliat la definició, de manera que actualment també comprèn persones que es troben fora del seu país —de nacio-

1 ONU, «Convenció sobre l'Estatut de les Persones Apàtrides», article 1.

2 ACNUR, *Resettlement Handbook*.

3 ACNUR, «Convention and protocol relating to the status of refugees, article 1».

Així com la noció d'exili o la d'asil suggereixen una dimensió política a un fet físic i jurídic, la noció de refugi desprèn un component humanitari vinculat a un esclat violent

nalitat o de residència habitual— i no hi retornen per amenaces serioses i indiscriminades contra la seva vida, integritat física o llibertat derivades de violència generalitzada. Per tant, un refugiat és algú que fuig de la persecució contra la seva persona en particular o de violència generalitzada allà on viu.

Així, un apàtrida —de iure o de facto— pot ser: 1) també refugiat, —per això es diu que el refugiat fuig de l'estat de nacionalitat o bé d'on té residència habitual—; o 2) no refugiat —com és el cas de milions de persones a l'actualitat que, sense tenir cap nacionalitat, tenen la seva residència habitual en un estat on no hi ha guerra. També hi ha refugiats que no són apàtrides —ni de iure ni de facto—; seria el cas de les persones que fugen del seu estat de nacionalitat però se segueixen beneficiant de la protecció que el seu govern —internacionalment reconegut— els ofereix mentre són a l'estranger.

Evidentment, hi ha casos on és difícil delimitar la frontera entre un tipus i uns altres,⁴ però el que es dedueix

d'aquestes definicions és que la condició de refugiat té una vocació temporal mentre duri el conflicte, i sobretot requereix d'una assistència material, mentre que la d'apàtrida té una durada indefinida i planteja reptes de tipus més aviat legal.

Respecte a l'asil cal fer una consideració prèvia. Mentre que els conceptes de «refugiat» i «apàtrida» són figures típiques del dret internacional, les quals els estats poden regular i revestir de protecció —o no— en els seus ordenaments jurídics interns, l'asil és una figura típica dels ordenaments jurídics interns. L'asil implica que un estat acull una persona que sovint —però no necessàriament— és reclamada per un altre estat —normalment per la seva justícia—, refusant entregar-lo a les autoritats d'aquest segon.

Cada estat decideix a qui dona asil i a qui no, i si ho fa per motius polítics o humanitaris. Així, es pot donar asil a un refugiat, a un apàtrida, a un

apàtrida refugiat, a un migrant o a qualsevol altra persona; es tracta d'un instrument jurídic que té un estat per acollir i protegir una persona en el seu territori o a les seves ambaixades, consolats o bucs de guerra —en aquests últims casos s'anomena «asil diplomàtic»—, pels motius que siguin.

L'apatrídia: causes

Fetes aquestes distincions, convé esmentar els motius pels quals algú pot néixer o esdevenir apàtrida.

Els estats, tradicionalment, han tingut tres mètodes d'adquisició de la nacionalitat: se li atorga a qui neix dins el territori —ius solis—, a qui és fill d'un o més pares amb la nacionalitat —ius sanguinis— o es naturalitza —que és quan se li dona a algú que no ha nascut nacional; per diversos motius, normalment un llarg temps de residència, però també per motius polítics, culturals, ètnics...—, encara que actualment molts estats empenen una combinació dels tres mètodes.

Així, els fills d'apàtrides nascuts en un estat que només reconeix el ius

seus nacionals refugiats a l'estranger durant un conflicte bèl·lic, esdevenint tècnicament apàtrides, però per afirmar del tot l'apatrídia caldria esperar a la resolució del conflicte, i veure si el govern resultant confirma o deroga la desnacionalització.

4 Per exemple quan un govern desnacionalitza els

La condició de refugiat té una vocació temporal mentre duri el conflicte i requereix d'una assistència material; la d'apatrída té una durada indefinida i planteja reptes de tipus més aviat legal

sanguinis com a mètode d'adquisició de nacionalitat poden perpetuar-se en l'apatrída indefinidament durant generacions, per no ser descendents de nacionals. Aquest és el cas a Brunei Darussalam. A més, el conflicte entre les lleis d'adquisició de nacionalitat de dos estats diferents també és, històricament, una font important d'apatrides. Això pot passar quan un nen neix en el territori d'un estat que només reconeix el ius sanguinis com a mètode d'adquisició de la nacionalitat i els seus pares són nacionals d'un país que només reconeix el ius soli: en aquest cas cap dels dos estats el reconeix com a nacional seu.

Però el cas que ha generat més casos d'apatrída és la transferència de territori d'un estat a un altre i la dissolució o independència d'estats. Un exemple el podríem trobar a Estònia i Letònia, on, un cop es van independitzar de la URSS el 1991, només van reconèixer la nacionalitat d'aquells que eren nacionals d'aquells estats abans de perdre la independència, és a dir, abans de 1940, i també als seus descendents, deixant apàtrides tots els migrants internament des de les altres parts de la URSS durant aquells anys d'ocupació.

Un altre supòsit, que no té res a veure amb l'anterior, són les lleis de matrimoni amb efectes sobre la nacionalitat de la dona i els fills. Aquest era el cas en la majoria de països del món a principis del segle xx, que no reconeixien la nacionalitat autònoma de la dona i la consideraven una extensió del pare o del marit, segons el cas. Així, quan una dona amb nacionalitat d'un estat es casava amb un estranger, se la privava de la seva prèvia nacionalitat sense garanties que l'estat del qual era nacional el marit li concedís nacionalitat per la via de la naturalització, donant lloc a nombrosos casos d'apatrída.⁵ En l'actualitat aquests casos són menys freqüents, en part gràcies a la Convenció Sobre la Nacionalitat de les Dones Casades de 1957.⁶

El cas més divers a nivell casuístic, és el de les pràctiques administratives discriminatòries que poden, per exemple, privar una persona de la nacionalitat per conveniència política, o simplement, esborrar-la del registre

irregularment sense fer un acte formal de privació de nacionalitat. Aquest seria el cas de les persones d'ètnia bidun que viuen a Kuwait, a qui no se'ls va reconèixer la nacionalitat automàticament malgrat haver habitat aquella terra durant generacions. Molts no van sol·licitar-la en el seu moment o els faltaven els documents per fer-ho, i posteriorment han estat subjectes a unes duríssimes lleis de naturalització.⁷ També pot ser el cas que persones, per manca de coneixements o de voluntat, no realitzin els tràmits administratius necessaris.

A vegades l'estat revoca l'acte jurídic de concessió de la nacionalitat per haver estat obtinguda a través de frau o sota falsos pretextos. En altres casos, l'interessat renuncia a la seva nacionalitat sense tenir-ne una altra, i les lleis d'aquest estat donen eficàcia jurídica a aquest acte de renúncia. Hi ha molts estats que, en compliment de la Convenció sobre la Reducció del nombre d'Apàtrides de 1961,⁸ no donen la nacionalitat

5 DIVISION FOR THE ADVANCEMENT OF WOMEN, «Women, Nationality and Citizenship».

6 La «Convention on the nationality of married women» [Convenció sobre la nacionalitat de les dones casades], va tenir lloc en el si de les Nacions Unides.

7 ALT TRIBUNAL DEL REGNE UNIT. Cas «Kuwait CG v. The Secretary of State for the Home Department».

8 ONU, «Convention on the Reduction of Statelessness».

L'asil és un instrument jurídic de que un estat disposa per a acollir i protegir una persona al seu territori o a les seves ambaixades, consolats o bucs de guerra pels motius que sigui

per extingida en cas que la renúncia voluntària dugués a una situació d'apatrídia. Altres estats, però, han acceptat la renúncia fins i tot en aquestes circumstàncies, com és el cas dels EUA.⁹

Hi ha estats que, per via de la llei, estableixen la caducitat de la nacionalitat si aquesta no es renova i l'interessat perd connexió amb l'estat. Això pot ocórrer quan la persona viu un temps prolongat a l'estranger, com passava a Grècia fins el 1998 amb les persones noètnicament gregues que vivien fora del territori nacional durant més de 3 anys.¹⁰ Per altra banda, un canvi en la llei que regula la nacionalitat en un estat pot fer que una persona que va adquirir la nacionalitat perquè complia els antics requisits, en no complir amb els nous, se li retiri la nacionalitat.

Finalment, com hem vist, la condició d'apatrídia és la manca de nacionalitat d'un estat. Però també es pot donar la situació on es discuteixi la pròpia condició del territori com a estat, i, per tant, ser «nacional»

d'aquest «estat» pot equivaldre a ser apàtrida de iure, com és el cas de més de quatre milions de palestins.¹¹

Les causes, per altra banda, per les quals hom pot esdevenir apàtrida de facto, vindrien determinades per la incapacitat o manca de voluntat de l'estat del qual és de iure nacional d'oferir-li protecció. La incapacitat pot venir determinada per una manca objectiva de recursos —econòmics, de personal— o directament perquè l'estat es pot considerar un estat fallit i, per tant, no pot garantir ni tan sols els drets més bàsics dels seus nacionals dins el seu propi territori, per tant no cal ni tan sols parlar de la possibilitat que els protegeixi a l'exterior —com podria ser el cas de Somàlia. La manca de voluntat de l'estat de protegir el seu nacional pot tenir una casuística molt variada, però pot anar des d'una simple manca d'interès o de voluntat de destinar recursos a la protecció fins a la persecució per motius polítics o de discriminació per motius ètnics, religiosos...

En aquests casos pot ser ben difícil distingir l'apatrídia de facto d'altres circumstàncies. Per exemple, mentre que l'estat pot argumentar que busca un nacional seu per jutjar-lo per crims comuns, la persona en qüestió pot argumentar que en realitat se l'està perseguint arbitràriament. Un nacional d'un estat que el persegueix i que es refugia en un altre estat no és un apàtrida de iure, ni tampoc un refugiat, però sí que és clar que el seu estat no el protegeix, ans el contrari, el persegueix, i per tant el podem considerar un apàtrida de facto mentre cap altre estat no li concedeixi nacionalitat.

L'apatrídia: conseqüències

El problema de l'apatrídia és estructural més que no pas conjuntural d'una època concreta. A més a més, és un problema que s'estén arreu del planeta. Però quines conseqüències té per a l'apatrídia? En general, la manca de nacionalitat impedeix a l'apatrídia beneficiar-se dels drets conferits als nacionals del propi estat, i normalment també els conferits als nacionals estrangers, a més de fer-los especialment vulnerables a

⁹ EUA, Immigration and Nationality Act, art. 349 a5.

¹⁰ GRÈCIA. Codi de Ciutadania Grec de 1955, art.

¹¹ SHIBLAK, «Stateless Palestinians».

Ser apàtrida produeix un desemparament administratiu, polític i social i una manca gairebé absoluta de seguretat jurídica

abusos, discriminacions i maltractes per part tant de l'estat on resideixen com dels particulars que tenen per veïns.

Ser apàtrida freqüentment imposibilita a una persona a accedir a l'educació primària, secundària o superior, aconseguir una feina de manera regular, aconseguir assistència sanitària, tenir propietats, signar contractes, viatjar lliurement, accedir al registre civil per a naixements, matrimonis o defuncions, tenir dret a la tutela judicial efectiva, tenir dret a la participació política¹² i en general, produeix un desemparament administratiu, polític i social i una manca gairebé absoluta de seguretat jurídica.

Aquest desemparament fa que les persones apàtrides en moltes ocasions caiguin en la marginació social, recorrin al treball irregular i siguin víctimes de tràfic de persones —especialment dones i nens. A més, freqüentment ocorre que els apàtrides cerquin casar-se amb un nacional del país on viuen

per a poder naturalitzar-se, cosa que comporta el perill de relacions abusives i de dependència legal, en les quals les víctimes solen ser dones¹³. També mereix menció a banda el fet que les lleis d'immigració de molts països estableixen règims de detenció temporal per a persones que es troben en situació irregular —per exemple, per no tenir permís de residència o treball—, però, en el cas dels apàtrides, en no tenir país d'origen on ser retornats, aquesta detenció pot ser indefinida, provocant la separació de moltes famílies.¹⁴

Tots aquests factors combinats; el rebuig i marginació social, el maltractament per part de l'administració pública... i a més, el sentiment de no pertinença a cap comunitat política i/o cultural, duu a un nombre no negligible d'apàtrides a la depressió, l'alcoholisme, la violència domèstica, el crim i, en ocasions, al suïcidi.¹⁵

Però si passem dels efectes individuals que l'apatrídia pot tenir sobre un individu més o menys aïllat als efectes que aquest fenomen pot tenir quan afecta a grups més o menys grans per motius històrics, culturals, ètnics o altres, veiem que pot conduir pobles sencers al desplaçament forçat o la fugida del territori de l'estat on residien prèviament; un exemple d'això podria ser la minoria nepalesa que vivia a Bhutan i va ser expulsada a Nepal, que tampoc els reconeix la nacionalitat.¹⁶

Els apàtrides: quants i on

La quantificació de l'apatrídia comporta seriosos problemes metodològics. Per una banda, es poden fer estimacions més o menys encertades basades en enquestes i extrapolacions, que ens donen una idea aproximada de la magnitud del problema. Aquesta és una de les tasques que se li ha encomanat a l'Alt Comissionat de les Nacions Unides pels Refugiats (ACNUR), que des de fa anys quantifica el nombre d'apatrides,

12 ACNUR, *What would life be like if you had no nationality?*

13 DIVISION FOR THE ADVANCEMENT OF WOMEN, *Women, Nationality and Citizenship*.

14 ACNUR, *Statelessness in Canadian Context – A Discussion Paper*.

15 SOKOLOFF, *Denial of Citizenship: A Challenge to Human Security*.

16 LYNCH, *Lives on hold: The Human Cost of Statelessness*.

Els efectes de l'apatrídia quan afecta a grups poden conduir pobles sencers al desplaçament forçat o a la fugida del territori de l'estat on residien prèviament

refugiats i desplaçats, entre altres, en el món. Aquestes estimacions, però, són més aviat poc satisfactòries, perquè mentre que actualment l'ACNUR estima que hi ha deu milions d'apatrides al món, el 2009 n'estimava dotze, el 2005 no s'atrevia a posar una xifra i parlava de «milions», el 2004 n'estimava un milió i el 2002 gairebé nou.¹⁷ A més, l'ACNUR només estima el nombre d'apatrides que entren en la definició del mandat que l'Assemblea General de la ONU li va donar, és a dir, els apàtrides de iure i les persones que no poden acreditar la seva nacionalitat.

Per altra banda es poden recollir dades oficials dels governs que acrediten un nombre de persones com a apàtrides dins les seves fronteres. Això té diversos problemes. El primer és que els estats només compten els casos d'apatrídia de iure, havent-hi a més un problema metodològic, perquè com que la definició de l'apatrídia és negativa —no comptar amb nacionalitat—, l'estat s'ha d'assegurar que cap dels estats amb qui l'individu ha estat vinculat en el passat —per lloc de

naixement, residència, matrimoni...— no té lleis que el facin susceptible de ser nacional, i en moltes ocasions s'ha de consultar amb els governs d'aquests estats, que poden trigar en respondre o poden no respondre en absolut.¹⁸

Per altra banda no hi ha un consens clar en la definició concreta d'apatrídia entre els estats ni tampoc en quin procediment s'ha d'utilitzar per a identificar-los,¹⁹ ni tan sols hi ha consens en anomenar-los apàtrides, i a vegades se'ls anomena persones de «nacionalitat desconeguda», per exemple.²⁰ L'altre gran problema és que només una porció dels estats poden recollir dades sobre apàtrides, i d'aquests, només alguns les comparteixen amb l'ACNUR, degut a les altes implicacions polítiques que per a alguns estats té el fet de reconèixer la magnitud de persones apàtrides dins el seu territori, especialment quan això té implicacions ètniques o religioses, motiu pel qual

la veracitat d'algunes de les xifres dels estats que les faciliten són qüestionables.

La quantificació dels apàtrides de facto seria encara més complicada, en part per la ja explicada potencial confusió amb el concepte de refugiat, en part per la més difícil qualificació jurídica: cal que el seu estat no els protegeixi efectivament —i que previsiblement aquesta situació sigui indefinida, perquè si fos eminentment temporal parlariem més aviat de refugiats. En aquest sentit, pot servir d'orientació mirar el nombre actual de refugiats segons ACNUR —16 milions— i de demandants d'asil —3,2 milions— el 2015,²¹ entre els quals n'hi haurà molts que compliran amb la definició que hem donat d'apatrídia de facto. A més a més, aquí s'hi podrien incloure tots aquells exiliats que no entren dins les categories de refugiat ni d'asilat però que no rebin protecció efectiva per part del seu estat, que són pràcticament impossibles de quantificar perquè difícilment poden ser distingits dels emigrants que sí reben protecció.

18 ACNUR, *Nationality and Statelessness: A Handbook for Parliamentarians*.

19 ACNUR, *Final report concerning the Questionnaire on statelessness pursuant to the Agenda for Protection*.

20 VAN WAAS, *Nationality Matters: Statelessness under International Law*.

21 ACNUR, «Populations».

17 ACNUR, *Global Appeal 2004-2015*.

No hi ha un consens clar en la definició concreta d'apatrídia entre els estats ni tampoc en quin procediment s'ha d'utilitzar per a identificar-los

Alguns dels casos més notoris d'apatrídia els podem trobar en l'actualitat entre les tribus d'ètnia akna, lanu, lisu, yao, hmong i karen de Tailàndia i Birmània; els kurds de l'Iraq i Síria; els palestins a tot el món àrab, especialment a Cisjordània, a Gaza, al Líban i a Jordània; molts gitanos arreu del món; o els tutsis banyarwanda que viuen a la República Democràtica Congo; a més dels rohinya de Birmània, dels apàtrides haitians a la República Dominicana i de les minories russes a Estònia i Letònia.

Possibles solucions

A grans trets, les principals solucions que s'han donat al problema varien en funció de si estem davant d'un cas d'apatrídia, podríem dir, individual, o d'apatrídia col·lectiva. El que caracteritza el segon cas, que és el més freqüent, és que poblacions senceres de la mateixa ètnia, religió, llengua... són majoritàriament apàtrides, normalment perquè l'estat on resideixen es nega a donar-los nacionalitat, pels problemes polítics, culturals, demogràfics o electorals que aquest estat percep que podrien causar en cas d'esdevenir nacionals.

En el primer cas, les solucions venen de la mà d'atorgar —encara que sigui gradualment— la nacionalitat a les persones que no en tenen, i/o de garantir drets bàsics als apàtrides. En aquesta línia treballa l'ACNUR, i també la que tenien en ment els redactors de les dues grans convencions sobre l'apatrídia, la Convenció sobre l'estatus de les Persones Apàtrides de 1954 —que procura garantir un mínim de drets— i la Convenció per la Reducció del Nombre d'Apàtrides de 1961 —que com el seu nom indica, està encarada a nacionalitzar els apàtrides i/o els seus fills. Cal remarcar, però, que aquestes convencions disten de ser universals, ja que la primera està ratificada per 83 i la segona per 67 estats d'un total de 198.

En el segon cas, a més de les proteccions que poden oferir les dues mencionades convencions, cal escatir si es tracta d'una minoria territorialitzada o no territorialitzada, és a dir, si es troba concentrada geogràficament en una regió de l'estat on viu o no. En el primer cas, una opció és la secessió o la transferència de territori d'un estat a un altre, que com és evident, és una possibilitat complexa

i no sol estar exempta de processos traumàtics.

En el segon cas, l'única opció provada històricament és la fundació d'un nou estat en un territori concret, i el foment de la migració de la minoria no territorialitzada cap aquest territori. Estem parlant del cas de l'Estat d'Israel, que generarà un conflicte encara avui no resolt.

És evident que sempre queda, per defecte, una altra opció, que és l'assimilació. I és que, en el moment que aquesta població s'assimila dins la cultura, religió o ètnia predominant a l'estat on habita, ja no seria per aquest estat un problema que aquestes persones adquirissin la nacionalitat. De tota manera, aquests processos solen trigar generacions, i no solen ser pacífics, ja que l'abandonament de la identitat i dels trets que defineixen a un poble com a tal és un procés històric sovint traumàtic.

Vistes les alternatives cal esbossar alguna proposta, que encara que mai no estarà mancada de problemes jurídics i logístics, pugui ser un punt de partida per la discussió normativa

Cal esbossar alguna proposta, que encara que mai no estarà mancada de problemes jurídics i logístics, pugui ser un punt de partida per la discussió normativa de l'apatrídia

de l'apatrídia. En aquest sentit, una possibilitat podria ser avançar cap a la creació d'un Estat Apàtrida, que, tenint a tots els apàtrides del món com a nacionals, faria desaparèixer l'apatrídia,²² podent exercir la protecció diplomàtica i consular dels apàtrides —mecanisme exclusiu de l'estat per protegir els seus nacionals davant els estats on aquests es trobin—, establint acords amb els estats hostes per millorar les seves condicions i fent *lobbying* pels drets dels apàtrides, entre d'altres. Aquest estat no tindria territori ni exèrcit, i dependria en bona mesura de la bona voluntat internacional que hi hagués per afavorir la seva creació i finançament. Seria, per tant, una ficció jurídica creada amb una finalitat purament instrumental, malgrat que de succeir, tindria efectes reals per als apàtrides afectats.

Això suposaria, com s'ha dit, problemes jurídics i pràctics que no són objecte d'aquest article, però aquesta proposta pot ser un punt de partida on començar a encarar la *lege*

ferenda —la llei que hauria de ser però encara no és— en matèria de l'apatrídia al món. ■

22 REYES, «Buscant un Estat per als Apàtrides».

■ Bibliografia

ACNUR. «Convention relating to the status of stateless persons» [en línia]. 1954. Disponible a: <www.unhcr.org>.

ACNUR. «Convention and protocol relating to the status of refugees» [en línia]. 1951. Disponible a: <www.unhcr.org>.

ACNUR. *Resettlement Handbook* [en línia]. Ginebra: ACNUR, 2011, p.22. Disponible a: <www.unhcr.org>.

ACNUR. *Global Appeal 2004-2015*. [en línia] Ginebra: ACNUR, 2015. Disponible a: <www.unhcr.org>.

ACNUR. *Nationality and Statelessness: A Handbook for Parliamentarians*. Ginebra: ACNUR, 2005.

ACNUR. «Final Report Concerning the Questionnaire on Statelessness Pursuant to the Agenda for Protection. Steps taken by States to Reduce Statelessness and to Meet the Protection Needs of Stateless Persons» [en línia]. Ginebra: ACNUR, 2004, p. 26. Disponible a: <www.refworld.org>.

ACNUR. *What would life be like if you had no nationality?* [en línia]. Ginebra: ACNUR, 1999. Disponible a: <www.unhcr.org>.

ALT TRIBUNAL DEL REGNE UNIT. *Cas «Kuwait CG v. The Secretary of State for the Home Department»* [en línia]. 2013. Disponible a: <www.refworld.org>.

BROUWER, Andrew. *Statelessness in Canadian Context. A Discussion Paper*, [en línia]. Ottawa: ACNUR, 2003. Disponible a: <www.unhcr.org>.

DIVISION FOR THE ADVANCEMENT OF WOMEN. *Women, Nationality and Citizenship*, Ginebra: UN, 2003.

EUA. «Immigration and Nationality Act» [en línia]. 1952. Disponible a: <www.uscis.gov>.

LYNCH, Maureen. *Lives on hold: The Human Cost of Statelessness*. Washington: Refugees International, 2005.

ONU. *Convenció sobre l'Estatut de les Persones Apàtrides*, article 1 [en línia]. A ACNUR. Disponible a: <www.acnur.org>.

ONU. «Convention on the nationality of married women» [en línia]. 1957. Disponible a: <www.un.org>.

REYES, Adrià. *Buscant un estat per als apàtrides* [en línia]. A Universitat de Barcelona, 2018. Disponible a: <www.diposit.ub.edu>.

SHIBLAK, Abbas. «Stateless Palestinians». *A Forced Migration Review*, Agost 2006, p.8, 2006.

SOKOLOFF, Constantin i LEWIS, Richard. «Denial of Citizenship: A Challenge to Human Security» [en línia]. *A Issue Paper* núm. 28. p. 22, 2005.

VAN WAAS, Laura. *Nationality Matters: Statelessness under International Law*. Cambridge: University of Cambridge Press, 2008.

finestra

Naomi Klein

“Com poden provocar canvis positius
els esdeveniments esfereïdors”

TED-Global, Nova York, 20 de setembre del 2017.

Fotografia: www.ted.com

Naomi Klein (Montreal, 1970) és una reconeguda periodista i activista política que ha posat en qüestió el consens neoliberal imperant arreu d'Occident durant les últimes dècades. La seva trajectòria ha estat dirigida a demostrar com l'establishment ha anat aprofitant les crisis sistèmiques del capitalisme per a esgarrapar més poder cap a les elits. Alhora és una escriptora d'èxit, amb títols com *No Logo* (2000) i *La doctrina del xoc* (2007). El seu últim llibre, *No n'hi ha prou amb dir que no* (2017), conté moltes de les idees que donen forma al manifest *The Leap*, una crida no només a oposar-se al sistema actual, sinó a proposar un nou paradigma capaç de respondre les múltiples crisis que ens afecten. Perquè per a anar a buscar el món que ve, primer cal imaginar-lo.

Hi ha una qüestió a la qual sempre torno i sobre la qual he escrit durant gairebé tota la meua vida adulta. Per què algunes crisi a gran escala ens desperten de cop i ens inspiren a canviar i evolucionar, mentre que d'altres ens sacsegen només una mica, i després ens tornem a dormir? Em refereixo a les grans crisis: un cataclisme als mercats, el feixisme creixent, un accident industrial que enverini a escala massiva... Esdeveniments com aquests poden funcionar com a alarmes col·lectives. Tot d'una, davant d'una amenaça: ens organitzem. Trobem la força per resoldre reptes abans inimaginables. És com si en comptes de caminar, féssim un gran salt. Tot i que, de vegades, la nostra alarma col·lectiva sembla estar avariada. Davant una crisi, sovint ens separem, retrocedim, i això esdevé una finestra d'oportunitat perquè les forces antidemocràtiques facin que les societats vagin enrere, i esdevinguin més injustes i inestables.

Fa deu anys, vaig escriure sobre aquest procés de retrocés i el vaig anomenar *The Shock Doctrine* [La doctrina del xoc]. Què és el que determina el camí que prendrem per

superar una crisi? Què provoca que a vegades madurem ràpidament i trobem fortaleeses, i que altres vegades en canvi siguem noquejats? Diria que és una qüestió urgent aquests dies perquè els fets arreu del món són esfereïdors. Tempestes sense precedents, inundacions i incendis mai vistos abans a ciutats amenaçant amb devorar-les, milers de migrants desapareixent sota les onades. I tenim també l'auge de moviments obertament supremacistes: a molts dels nostres països hi ha torxes als carrers. Actualment hi ha molta gent fent sonar l'alarma, però com a societat no crec que puguem dir amb honestat que estiguem responent amb la urgència que aquestes crisis simultànies ens exigeixen. No obstant això, gràcies a la història, sabem que les crisis poden generar una mena de salt evolutiu.

Un dels exemples més notables del poder renovador de les crisis és la Gran Depressió de 1929. Després de l'impacte del col·lapse sobtat dels mercats i de totes les seves repercussions, els milions de persones que ho van perdre tot es van veure obligats a demanar caritat. Molts ho van interpretar com un avís del

Davant una crisi, sovint ens separem, retrocedim, i això esdevé una finestra d'oportunitat perquè les forces antidemocràtiques facin que les societats vagin enrere, i esdevinguin més injustes i inestables

fet que el mateix sistema estava trencat. I molts van escoltar l'avís i van saltar a l'acció. Als EUA i a altres llocs, els governs van teixir una xarxa de seguretat perquè la propera vegada que hi hagués un col·lapse, hi hagués programes de seguretat social per a emparar la gent. Va haver-hi grans inversions públiques per crear llocs de treball als sectors de l'habitatge, l'elèctric i del transport. I hi va haver una onada de regulacions enèrgiques per a embridar els bancs.

Ara bé, aquestes reformes estaven lluny de ser perfectes. Als EUA, els obrers afroamericans, els immigrants i les dones en van ser en gran mesura exclosos. Però el període de la Depressió, juntament amb l'esforç de transformació de les nacions i economies aliades durant la II Guerra Mundial, ens demostra que les societats complexes es poden transformar ràpidament davant d'una amenaça col·lectiva. Quan expliquem la història del Crac de 1929, normalment seguim la mateixa fórmula: hi va haver un col·lapse, i aquest col·lapse va ser una crida d'alerta que ens va conduir a un lloc més segur.

Si aquesta alerta era el que feia falta, aleshores per què ara ja no funciona? Per què les crisis constants d'avui no ens incentiven a l'acció? Per què no ens impulsen davant reptes tan grans com per exemple el canvi climàtic?

Vull parlar-vos de quina crec que és una recepta molt més completa de transformació, catalitzada a partir d'esdeveniments catastròfics. I em centraré en dos ingredients clau que freqüentment es deixen de banda en els llibres d'història.

Un té a veure amb la imaginació, l'altre amb l'organització; perquè és a la interacció entre ambdós elements on rau el poder revolucionari. Així que comencem amb la imaginació. Les victòries del New Deal no van donar-se només perquè de sobte la gent entengués les brutalitats del *laissez-faire*. Recordem que aquesta va ser una època de tremenda agitació ideològica, en què moltes idees diferents sobre com organitzar la societat s'enfrontaven a l'esfera pública. Un temps en què la humanitat es va atrevir a somiar diferents realitats futures, moltes d'elles organitzades per principis

igualitaris radicals. Ara bé, no totes aquestes idees eren bones, però aquella va ser una època d'imaginació explosiva. Això significava que els moviments que exigien un canvi sabien contra què lluitaven: pobresa devastadora, desigualtat creixent... Però el que era igualment important era que sabien a favor de què anaven. Sabien a què deien «no» i a què deien «sí». També tenien models d'organització política molt diferents als d'avui en dia.

Durant dècades, els moviments socials i sindicals havien estat construint les bases de la seva militància, incorporant causes i augmentant la seva força. Això va significar que quan la Depressió va arribar, ja hi havia un moviment prou gran i extens per fer vagues que, per exemple, no només tanquessin fàbriques, sinó que paralitessin ciutats senceres. Els grans èxits de la política del New Deal es presentaven, de fet, com a compromisos. Perquè l'alternativa semblava que seria la revolució.

Per tant, tornant a aquella equació anterior, trobem que un esdeveniment esfereïdor, imaginació utòpica i un moviment musculat són els

El període de la Gran Depressió de 1929 ens demostra que les societats complexes es poden transformar ràpidament davant d'una amenaça col·lectiva

elements necessaris per a fer un veritable salt endavant.

Com avaluem, doncs, el nostre moment actual? Estem vivint, un cop més, una època d'extraordinari compromís polític. La política és una obsessió de masses. Els moviments progressistes estan creixent i resistint amb tremenda valentia. Però no obstant, sabem gràcies a la història que no n'hi ha prou amb dir «no». Ara, hi comencen a haver alguns «sí» que estan emergint arreu. I de fet aquestes propostes s'estan tornant ràpidament més audaces. On els activistes del canvi climàtic parlaven de canviar bombetes, ara lluiten perquè el 100% de la nostra energia vingui del sol, del vent i de les onades, i que sigui aviat. Els moviments provocats per la violència policial cap a persones de color exigeixen posar fi a les policies militaritzades, a l'empresonament massiu i, fins i tot, reparacions pels danys de l'esclavitud. Els estudiants no només s'oposen als increments dels preus de les matrícules, sinó que des de Xile al Canadà fins al Regne Unit, exigeixen que les matrícules siguin gratuïtes i que es cancel·lin els deutes estudiantils.

Però totes aquestes causes i lluites no conformen encara la mena de visió holística i universal d'un món diferent que tingueren els nostres predecessors. A què es deu això?

Normalment pensem en el canvi polític com en compartiments delimitats. El medi ambient en una caps, la desigualtat en una altra, la justícia racial i de gènere en dues capses més, l'educació per aquí, la salut per allà. I en cada compartiment, hi ha milers i milers de grups de diferents ONGs competint les unes amb les altres per subvencions, per prestigi, i és clar, per recursos. En resum, ens comportem de forma molt semblant a les marques corporatives. Sovint aquesta situació es defineix com el problema dels magatzems aïllats. Els magatzems aïllats són comprensibles. Organitzen el nostre món complex en trossets digeribles. Ens ajuden a sentir-nos menys aclaparats. Però a la vegada, també ensenyen el nostre cervell a desconnectar dels problemes dels altres quan els problemes aliens necessiten del nostre ajut i suport. I també ens impedeixen veure connexions evidents entre els nostres problemes.

Per exemple, la gent que lluita contra la pobresa i desigualtat, poques vegades parla del canvi climàtic. Encara que veiem un cop i un altre que la gent més pobre és la més vulnerable a la meteorologia més extrema. Els activistes del canvi climàtic poques vegades parlen de les guerres i les ocupacions. Encara que sapiguem que l'avidesa pels combustibles fòssils ha estat una causa important de conflictes. El moviment mediamèdial ha sabut indicar cada cop millor que els països més afectats pel canvi climàtic estan poblats en la seva gran majoria per gent de color. Però quan la vida de la gent de color es concep com a inferior a presons, escoles o carrers del món occidental, poques vegades assenyallem aquestes connexions.

Els murs que divideixen els magatzems aïllats fan que les nostres solucions, quan aquestes sorgeixen, estiguin també desconnectades les unes de les altres. Els progressistes ara tenen una llarga llista d'exigències, tal com he esmentat abans: aquells «sí». Però el que encara no veiem és una imatge coherent del món pel qual lluitem. De com es veu, de com se sent, i sobretot, dels seus

Necessitem crear una cultura de cura, en la que ningú sigui bandejat, i en la qual el valor inherent de tota la gent i de tots els ecosistemes sigui fundacional

valors fonamentals. I això importa molt. Perquè quan les crisis a gran escala ens afecten i ens enfrontem amb la necessitat de fer el salt a un escenari més segur, no hi ha acord de quin és aquest escenari. I fer un salt sense destí s'assembla molt a fer saltets amunt i avall, per acabar al mateix lloc.

Afortunadament, hi ha tot tipus de diàlegs i experiments en marxa que tracten de superar les divisions que ens retenen. Vull finalitzar parlant d'una d'elles.

Fa un parell d'anys, amb un grup d'activistes del Canadà vam decidir que estàvem arribant als límits del que podíem aconseguir en els nostres magatzems aïllats. Així que ens vam tancar en una sala durant dos dies, i vam mirar d'esbrinar què ens unia. En aquella sala hi havia gent que poques vegades es trobaria cara a cara. Hi havia ancians indígenes amb hipsters que treballen en transport públic. Hi havia el director de Greenpeace amb un líder sindical que representava treballadors dels sectors petroler i de la fusta. Hi havia líders religiosos i icones feministes, i molts altres. I ens vam assignar

una ambiciosa tasca: la de confluïr en una descripció de com seria el món si guanyéssim; del món després que haguéssim fet la transició a una economia verda i cap a una societat més justa. En resum, en comptes d'espantar la gent sobre el que passarà si no actuem, vam decidir intentar inspirar-la sobre què podria passar si actuéssim.

La gent sensata sempre diu que el canvi s'ha de fer en petits passos, que la política és l'art del possible, i que no hem de deixar que allò perfecte sigui l'enemic d'allò bo. Bé, vam rebutjar tot això. Vam escriure un manifest, i el vam anomenar The Leap [El salt]. He de dir-vos que convenir un «sí» comú, provinent de les nostres experiències tan diverses i amb un teló de fons d'una història molt dolorosa, no va ser feina senzilla. Però també va ser molt emocionant. Perquè quan ens permetem somiar, aquests fils connectors del nostre treball es fan evidents.

És llavors quan ens vam adonar, per exemple, que la interminable recerca de beneficis que obliga tanta gent a treballar més de 50 hores a

la setmana, sense seguretat, i que aviva l'epidèmia de la desesperança, és la mateixa recerca insaciable de beneficis i creixement infinit que està al centre de la nostra crisi ecològica i que desestabilitza el planeta. També vam veure clar què cal fer. Necessitem crear una cultura de la cura, en què cap persona ni indret siguin bandejats, i en què el valor inherent de tota la gent i de tots els ecosistemes sigui fundacional. Així que vam crear aquesta plataforma, The Leap, i no us preocupeu, no us ho llegiré tot en veu alta —si us interessa, podeu llegir-ho a la pàgina theleap.org. Però us oferiré un tast del que vam crear.

Exigim una economia renovable al 100 per cent, i aviat. Però anem més enllà. Vam exigir nous tractats comercials, un debat sòlid sobre una renda garantida anual, drets plens pels treballadors immigrants, fer fora els diners de les empreses de la política, guarderies universalment gratuïtes, reforma electoral... i molt més. El que vam descobrir és que molts de nosaltres busquem consentiment per a actuar menys com a marques i més com a moviments. Perquè als moviments no els importa el reconeixement. Volen que

Els esdeveniments esfereïdors que ens omplen de temor avui ens poden transformar, i podem transformar el món en un món millor. Però primer hem d'imaginar el món pel qual estem lluitant

les bones idees es difonguin arreu. El que m'agrada de The Leap és que rebutja la idea que hi hagi una jerarquia de crisi, i no demana a ningú que prioritzi una lluita sobre l'altra, ni que esperi torn. I tot i que va néixer al Canadà, hem descobert que viatja bé. Des que el vam llançar, The Leap ha estat recollit arreu del món amb plataformes similars escrites des de Nunavut¹ fins a Austràlia, de Noruega al Regne Unit i als EUA, on està guanyant molta rellevància a ciutats com Los Angeles. I també en comunitats rurals que tradicionalment són molt conservadores, però on la política està fracassant per a la gran majoria de la gent.

Això és el que he après de l'estudi dels xocs i desastres durant dues dècades. Les crisis ens posen a prova. O bé ens ensorrem o creixem ràpidament. Trobem noves reserves de força i capacitats que ignoràvem. Els esdeveniments esfereïdors que ens omplen de temor avui ens poden transformar, i poden transformar el món en un món millor. Però primer hem d'imaginar el món pel qual

estem lluitant. I hem de somiar junts. Ara mateix, totes les alarmes de casa nostra estan sonant alhora. És hora d'escoltar. És hora de saltar.

Gràcies. ■

¹ Territori sense estatut provincial, el més septentrional del Canadà.

clàssic

El 13 de maig de 1989, les manifestacions estudiantils a la plaça de Tiananmen esclaten en una vaga de fam amb milers de participants i reclamen una reforma democràtica.

La declaració de la vaga de fam del 13 de maig de 1989 a Tiananmen

El 1989, les reformes de la Xina semblaven haver-se agrit. L'economia estava en crisi. La inflació havia reduït el poder adquisitiu dels salaris fixos dels treballadors i dels intel·lectuals. La corrupció, des dels nivells més baixos fins als més alts del Partit Comunista, era generalitzada.

Seguint les protestes estudiantils iniciades el 1986, la plaça de Tiananmen va omplir-se de manifestants, una situació que el govern va intentar controlar definint els manifestants com a conspiradors contrarevolucionaris. El govern no va saber respondre de cap forma clara als estudiants i va provocar una divisió entre qui advocava per un enfocament i un diàleg conciliador amb els estudiants, i els qui afavorien la presa d'una línia dura.

Mentre que la cúpula del Partit no responia a les demandes dels estudiants, alguns dels manifestants més radicals van organitzar una vaga de fam. El següent document és la declaració de la seva finalitat.

En aquests clars i bells dies de maig, comencem una vaga de fam. Som joves, però estem disposats a renunciar a les nostres vides. Apreciem la vida: no volem morir.

Però aquesta nació està en un estat crític. Pateix una inflació pels nívols, taxes creixents de delinqüència, especulació per part de funcionaris i altres formes de corrupció burocràtica, concentració de poder en mans d'uns pocs i la pèrdua d'un gran nombre d'intel·lectuals que ara per ara prefereixen viure a l'estranger. En aquest punt d'inflexió pel destí de la nació, compatriotes, si us plau: escolteu-nos!

La Xina és la nostra pàtria.

Som el poble.

El govern ha de ser el nostre govern.

Qui hauria de parlar, si no ho fem nosaltres?

Qui ha d'actuar, si no ho fem nosaltres?

Tot i que els nostres ossos encara s'estan formant, tot i que som massa joves per a la mort, estem disposats a deixar-vos. Hi estem compromesos; responem a la crida de la història de la Xina.

Els nostres sentiments honestos de patriotisme i lleialtat a la nació s'han distorsionat com «turbulències», i ens han acusat de ser les eines d'un «grapata» d'interessos que tenen «motius ulteriors».

Preguem a tot ciutadà xinès, a tot treballador, camperol, soldat, civil, famós, a tot funcionari del govern, policia i els nostres acusadors, que poseu la mà al vostre cor i us pregunteu: quin mal hem fet? Quina «turbulència» hem creat? Quines causes ens han portat a protestar, a manifestar-nos, a boicotejar classes, a fer dejuni, a ocultar-nos? Per què ha passat això? Les nostres paraules no s'han escoltat de bona fe. Hem estat colpejats per la policia quan hem fet marxar, tot i que només tenim fam de la veritat. Els nostres representants s'han agenollat durant hores, presentant la nostra petició, aconseguint únicament ser ignorats pel govern. La nostra sol·licitud de diàleg ha estat arxivada una i altra vegada. La seguretat dels nostres líders estudiantils és ara incerta.

Què hem de fer?

Se suposa que la democràcia és la més alta de les aspiracions humanes

i la llibertat un dret humà sagrat, concedit en néixer. Avui, s'han de comprar amb les nostres vides. Als nostres estimats pares i mares els diem: no sentiu pena quan tinguem gana. Als nostres oncles i les nostres tietes: no sentiu tristor quan abandonem aquesta vida. Tenim un sol desig, que la vida de tots els que deixem sigui millor. Tenim una petició, i cal que la recordeu: la nostra cerca és per la vida, no la mort. La democràcia no és una tasca per uns pocs; és per a generacions.

Que aquesta declaració, escrita amb les nostres vides, trenqui els núvols que fan ombra a la República Popular de Xina. Fem això:

1. Per protestar per la indiferència del govern a les manifestacions estudiantils;
2. Per protestar pel fracàs del govern pel que fa a iniciar un diàleg amb els estudiants;
3. Per protestar contra la caracterització injusta per part del govern del moviment democràtic estudiantil com a «turbulència», i contra la distorsió de la informació periodística.

Demanem:

- a. Un diàleg immediat entre el govern i els estudiants sobre temes substancials d'igual a igual;
- b. Un reconeixement per part del govern de la legitimitat del moviment democràtic estudiantil.

Hora de la vaga de fam: Comença a les 14:00, 13 de maig, 1989.

Lloc de la vaga de fam: Plaça Tiananmen. ■

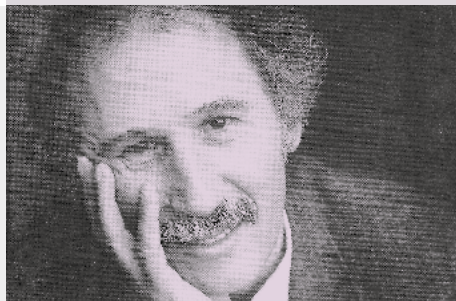
tribut Marin Sorescu

Clàudia Rius

Periodista

claudiariusllorens@gmail.com

D'un detall quotidià. Això és el que hauríem de respondre si algú ens preguntés d'on parteix la poesia de Marin Sorescu. L'escriptor romanès extreu les idees de llocs que tots coneixem: de la casa, de l'habitació, de la finestra, per parlar-nos des de la proximitat de la llar, del dia a dia, dels fets poc excepcionals, i acabar construint metàfores que sorgeixen de ben a la vora tot i que després se'n van molt lluny.

Marin Sorescu va néixer a Bulzești, a la província de Dolj, al sud-oest de Romania. Allà es va convertir en un intel·lectual: poeta, pintor, crític, dramaturg, activista. En català el podem llegir gràcies a l'antologia poètica *Per entre els dies* que van traduir Xavier Montoliu i Corina Oproae.

En la poesia de Sorescu, els versos comencen amb imatges que tots podem identificar: el fil d'una teranyina que baixa del sostre; la vista des de la finestra de casa; l'arbre, la taula d'escacs. És important recalcar la paraula «imatge» perquè és un tret distintiu de tota la seva antologia; d'alguna forma, els seus poemes són molt visuals. L'escriptor recorre als records que tots tenim dels espais comuns i ens xucla, ens fa entrar dins la vida pròpia de les seves paraules.

A partir d'aquí, ens allunya de la nostra habitual capacitat d'associació d'idees per transportar-nos des d'una realitat palpable fins a un món més transcendental. Mirem el poema «Escala cap al cel». «Un fil de teranyina / penja del sostre / just sobre el meu llit», diu primer, posant-nos en contacte amb una realitat familiar, però continua: «Cada dia observo / com baixa un xic més. / Fins i tot me l'envien, / l'escala cap al cel —em dic— / me la llancen des de dalt!». Però no parlàvem de la tela d'una aranya? Tot de sobte és la mort que ens està venint a buscar, sempre fent ús d'un humor subtil. En general, Sorescu ens sedueix amb un llenguatge gens rebuscat, extremadament

La poesia de Sorescu juga a unir-nos a tots a partir de records col·lectius per després separar-nos i fer-nos entendre que cada individu té una vivència diferent del món

comprensible. Que no ens enganyi la forma: el fons és ampli i profund, tan ampli i tan profund com una idea que es nodreix de la realitat i que mai se'n desprèn del tot.

Mentre començava la Guerra Civil espanyola, Sorescu naixia a l'est per esdevenir una de les persones que marcaria la desestabilització literària. Val la pena llegir el pròleg que Sam Abrams firma a l'edició del llibre *Ànima gramatical* —que no és de Sorescu, sinó d'un dels seus referents, el també autor romanès Nichita Stănescu—, on el crític literari fa un repàs pel coneixement que des de Catalunya tenim de la poesia d'Europa de l'est.

Cito l'expert, que relata que hem passat per dos períodes ben diferenciats: el primer va ser entre 1945 i 1991, quan el món occidental tenia molt d'interès a fer conèixer la literatura de l'est, sobretot la de clara tendència dissident. Dos bàndols difonien l'escriptura que es produïa darrere del Teló d'Acer i entre els exiliats polítics: per una banda, l'establishment que volia fer servir la literatura com a arma ideològica; i per l'altra, els crea-

dors de les noves generacions que buscaven referents per renovar el propi discurs.

Després va venir el segon període, entre 1992 i l'actualitat, «quan el món del poder polític occidental va abandonar l'Europa de l'est a la seva sort en assegurar-se i determinar que els seus països no representaven cap amenaça per a l'estabilitat econòmica i política del nou ordre mundial», escriu Abrams.

La cultura romanesa fa petjada a casa nostra, gràcies a una llengua, el romanès, que té un 73% de semblança amb el català. La poesia de Sorescu, com a exponent innegable de la cultura d'aquell país, juga a unir-nos a tots a partir de records col·lectius per després separar-nos i fer-nos entendre que cada individu té una vivència diferent del món. Al final, però, la poesia torna a crear un nexa d'unió entre nosaltres; un nexa fort, però no definitiu. Perquè l'escriptor sap que si hi ha una cosa que ens uneix a tots, aquesta és la fi dels nostres dies. I així ho escriu: «Crec que vaig emmalaltir de mort / un dia / quan vaig néixer».

Marin Sorescu

Per entre els dies

Antologia poètica

Per entre els dies Marin Sorescu

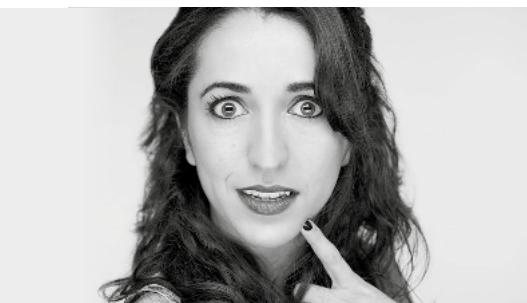
Leonard Muntaner
Palma, 2013

Marin Sorescu (1936-1996) és una de les plomes més significatives de la literatura romanesa. Fill d'una família de camperols es va llicenciar en Filologia. Va iniciar-se en el món de les lletres com a crític a diverses revistes, fins que va publicar el seu primer llibre *Singur printre poeți* [Sol entre els poetes]. Va escriure nombrosos llibres tant de poesia, com obres teatrals o d'assaig. Com a intel·lectual compromès que era, va ser ministre de Cultura del govern socialdemòcrata de Nicolae Văcăroiu durant els primers anys de la dècada de 1990. Gràcies a la seva trajectòria va ser nomenat membre de l'Academia Română el 1992. ■

filmoteca

Hidden Figures

Anna Bertran

Actriu

annabertranactriu@gmail.com

Una de les vegades que em vaig quedar petrificada a la butaca dels cinemes Renoir, va ser en acabar de veure *Hidden Figures* [Figures Ocul-tes]. Una història que dona llum a uns fets desconeguts per a molts fins ara. Una pel·lícula biogràfica —basada en el llibre de Margot Lee Shetterly (1969)— de tres científiques afroamericanes que a principis del 1960 van ser una peça clau perquè l'Apollo 11 arribés a la Lluna, i que van ajudar, per tant, al fet que els EUA guanyessin la Guerra Freda a l'URSS.

Aquesta història explica la vida d'unes dones exemplars que van tenir un paper fonamental en la lluita cap a la igualtat als EUA, i que van superar dos obstacles enormes per a l'època que els va tocar viure i la professió a la qual es dedicaven: ser dones i ser negres. I tot des de l'anonimat.

Un cant a la lluita per la justícia, per la superació i per l'autosuperació.
Un cant a la igualtat. Un cant a la resiliència.

Una meravella, i no només pel que fa al contingut sinó també a la forma: amb un bon ritme, unes recreacions

brillants i barrejant comèdia amb drama, el director del film, Theodore Melfi (1971), aconsegueix narrar una història colpidora i preciosa que tant et fa somriure com plorar, i que fa que surtis del cinema amb ganes «de menjar-te el món». La crítica la va titllar de «simplista» en alguns aspectes; cert, parteix d'una fórmula convencional que deixa content a tot tipus de públic, i fa servir recursos que ja hem vist mil cops. Però al meu entendre el missatge que narra, la història que explica, no té res a veure amb el que solem veure. És tan potent que ho compensa. [A més, cal dir que detesto l'elitisme de certa gent del món del cinema; tot i ser majoritàriament consumidora de cinema independent, no ens podem tancar portes a experiències que ens recomanin només pel segell d'una pel·lícula. Si un film arriba, fa vibrar, fa reflexionar i ens rebel·la... cal donar-se per satisfeta, de sobres. I aquest ho va aconseguir].

Una de les claus d'aquesta pel·lícula són les interpretacions de les tres protagonistes. Díficilment hagués aconseguit el mateix resultat sense les magnífiques interpretacions de Taraji P. Henson, Octavia Spencer i

**La pel·lícula és un cant a la lluita per la justícia,
per la superació i per l'autosuperació.
Un cant a la igualtat. Un cant a la resiliència**

Janelle Monáe. Les tres excelses. Interpreten respectivament a Katherine Johnson, matemàtica, mare soltera, amb tres fills, lluitadora nata, reflexiva, infatigable i introvertida; Dorothy Vaughan, més temperamental, gran estratega... una dona amb caràcter que va saber «mourre fitxa» quan va fer falta; i per últim, Mary Jackson, un personatge molt divertit. Cuqueta, explosiva, extravertida... amb poca capacitat de contenció, però molt astuta.

Costa molt d'entendre com és que va tenir tan poc ressò mediàtic a tots els nivells... Bé, va tenir una gran «contrincant»: va ser l'any de *La la land*: una pel·lícula bonica, molt ben realitzada... però un pèl sobrevalorada.

Per sort, a la gala dels Oscar, Katherine Johnson, protagonista real de la història que narra el film, als seus 98 anys, va tenir el seu petit moment de glòria quan va aparèixer a l'escenari amb cadira de rodes i va rebre un emotiu aplaudiment per part de tot l'auditori. Una petita manera de retre-li homenatge. *Hidden Figures* és una pel·lícula optimista, de les que remouen i donen empenta, que

et fa veure que les limitacions molts cops ens les autoimposem nosaltres mateixos. I que amb determinació i coratge molta gent ha aconseguit fites que es creien inassumibles. ■

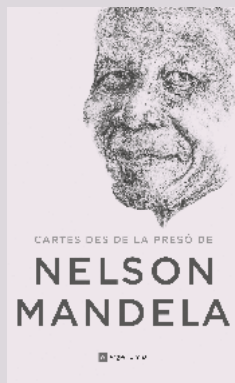

Hidden Figures
Theodore Melfi

2016

llibreria

***Cartes des de la presó* Nelson Mandela**

Angle

Barcelona, 2018

Detingut l'any 1962 i condemnat enmig d'una brutal campanya del govern sud-africà contra els seus opositors, Nelson Mandela va passar 27 anys en diverses presons. Durant aquells anys, el futur líder del país va escriure incomputables cartes a les autoritats i a polítics, a companys de lluita i, naturalment, a la seva coratjosa esposa Winnie i als seus cinc fills. Aquest volum està constituït per 255 cartes, la gran majoria inèdites, que aporten una visió excepcional sobre com Mandela, tot i viure aïllat, va saber mantenir les seves profundes conviccions i el seu compromís amb la lluita contra l'apartheid.

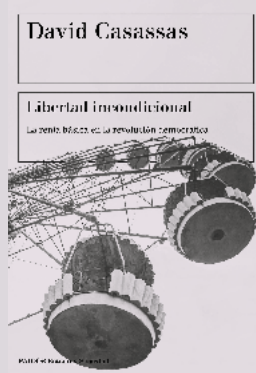

***El Maig de les dones. El moviment feminista a Catalunya durant la Transició* Meritxell Ferré Baldrich**

Universitat Rovira i Virgili i Arola Editors

Tarragona, 2018

Del 27 al 30 de maig del 1976, se celebraren a Barcelona les primeres Jornades Catalanes de la Dona. Aquest és el punt de partida d'aquest llibre de la historiadora Meritxell Ferré Baldrich. Des d'aquella data i fins al cap de deu anys, el 1985, quan se celebren les III Jornades Estatals Feministes a Barcelona, l'autora ens presenta una anàlisi acurada, rigorosa i documentada sobre diferents aspectes de la lluita feminista a Catalunya durant aquesta dècada que són fonamentals per a entendre el període de la Transició des del punt de vista de les dones i, també, el moment present.

Libertat incondicional
David Casassas

Paidós Ibèrica
Barcelona, 2018

En aquesta exploració de la proposta de la Renda Bàsica, Casassas suggereix pistes per fer de les grans transformacions que estem vivint una oportunitat per prendre el control de les nostres vides. El gir neoliberal del capitalisme ha aprofundit en la dinàmica desposseïdora d'aquest sistema. Ens trobem, davant d'una nova sacsejada vinculada al desenvolupament tecnològic, que amenaça amb la destrucció de milions de llocs de treball. Com podem, en aquest context, pensar-nos i actuar com a subjectes i col·lectivitats que tracen els seus propis camins?

Mirades sobre el Procés.
Del tauler català a la cruïlla basca
Ramón Zallo i Txema García (eds.)

Sidillà
La Bisbal d'Empordà, 2018

Ramón Zallo i Txema García han volgut contribuir al debat i a l'anàlisi del que ha passat durant l'últim i intens curs polític a Catalunya, i de quins poden ser els camins que s'obren en aquest futur immediat. I ho han fet entrevistant en profunditat i donant veu a disset personalitats de criteri reconegut i d'espectre ideològic ampli, tant de Catalunya, com del País Basc i de l'Estat espanyol, amb la intenció d'extreure lliçons de futur, tant dels encerts com dels errors, d'un Procés que encara és viu i que continua endavant.

Mira'm als ulls
Miriam Hatibi

Rosa dels Vents
Barcelona, 2018

A partir de la seva pròpia experiència, Míriam Hatibi relata, en primera persona, el descobriment de «ser diferent» i la construcció d'una identitat plural. En un to proper, amb enorme intel·ligència i agudeses, desmunta tòpics i estereotips sobre la diversitat, i reflexiona sobre les idees d'integració, assimilació, tolerància i convivència. En un moment en què les identitats són sacsejades per una profunda crisi, la crida de l'autora a obrir els ulls i a descobrir a l'altre —i alhora a nosaltres mateixos— és més necessària que mai. Perquè és urgent començar el diàleg que permetrà que tots ens entenguem. ■

eines

**ACONSEGUIU
ELS NÚMEROS ANTERIORS**

eines@irla.cat

DESEMBRE 2016

**LA CIÈNCIA
ECONÒMICA
EN CRISI**

JUNY 2017

**EL REGNE
D'ESPANYA:
UN PROJECTE
OLIGÀRQUIC**

SETEMBRE 2017

**LA GLOBALITZACIÓ
I LA CRISI DE LA
DEMOCRÀCIA**

DESEMBRE 2017

**LA NACIÓ
AL SEGLE XXI:
REPLEGAMENT
O EVOLUCIÓ?**

ABRIL 2018

**ELS DRETS
CIVILS SOTA
AMENÇA**

eines³²

PORTAL

El moment de fer més i millor

Mireia Mata

CONNEXIONS

Dret a estimar, dret a ser:

**Consolidació dels drets
de les persones LGBTI**

com a drets humans

Ton Mansilla

Feminismes i lluites LGBTI:

vincles en la teoria,

lligams en la pràctica

Alba Medrano

**Les identitats trans com a mirall
de les normes de gènere**

Teo Pardo

D'on venim i on som

les famílies LGBTI: drets

del col·lectiu i diversitat familiar

Elisabet Vendrell

NAVEGADOR

L'infern txetxè a l'ombra

de Vladímir Putin

Anna Moyà

FÒRUM

Jordi Samsó:

**"Es comença a entendre que la
diversitat d'orientació sexual és
present a tots els àmbits de la vida"**

Una conversa amb Carme Porta

VARIABLES

Feminització de la pobresa

Iolanda Fresnillo

FULL DE CàLCUL

Catalunya davant el repte

de la transició energètica

Pep Salas

ARXIU

**70 anys de la Declaració Universal
de Drets Humans. Orígens**

i —algunes— claus de la seua

resiliència

María José Añón

EXPLORADOR

Apàtrides, refugiats

i apàtrides refugiats

Adrià Reyes

FINESTRA

**"Com poden provocar canvis
positius els esdeveniments
esfereïdors"**

Naomi Klein

CLÀSSIC

La declaració de la vaga

de fam del 13 de maig de 1989

a Tiananmen

TRIBUT

Marin Sorescu

Clàudia Rius

FILMOTECA

Hidden Figures

Anna Bertran

LLIBRERIA

FUNDACIÓ

JOSEP IRLA